2. baskı

Ali Perşembe

SCALA YAYINCILIK

Ali Perşembe ● Dünya Küçük

ALİ PERŞEMBE
DÜNYA KÜÇÜK

© Scala Yayıncılık
Sertifika no: 32453

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Aralık 2016
ISBN 978-605-9248-03-7

Dizi Editörü: Hakan Feyyat
Redaksiyon: Canan Feyyat
Kapak Tasarımı: Şükran Genç & İlkay Gürpınar
TBWA \ İstanbul
Sayfa Tasarımı: Aydın Tibet
Ofset Hazırlık: Scala Yayıncılık

Baskı: Ceylan Matbaa
Maltepe Mah. Davutpaşa Cad.
Güven iş Merkezi B Blok No:348
Tel:(0212) 613 10 79
Sertifika No: 23352

Scala Yayıncılık
İstiklal Cad. Han Geçidi Sok. 116-3B
Galatasaray Beyoğlu - 80050 İstanbul
Tel: (0212) 251 51 26
Faks: (0212) 245 28 43
e-mail: scala@scala.com.tr

İnternet satış:
www.scala.com.tr

ALİ PERŞEMBE

DÜNYA KÜÇÜK

SCALA®
YAYINCILIK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

1 BİR FİNCAN KAHVE 11

2 HAYALLER ŞÖVALYE, GERÇEKLER VEREM 25

3 KRİZ Mİ, NE KRİZİ? 53

4 KIRMIZI TEZGAH 69

5 MAHŞER GÜNÜ 89

6 ZAFER TANRISI 101

7 PRANGALARIN EFENDİSİ 113

8 LUPA 125

9 BROOK CADDESİ 133

10 ÜÇ KÖY 145

11 LEUVEN'İN SUYU 153

NERELERE GİTTİK 187

KİMLERİ GÖRDÜK 193

ÖNSÖZ

Dünya küçücük ama biz hâlâ büyük daireler etrafında dolanıp duruyoruz.
- Sasha Azevedo

Birkaç milyon yıldır burada oturuyoruz. Küçük bir dünyada. Hani okyanusun öbür tarafında bir konsere gider, kalabalığın arasında okul arkadaşınıza rastlarsınız ya, o kadar küçük bir dünya. Hani stadyumda anahtarınızı düşürür, sonra da gelen telefonla gidip mahalle karakolundan toplarsınız ya, o kadar küçük bir dünya. Hani bir baloda tanıştığınız kız, kırk yıl önce dünyanın öbür tarafında yaptığınız mecburi hizmette size kahve getiren adamın kızı çıkar ya, o kadar küçük bir dünya.

O kadar küçük ki, artık birbirimizden altı derecelik bile ayrı değiliz. Altı derecelik ayrılığı Harvard profesörü Stanley Milgram 1967 yılında yaptığı bir sosyal bilimler deneyiyle anlattı bize. Nebraska ve Kansas'ta rastgele seçtiği üç yüz kadar gönüllüye bir paket verdi ve paketi Bostonlu bir borsa simsarına göndermelerini istedi. Ancak deneyin özgün bir kuralı vardı. Gönüllüler paketi sadece ilk ismiyle hitap edebilecek kadar iyi tanıdıkları birine gönderebilirlerdi. Beklenmedik bir şekilde, 64 paket simsara ulaştı. Daha da tuhafı, paket ortalama olarak 6 kişiden geçtikten sonra Boston'a ulaştı.

Kırk yıl sonra aynı deney İngiltere'de yapıldı. Bu defa hedef, Cheltenham'da etkinlik düzenleyicisi olarak çalışan 27 yaşında-

ki Katie Smith idi. Gönüllülere sadece, Katie'nin Manchester Üniversitesi'nde sanat tarihi okumuş, daha önce Londra'da bir halkla ilişkiler işinde çalışmış olduğu ve bisiklet sürmeyi sevdiği bilgisi verildi. Paketler yine yalnızca tanıdıklara gönderilebilecekti. Bu kez paketlerin yüzde onu Katie'ye ulaştı, hem de dört derecede. Mesela, ilk gönüllülerden biri olan Barry, Stockport'lu bir tekstilciydi. Katie'yi tanımıyordu. Barry paketi Cheltenham yarış pisti yakınlarında oturan arkadaşı Pat'a yolladı. Pat da Katie'yi tanımıyordu. Pat paketi arkadaşı David'e yolladı, çünkü David Cheltenham Bilim Festivali etkinliğinin başkanlığını yapıyordu. İşte! David, Katie'yi tanıyordu ve paketi ulaştırdı.

Bu deneyi bugünün sosyal medya dünyasında yapmaya kalksak altıdan dörde inen bu ayrılık derecesi belki de ikiye inecek. Dünya bu kadar küçük.

Küçük olmasına küçük de, teknoloji bu küçük dünyayı her zamankinden daha da küçülttü de biz, biz insanlar ne yaptık? Tekrar büyüttük. Yaşadığımız ülkelerin etrafına sınırlar, duvarlar, tel örgüler çektik. Yaşadığımız kentlerin semtlerini sadece kendi sınıflarımıza ayırdık. Yaşadığımız evlerin bahçelerinin etrafına çitler örüp ağaçlar diktik. Neden yaptık? Sahibi olduğumuz mülkü korumak için mi? Bu doğru olamaz, çünkü mülkiyet hakkını koruyan ağaçlar, çitler, tel örgüler, duvarlar, sınırlar değil ki! Hukuk. Biz bu duvarları ördük, çünkü bize aşılanan tuhaf bir gereksinim vardı. Marlow'un gereksinimler hiyerarşisinin üçüncü katında oturan aidiyet gereksinimi. Cinsiyetime ait olmak, aileme ait olmak, semtime ait olmak, halkıma ve ulusuma ait olmak. İyi de bunu yaparken insanlığa ait olduğumuzu unuttuk. Ağacı yarım metre yakın dikti diye komşuyla kavga ettik. Başka takımı tutan taraftarı bıçakladık. Kente göç eden köylüyü varoşlara ittik. Sonra işi büyüttük. Loncalar kurduk, işe başkasını sokmayalım diye. Beş bin yıllık akrabalıkları olan halkları kuma çizgiler çizerek sınırlarla ayırdık. Sonra bu

sınırları korumak için savaşlar çıkardık. Dünya savaşları. Milyonlarca kişiyi öldürdük. Benim aileme, benim semtime, benim takımıma, benim kentime, benim memleketime, benim dinime ait olmadığı için.

Bu aidiyet gereksinimini böyle dar görüşlü kulpundan tutunca da rahatlayıverdik. Ben böyleyim, biz böyleyiz, atalarımız böyleydi, dinimiz böyleydi, geleneklerimiz ve törelerimiz böyle emrediyor demenin verdiği atalet ve tembellik bizi tatmin ediverdi. Tatmin olan kişi rahatlık mıntıkasından çıkıp gayret göstermez. Başka takımı tutanı hoşgörme gayreti. Başka giyineni anlama gayreti. Başka ülkede oturanın gözlüğünden bakma gayreti. Başka ibadethaneye gideni kutsama gayreti. İnsanlığı kutsama gayreti.

Refahımız arttı. Pasaportlar aldık, gittik, gezdik ama görmedik. Eyfel Kulesi'ne çıktık, Disneyland'da kaydık, doğurmak için Cleveland'a, oynaşmak için Batum'a gittik ama kitap almak için Maastricht'in *Boekhandel Selexyz Dominicanen*'ine gitmedik, *La Traviata*'yı Milano'nun *La Scala* tiyatrosunda izlemedik. Dil öğrenmedik. Başkasının yaşadığı yeri gördük ama niye öyle yaşadığını anlamadık. Dilini bilmediğimiz, kardeşini tanımadığımız, aynı bizim gibi zevkleri, bizim gibi endişeleri olduğunu idrak etmediğimiz için anlamadık. Sıkıştıkça sıkıştık kendi dar sınırlarımız içine. Oysa çıkabilseydik bu dört duvar arasından. New York'un *Empire Diner*'ında *New York Times*, Paris'in *Café des Deux Moulins*'inde *Le Figaro*, Buenos Aires'in *Café Tortoni*'sinde *La Nación* okuyabilseydik, dostlarla Johannesburg'da kriket oynayabilseydik, Japon kaplıcalarında sohbet edebilseydik, Oslo'da çocuklarla *bukkehorn* çalabilseydik, onların bizden bir farkı olmadığını görmeyecek miydik!

Bizi dört duvar arasına sıkıştıran kafalar da insan. Önce onları anlamamız sonra onlara anlatmamız gerek. Dünyanın en müthiş yerinde, Anadolu'da oturduğumuzu. Anadolulu olmanın son birkaç yüz yıla sıkıştırılamayacağını. Bizim sadece Osmanlı,

sadece Müslüman, sadece Türk olmadığımızı. 13.000 yıldır burada oturuyoruz. Hitit'iz biz. Romalı, Asurlu, Galat, Bizanslıyız biz. Filistinli, Suriyeli, Trakyalı, Giritli, Kimmer, Acem. Selçukluyuz, Osmanlıyız, Kapadokyalı, Mezopotamyalı Sümer'iz. Levanten'iz, Rum'uz, Ermeni'yiz, Kürt'üz, Makedon'uz. Soyumuz Kilikyalı, Frigyalı, Truvalı, Lidyalı, Fenikeli, Süryani. Camilerimiz, kiliselerimiz, cemevlerimiz, sinagoglarımız, tapınaklarımız var. Say say bitmez. Başka kimde var dünyada bu hazine?

Bu zenginliği, aidiyet gereksiniminin konduruverdiği atalet ve tatmin hissine teslim edemeyiz. Çünkü biz Afrodit ile, Beatles ile, Benjamin Franklin ile, Björk ile, Elia Kazan ile, Handel ve Hendrix ile, Kanunî ile, Sinan ile, Robin Hood ile, Shakespeare ile, Vivaldi ile akrabayız. Çünkü; Germir, Akçakaya, İstanbul, Foça, İznik, Kayseri kadar İzlanda'da, Venedik'te, Viyana'da, Roma'da, Marsilya'da, Boston'da, Berlin'de, Brüksel'de, Edinburgh'da, Dublin'de, Davos'da, Atina'da ayak izlerimiz, kardeşlerimiz, mektuplarımız, aşklarımız, seslerimiz var. Dünya işte bu kadar küçük. Bu kitabın sayfalarına sığacak kadar.

2015

1

BİR FİNCAN KAHVE

Dondurma nefis ama ne yazık ki yasal.
– Voltaire

Her sabah dokuzda uyanıp gazetemi açar, ölüm ilânlarına bakarım. Eğer ismim orada değilse yataktan kalkar işe giderim.
– Benjamin Franklin

Öğle yemeğinde asla kahve içmem. İçersem bütün öğleden sonra beni ayakta tutuyor.
– Ronald Reagan

Acaba intihar mı etsem, yoksa bir fincan kahve mi içsem?
– Albert Camus

Uyku, kafein mahrumiyetinin bir semptomudur.
– İsimsiz

M.Ö. on birinci yüzyıldayız. Deniz fok kaynıyor. Bu yüzden sahildeki yerleşkeye *Fokaya* deniliyor. Eski Yunanlılar, Akdeniz fokunu, tombul hayvan anlamına gelen *phoka* (foka) sözcüğüyle adlandırıyor. Zamanın en önemli İyon limanı Fokaya. Sonra ismi *Foça* oluyor. Usta denizciler Foçalılar. 50 kürekli 500 yolcu alabilen gemilerle Mısır ve İyonya kentleri

arasında ticaret köprüsü kuruyorlar. Gidip Çanakkale Boğazı'ndaki Lampsakos'u (bugünkü Lapseki), Karadeniz'de Amysos'u (bugünkü Samsun), Midilli Adası'nda Methymna'yı (bugünkü Molyvoz), Güney İtalya'da Elea'yı (bugünkü Velia); Korsika'da Alalia'yı, Mısır'da Naukratis'i, İspanya'da Ampuria'yı, Güney Fransa'da Nice'i, Antibes'i, Massalia'yı (bugünkü Marsilya) kurup, oraları kolonileştiriyorlar. Fransa'ya alfabeyi götürüyorlar. Fransızlar'da bunu karşılıksız bırakmıyor, yüzyıllar sonra gelip Foça'da tatil köyü kuruyorlar. Marsilya'da eski limanın girişinde, turistlerin okumadan geçmediği pirinç plâkette şöyle yazıyor:

ICI
VERS L'AN 600 AVANT J C
DES MARINS GRECS ONT ABORDE
VENANT DE PHOCEE
CITE GRECQUE D'ASIE MINEURE
ILS FONDERENT MARSEILLE
D'OU RAYONNANT EN OCCIDENT
LA CIVILISATION

İSA'DAN ÖNCE 600 YILLARINDA
KÜÇÜK ASYA'NIN BİR GREK KENTİ OLAN
FOÇA'DAN GELEN DENİZCİLER
BURAYA AYAK BASTILAR
BATIYA YAYILAN UYGARLIĞIN BEŞİĞİ
MARSİLYA'YI KURDULAR

Foçalıların denizcilikteki ustalığı, ticarette de başarılı olmalarını sağlıyor. Zengin bir kent Foça. İyonya'da, doğal altın-gümüş karışımı *elektron* sikkeyi ilk bastıran kentlerden biri oluyorlar, paraları her yerde geçiyor. Anadolu'nun en eski tiyatrosu da Foça'da yapılıyor.

1261 yılının Mart ayında, Foça'nın yaklaşık 65 km. güney doğusunda, bugünkü Kemalpaşa'da tarihimize büyük damga vuracak bir anlaşma yapılıyor. Kemalpaşa'nın o günkü ismi *Nymphaneum* (Nif). O tarihe dek Doğu Akdeniz ve Bizans (Konstantinopolis) Venedik hakimiyetinde. Ancak en büyük rakipleri Cenova bastırıyor. Aynı 1082 yılında Bizans İmparatoru Komnenos'un Venedik'e tanıdığı imtiyazlarla yaptığı hata gibi, bu kez Konstantinopolis'i ele geçirerek Latin egemenliğinden çıkarıp tekrar bir Doğu Roma (Bizans) imparatorluğu haline getirmek isteyen Nikaia (İznik) İmparatoru VIII. Mihail, yardım karşılığında benzer imtiyazları Cenova'ya vererek kontrolü kaptırıyor. VIII. Mihail daha sonra Temmuz ayında Konstantinopolis'i ele geçiriyor ama Nif Anlaşması'nda tanınan ticari ve siyasi imtiyazlar sayesinde aynı Venedik'in tarihi yarımadada yaptığı gibi, başlarının belâsı Cenova da kontrolü Pera'dan (Galata) yürütüyor. Bu sayede Ege'deki Venedik hakimiyeti batı Ege kıyılarına kayarken, doğu Ege kıyıları da Cenova kontrolüne geçiyor. Midilli'de, Sakız'da, Foça'da, Yenifoça'da Cenova'nın sözü geçiyor.

VIII. Mihail'in Konstantinopolis'i ele geçirmesini sağlayan Nif Anlaşması'nın altında imzası olan Cenovalılardan biri de Fulcone Zaccaria. Beş çocuğundan birinin ismi Benedetto Zaccaria (I. Benedetto). Cenova donanmasının amirallerinden. Aynı zamanda bir devlet adamı, maceraperest, diplomat ve tüccar asker. Zaten zengin ama 1275 yılında Konstantinopolis'e gelip İmparator VIII. Mihail ile görüştükten sonra Foça Beyi (lordu) oluyor ve Yenifoça'daki şap madenlerinin idaresi ona veriliyor. Servetine servet katıyor. Zaccaria ailesinin serveti ta 1455 yılında, Fatih gelip oraları fethedene dek büyüdükçe büyüyor Benedetto Zaccaria'nın üç oğlundan biri (o da Benedetto) daha sonra Barbaros Hayreddin Paşa'nın Preveze'de imha ettiği Haçlı donanmasının amirali Andrea Doria'nın atalarından Ginevra Doria ile evleniyor. Dünya küçük. Hem de nasıl! Ne ironidir ki,

Fatih'ten Cumhuriyet'e kadar 1261 anlaşmasının yapıldığı Nif kasabasının ismi, İzmir'deki Yunan işgalini sona erdirecek olan büyük adamın 9 Eylül 1922 gecesini orada geçirmesini müteakiben Kemalpaşa olarak değiştiriliyor.

Şimdi dönelim Fransa'nın güneyine, Provence bölgesine. Marsilya'yı kurup oraları kolonize eden Foçalılar bazen bal, buğday ve koyun almak için kentin 111 km. kuzeyindeki Carpentras isimli kasabada kurulan pazara gidiyorlar. Carpentras pazarı hâlâ çok rağbette. Fransızlar kasımdan marta kadar her cuma günü arı kovanı gibi vızıldayan bu pazara akın ediyorlar. Özellikle de yörede yetişen o meşhur siyah trüfü almak için. Paris'in bütün restoran ve kafeleri bu trüfün peşinde. Grand Marnier'li veya Calvados'lu trüflü çikolatayı damak tadını ciddiye alan müşterilerine sunmak için.

Carpentras sadece bir pazar yeri olarak kurulmamış. Aynı zamanda Roma imparatorlarının lejyoner asker ve gazileri için tahsis ettiği bir sayfiye yeri. Bir zamanlar ismi *Forum Neronis* imiş. Claudius Caesar Augustus Germanicus. Kısaca, Neron. Hani Roma yanarken lir çalıp oynadığı söylenen kaçık. Neron, Filistin'deki Musevi isyanını bastırıyor. Kudüs surlarını ve kutsal tapınağı yıktırıp ortalığı kan gölüne çeviriyor. Ne tesadüfdür ki, Carpentras daha sonra Fransız Musevi diasporasının önemli bir merkezi haline geliyor. Ülkenin en eski sinagogu orada. Fransa'nın en eski kütüphanelerinden biri de orada. *Bibliothèque Inguimbertine.* Piskopos Joseph-Dominique d'Inguimbert tarafından 1735 yılında açılmış.

Piskopos kütüphanesini açmadan 10 yıl önce Carpentras'da Joseph-Siffred Duplessis dünyaya geliyor. Ressam oluyor. Portreleri ile ün kazanıyor. Aydınlanma çağının ünlü Fransız filozofu, sanat eleştirmeni ve yazarı Diderot'un dikkatini çekiyor. *Peintre du roi* oluyor, yâni saray ressamı.

Diderot o zamanlar bütün Paris aristokrasinin ve entellektüellerin uğrak yeri *Le Procope*'a takılıyor. *Le Procope*, 6.

Arondismanda tarihi bir kafe. 1686 yılında Sicilyalı Francesco Procopio dei Coltelli tarafından açılmış. Francesco, 1651 yılında Etna Dağı'nın eteklerinde doğuyor. Aslında soyadı Cutò. Tipik bir Sicilya ismi ama Fransız komşuları ses benzerliğinden ona Couteaux ismini yakıştırıyorlar (Fransızca "bıçaklar" anlamına geliyor). "Bıçaklar"ın İtalyanca karşılığı Coltelli soyadı da böylece yapışıp kalıyor.

Çocukluğu karda oynamakla geçiyor. O zamanlar hem aristokratlar hem de köylüler meyve suları ve balı karla karıştırarak yaptıkları bir şerbeti içiyorlar. İşte buradan yola çıkarak kafasında hep dondurma (*gelato*) yapma fikri var. Zaten dedesi ona icat ettiği bir tür dondurma makinesini miras bırakıyor. Makineyi geliştirip dondurmacı olmak için Fransa'ya gidiyor. 1670 yılında Paris'e geldiğinde gazozcular loncasına üye olup Ermeni göçmeni Pascal Usta'ya çıraklık yapıyor. Pascal Usta, işler iyi gitmeyince Rue de Tournon'daki büfesini Francesco'ya bırakıp Londra'ya taşınıyor. Francesco 1686 yılında büfeyi şimdi bulunduğu Rue des Fossés Saint Germain'e taşıyor; içine koltuklar, aynalar, şamdanlar, mermer masalar yerleştiriyor, ismini de *Le Procope* koyuyor. *Le Procope* üç yüzü aşkın yıldır hizmette. Bugün Paris'in en eski kafesi.

Francesco, mistik bir hava kazansın diye lokantasına Bizanslı tarihçi Procopius'un ismini yakıştırmış. Procopius'un *Anekdota* isimli gizli tarihçesi Vatikan kütüphanelerinde bulunmuş, İmparator Jüstinyen ve eşi eski dansöz prenses Teodora'nın rezaletlerini anlatıyor. *Le Procope* özellikle yemek sonrası sunduğu acıbadem kurabiyesi, elbette dondurması ve Carpentras pazarından aldığı trüflerle yaptığı kahvesi ile meşhur.

O zamanlar sadece kahve değil Türk'le ilgili ne varsa moda. Osmanlı kıyafetleri giymiş çocuklar servis yapıyor, ilhamını Türk âdetlerinden alan besteler çalıyor, *Turquerie* denen Türk modası, Paris sosyetesine yayılmış. İpekler, desenler, renkler, davranış biçimleri... Hem de bizden birinin, Süleyman Ağa'nın sayesinde.

Hoşsohbet Nüktedan Süleyman Ağa. Enfes bir hikâyesi var. Ta 1645-1669 arasında 24 yıl, 4 ay, 16 gün süren Girit Savaşı'nda başlıyor hikâyesi. O zamanlar Venedik hakimiyetinde olan Girit, Osmanlı'nın Akdeniz'deki egemenliğini pekiştirebilmesi için büyük önem taşıyor. Venedik, ticari çıkarları için Osmanlı ile iyi geçinmeye çalışıyor ama uslu da durmuyor. Biliyor Kıbrıs'ın da düşmesinden sonra Osmanlı'nın radarında bir tek Girit'in kaldığını. 28 Eylül 1644'te Malta Şövalyeleri içinde kızlar ağası Sümbül Ağa'nın da bulunduğu Osmanlı konvoyuna saldırınca bardak taşıyor.

Kızlar ağası Sümbül Ağa, Sultan İbrahim'in adamı. Ona Zafire isimli bir cariye götürürken bir de bakıyor ki kız hamile. Kafası uçurulmasın diye Zafire'yi kendi haremine alıyor. Zafire bir erkek çocuk doğuruyor. Sultan İbrahim'in de Turhan Sultan'dan bir oğlu var (sonra padişah olacak IV. Mehmed). Zafire şehzadenin bakıcılığını yapıyor. Sultan İbrahim hem Zafire'ye abayı yakıyor, hem de oğluna yakınlaşıyor. Buna fena içerleyen Turhan Sultan şehzadeyi Sultan İbrahim'in kucağına iteleyip "*Ya onlar ya biz!*" tehdidini savurunca Sultan İbrahim küçük IV. Mehmed'i havuza fırlatıyor. Havuz sığ, şehzadeye bir şey olmuyor ama işlerin sarpa sardığını görüp kellesinin uçurulacağından korkan Sümbül Ağa hacca gidiyorum diye o Osmanlı konvoyuna katılıyor. Ne var ki, İstanbul Venedik ajanı kaynıyor. Ajanlar haberi Venedik'e uçurunca şövalyeler İskenderiye'ye doğru yola çıkmış olan filoyu kıstırıp hacıların (bazı kaynaklara göre hacı değil tüccar idiler) yarısını öldürüp yarısını esir alıyorlar. Ganimetler ve esirler Girit pazarlarına götürülüyor. Bu durum Osmanlıyı iyice kızdırınca da 24 yıl sürecek olan Girit savaşları başlamış oluyor. Ne tesadüftür ki, Girit seferlerinden birinde Osmanlı donanması (1649) tam da hikâyemizin 28 yüzyıl önce başladığı Foça önlerinde Venedik donanmasından kötü dayak yiyor. Yenilginin nedeni yine İstanbul'daki Venedik ajanları. Donamanın yola çıktığı haberini

uçuran Venedik Elçisi Giovanni Soranzo. Daha sonra yakalanıp Rumelihisarı zindanına atılıyor.

Foça bozgunundan bir yıl önce Sultan İbrahim boğdurulunca havuzdan çiziksiz kurtulan IV. Mehmed altı yaşında tahta geçiyor. İstanbul'da manzara değişse de ajanlık müessesesi değişmiyor. O zamana dek Osmanlı'nın ihtişamından korkup hep iyi geçinmeye çalışan Fransızlar da saman altından su yürütüyorlar. Dönemin Fransız elçisi Jean de La Haey ile Venedikliler arasındaki şifreli yazışmalar bir süre sonra ortaya çıkıveriyor. O sıralar IV. Mehmed ile sadrazamı Köprülü Mehmed Paşa Edirne'deler. Elçiyi apar topar Edirne'ye çağırıyorlar, ama adam hasta olduğu için oğlu Vantalet Denis de La Haey'i gönderiyor. Gençlik başta duman, oğlan ters cevaplar verince dayağı yiyor çavuşlardan ve hapsi boyluyor. Baba Jean de Lahey saraya bir nota çekiyor hemen. Ama takar mı Osmanlı? Baba-oğul 1660'da Fransa'ya dönüyorlar. Ne talih ki, İmparator XIV. Louis beş yıl sonra dayağı yiyen Vantalet Denis'i bu kez Fransa elçisi olarak İstanbul'a atıyor. Köprülü Mehmed Paşa ölmüş. Yeni sadrazam, Fazıl Ahmed Paşa. Aşağılasın diye yeni elçiyi sadece 10 çavuşla karşılatıp yerinden bile kalkmıyor. Elçi dayılanınca bir daha dayak yiyip, bir daha hapsi boyluyor. Belki de Osmanlı tokatdının şanı böyle yayılıyor.

Osmanlı'nın hışmı dayakla da bitmiyor. Zaten büyük bölümüne hakim olduğu Akdeniz'de Girit Savaşı'nda Venedik'i destekleyen Fransızların ticaretini baltalamak için elinden geleni ardına koymuyor. XIV. Louis telâşlanıyor, barış çubuğu uzatıyor 1669 yılına gelindiğinde. Paris'e bir elçi yollayın, işleri yoluna koyalım diye haber yolluyor. Kabul ediyor Osmanlı, ama kudurmuş bir kere. İmparatorun gururunu kırmak için yüksek rütbeli bir diplomat yerine adı sanı duyulmamış Süleyman Ağa adındaki müteferrikayı gönderiyor. Müteferrika Süleyman Ağa, padişahın alelâde emir subaylarından biri. Fransızların bundan haberi yok. Önemli bir şahsiyet bekliyorlar Versay Sarayı'na.

Heyecanlanıyor, gurulanıyorlar koca Osmanlı'nın elçisi gelecek diye. İmparator, karşılama için elmaslar ve değerli taşlarla bezenmiş özel elbise diktiriyor. Müthiş bir törenle karşılıyorlar Süleyman Ağa denen bu asilzade diplomatı (!). Paris, Paris olalı hiçbir diplomata nasip olmamış böyle tören. Güya bu atama Fransız-Osmanlı dostluğunu pekiştirecek, sorunları çözecek, ilişkilerde yeni bir çağ başlatacak. Ne gezer! İşler daha törenin başından sarpa sarıyor. Fransızlar kafiledeki bahçıvanı elçi zannedip el pençe divan eyleyince ortalık karışıyor. Sonra subaylar durumu düzeltip Süleyman Ağa'nın önünde yerlere kadar eğiliyorlar ama bizim mütefferika öyle dolu gelmiş ki gözünü bile kırpmıyor. Hatta imparatorun elmaslı elbisesine iltifat edeceğine Osmanlı sultanlarının en aşağılık atlarının bile daha güzel giydirildiğini söylüyor. Elbette ne diplomasi kalıyor ne de diplomat. Gururu ayaklar altında ezilen imparator Süleyman Ağa'yı saraydan kovuyor.

Kovuyor kovmasına da Süleyman Ağa'nın ismi üstünde; Hoşsohbet Nüktedan Süleyman Ağa! Ağzı lâf yapıyor. Salon adamı. Gidiyor, Paris'in en mutena semtinde saray yavrusu bir ev tutuyor. Partiler veriyor, Paris sosyetesini ağırlıyor, eğlendiriyor. İmparator fitil ama Fransız asilzadeleri Süleyman Ağa'nın partilerine davet edilmek için birbirleriyle yarış ediyorlar. Şerefine balolar veriyor, armağanlar sunuyorlar. Davetlerinde Türk kahvesi ikram ediyor sosyeteye. Öyle bir patlıyor ki kahve Paris'te, Hoşsohbet Nüktedan Süleyman Ağa'nın malikanesinde kahve içmek Paris sosyetesinin en vazgeçilmez modası haline geliyor. *Turquerie* modasını Paris'in ciğerine işliyor ağamız. Çok daha sonra İngiltere başbakanlığı yapan Benjamin Disraeli'nin edebiyatçı babası Isaac D'Israeli şöyle yazıyor: "*Elçinin göz kamaştırıcı kostümlerle bezenmiş siyahi köleleri dizleri üstünde, tepsideki altın yazmalı ipek dantellerin üzerine yerleştirdikleri altın gümüş cezvelerden incecik porselen fincanlara moka kahve servisi yapıyorlardı. Süzülüp bozülen ifadelerle*

yelpazelerini çırpan asil hanımefendiler mayhoş endamlarla rujlu, pudralı, yapma benli yüzlerini eğip bu yeni, bu dumanı tüten, bu zamane meşrubatın mis kokularını soluyorlardı." Öyle bir yer tutuyor ki kahve Paris'in göbeğinde, anlaşmazlıklar bile kahve ile çözülüyor. Düelloya giden centilmenler sipariş veriyor: "*İki tabanca ve bir kahve lütfen.*"

Dönelim Carpentras'da doğan ressam Duplessis'i saray ressamı yaptıran Fransız filozofu, sanat eleştirmeni ve yazarı Diderot'un takıldığı kafeye. Le Procope'a. Süleyman Ağa'nın malikanesinde süzülüp büzülen Paris sosyetesi alışmış bir kere kahveye. Kim varsa aristokrat ve entellektüel, Le Procope'a takılıyor. Görmek ve görünmek için. Karşı kaldırımda devlet tiyatrosu Comédie-Française açılmış. Herkes Le Procope'ta. Diderot, Voltaire, Victor Hugo, Gambetta, Anatole France, Jean-Jacques Rousseau, d'Alembert, Beaumarchais, Robespierre, Fontanelle, Balzac, La Fontaine, Marat, Danton, Thomas Jefferson, Oscar Wilde, genç Napolyon dirsek dirseğe. Sohbetler koyu mu, koyu. Hatta Diderot ve d'Alembert'in pişirdiği ansiklopedi kavramı Le Procope'ta doğuyor.

Diplomatlar da eksik kalır mı? Le Procope'un en sıkı müdavimlerinden ve en popüler simalarından biri de Fransa'ya elçi olarak gönderilen Benjamin Franklin. Eh, onların bulunduğu yerden sosyetik hanımlar da eksik olmaz elbette. Sosyetenin en aranan iki madamıyla kırıştırıyor. Madame Brillon ve Kontes de Ligniville d'Autricourt. Evet, ikisi de evli. Ama kim takar? Paris, Le Procope, Comédie-Française, kahve, aristokrasi, diplomatlar, entellektüeller. Serde bohemlik var.

Madam Brillon ünlü bir klavsenci, besteci, piyanist. En önemli eseri *Marche des Insurgents*, Asilerin Marşı. Saratoga'daki Amerikan zaferini kutlamak için bestelenmiş. Madam Brillon Benjamin Franklin'in komşusu. Bol bol görüşüyorlar, hatta bazen küvette satranç oynamaya kadar. Benjamin Franklin niyeti bozsa da madam alttan alıyor. *Cher papa* (cici baba) diye hitap

ediyor ona. Mercimek fırına verilmesin diye. Bir de Kontes de Ligniville d'Autricourt var. Fransa'nın en güzel asilzadelerinden biri. Fransız devrimini hazırlayan de *De l'Esprit* isimli kitabın yazarı Claude Adrien Helvetius'un eşi. Franklin'in libidosunu feci gıdıklıyor. Adamcağız ölünce hemen evlenme teklif ediyor. "*Ah, mon cher ami, it cannot be,*" diye reddediyor kontes. "*Ah, sevgili arkadaşım, olamaz*". Bu Benjamin isminde şeytan tüyü var herhalde. Bir asır sonra İngiltere'nin başbakanı olacak Benjamin Disraeli de kadınların adamıydı. Diplomat Benjamin Franklin'in Türklerle ilişkisi sadece Le Procope'u uçuran *Turquerie* modası ve Türk kahvesi değil. İlginç bir rastlantı daha var.

Macar mucit Wolfgang Von Kempelen 1769 yılında bir gün Viyana'daki o enfes Schönbrunn Sarayı'nda Fransız sihirbaz François Pelletier'in gösterisini izliyor. Zamanın hükümdarı, doğumundan birkaç yıl önce Viyana'dan püskürtülen ve doğduktan bir yıl sonra Pasarofça'da yenilgisi resmileştirilen Osmanlı'ya karşı şansı hep yaver gitmiş Habsburg imparatoriçesi Marie Theresia. Bu Marie Theresia, Paris'te millet açken "*Ekmek bulamıyorlarsa pasta yesinler!*" buyuran Arşidüşes Marie Antoinette'in annesi. Zaten arşidüşes bu sözcükleri Schönbrunn Sarayı'nda yumurtlamış. Osmanlı sarayın dibine kadar gelmiş ama becerememiş. Neyse, mucidimiz Von Kempelen, sihirbazın gösterisinden sonra konuştuğu imparatoriçe anneyi etkilemek için bir yıl sonra saraya müthiş bir icatla geri dönmeyi vaat ediyor ve bu vaadini yerine getiriyor. Altı ay sonra saraya "Mekanik Türk" ile dönüyor. Mekanik Türk bir satranç makinesi. Bu sözde makine güya üst tarafında bir satranç tahtası olan küp şeklinde büyükçe bir dolabın içinde gizli. Satranç tahtasını, dolabın bir tarafına monte edilmiş, gerçek boyutlarda, kara bıyıklı, geleneksel kıyafetli, kaftanlı, türbanlı ama mekanik bir Türk robotu idare ediyor. Aslında dolabın içinde bir satranç ustası gizli. Mekanik Türk oynadığı herkesi yeniyor. Bir Paris turnesinde son yendiği kişi Benjamin Franklin oluyor. Nereden nereye...

Şimdi biraz günümüze dönelim. 2010 yılında dünyayı dolar basmış. Sahtecilik gırla. Amerikalılar sahte dolarlardan kurtulmak için muhteşem güvenlik özellikleriyle donatılmış yeni 100 dolarları dolaşıma çıkaracaklar. Bu yeni 100 dolarların tasarımı neredeyse 10 yıl sürüyor. Üzerlerinde Amerikan bağımsızlık savaşının simgesi olan çan resimleri bulunan üç boyutlu bir güvenlik bandı olacak, parayı oynatınca bu çanlar 100 rakamlarına dönüşecek. Bu yeni güvenlik özellikleri büyük bir tantanayla halka tanıtılıyor. Ama olmuyor. 2010'un Aralık ayında haber patlıyor. Kâğıt darphanenin yazıcılarının içinde sıkışıp katlanınca 100 dolarlık banknotların bir kısmı baskısız çıkıyor. Matbaa durduruluyor ve o zamana dek basılan 1,1 milyar adet 100 dolar karantinaya alınıyor. 1 Ekim 1877'den beri Amerikan parasını gravür ve basım dairesi basıyor. İlk açıldığında Hazine Bakanlığı'nın bodrum katındaki buharla çalışan yazıcıların başında 6 kişi çalışıyordu. Şimdi, 2300 çalışan Washington, D.C. binalarında 101.171 metre karelik alanı dolduruyor. 1,1 milyar adet paranın yanlış basıldığı ortaya çıkana dek o 2.300 kişi bu hatayı göremiyor.

1,1 milyar adet 100 dolar, 110 milyar dolar eder. Bugün dünya piyasalarında 1 trilyon doların dolaşımda olduğu tahmin ediliyor. Karantinaya ayrılan çürük paralar bu miktarın %10'u! 100 dolar çabuk yıpranıyor. Ortalama ömrü 60 ay. 2011'de yıpranların yerine yine eski 100 dolarlar basılacak. Üzerlerinde hâlâ George Bush'un hazine bakanı, eski Goldman'lı Hank Paulson'un imzası var. Bu çuvallama pahalıya patlayacak. Zaten yeni 100 dolarlar dünya tarihinin en maliyetli banknotlarıydı. Tanesi 12 cent'e mal oluyordu. Yâni 1,1 milyar adet 100 doları basmak 120 milyon dolara malolmuştu. 2011'de bunları ayırmak ve hatalıları yakmak kim bilir nelere maloluyor? Fed bu paralara birkaç çalışan yazıcı alsaydı iyi olurdu. Belki de paraları Çin'de bastırsalardı, ucuza çıkarlardı. Biz Fed'in yaptığı en iyi işin para basma olduğunu bilirdik, artık onu bile beceremiyorlar.

Yüz dolarlık banknotun üzerinde Benjamin Franklin'in resmi var (Amerikalılar caddelere, parklara, stadyumlara ölmeden kimsenin ismini vermiyorlar). Bu resmi çizen, bizim Foça'lıların pazarına gittiği Carpentras'da doğan ressam Joseph-Siffred Duplessis. Benjamin Franklin de, Foça'yı kolonize eden Cenevizliler'in Bizans elçisi Benedetto Zaccaria gibi bir diplomat. Benjamin Franklin, ressamı keşfeden Diderot ve Saratoga zaferini besteleyen Madam Brillon gibi, Süleyman Ağa'nın Paris'i kahveyle tanıştırması ve ressamın doğduğu Carpentras'dan getirilen trüfler sayesinde popüler olan Le Procope'a takılıyor. Cafe Le Procope'a ismini veren Procopius'un İmparator Justinyen'in rezaletlerini anlatan *Anekdota* adlı eserinin bulunduğu Vatikan gibi Carpentras kasabası da kütüphanesiyle ünlü. Süleyman Ağa'nın şaşasını yazan Disraeli'nin babası gibi Franklin de bir devlet adamı. Elektron sikkeleri basan Foça'lılar ve yeni 100 dolarları basamayan Fed gibi Benjamin Franklin de bir matbaacı. Ne ironi! Foça'lılar 2000 yıl önce elektron sikkeleri basacaklar; Amerikalılar bugün Foça'lıların keşfettiği, Marsilya'lıların pazarına gittiği Carpentras'lı ressamın çizdiği, üzerinde bir devlet adamı, bir kaşif, bir matbaacı ama aynı zamanda bir kazanova olan yeni 100 dolarları basamayacaklar.

Aynı 11 Eylül 1922'de Foça'yı Yunanlılar'ın egemenliğinden kurtaran Atatürk'ün "*Yurtta sulh, cihanda sulh*" cümlesi gibi Benjamin Franklin de 11 Eylül 1773 yılında "*İyi savaş veya kötü barış diye bir şey yoktur*" demişti. Ama Benjamin Franklin 11 Eylül 2011'de New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nde neler olduğunu göremedi. 1911 yılında kentin belediye başkanı seçilen öz Carpentras'lı Edouard Daladierd de daha sonra Fransa Başbakanı olup da zamanın İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain ve Benito Mussolini ile birlikte Çekoslovakya'yı Hitler'in kucağına teslim eden Münih Anlaşması'na imzayı bastıktan sonra radyoda nutuklar atıyordu "*Çekleri feda ettik ki bize saldırmasınlar*," diye (bir kaç ay sonra Hitler'in askerleri Fransa'ya

giriverdiler). Tam otuz yıl sonra, 1968 yılında 11'in uğursuzluğu bir daha ortaya çıktı. Fransız Havayolları'nın AF 1611 numaralı uçuşunu yapan uçak Nice'te düştü, 95 kişi hayatını kaybetti. Nice ile Carpentras arası 111 mil. Foça'lılar Marsilya'ya gelmek için 1111 mil katettiler ama Marsilya'dan arabayla Carpentra'ya gitmek için 111 km. devirmek gerek. 2011'de 1,1 milyar adet 100 doları çöpe gitti. Bu birle birin yan yana gelmesinin gazabı tarihin bir cilvesi işte.

Biz de çok kilometre yaptık. Nereleri gezmedik ki! Foça, Marsilya, Kemalpaşa, Cenova, Venedik, Carpentras, Nice, Paris, Viyana, İstanbul, Sicilya, Vatikan, Girit, Edirne, Washington D.C., New York. Filistin Musevi İsyanı'na, Girit Savaşı'na, Saratoga Zaferi'ne, Fransız Devrimi'ne, Kurtuluş Savaşı'na, Viyana Kuşatması'na, Roma'nın yanışına, İstanbul'un fethine, Nif Anlaşması'na, Münih Anlaşması'na şahit olduk. Kimlere rastlamadık ki. İmparator VIII. Mihail, İmparator Nero, İmparator Jüstinyen, dansöz-prenses Teodora, İmparator XIV. Louis, İmparator Napolyon, İmparatoriçe Marie Theresia, kızı Marie Antoinette, Hitler, Sultan İbrahim, Sultan IV. Mehmed, Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa, Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa, Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa, Kaptan Andrea Dorya, Başbakan Benjamin Disraeli, babası Isaac D'Israeli, Başbakan Edouard Daladierd, Başbakan Neville Chamberlain, Başkan George Bush, Hazine Bakanı Hank Paulson, devlet adamı-diplomat Benjamin Franklin, devlet adamı Benito Mussolini, devlet adamlarının imparatoru Kemal Atatürk, diplomat-tüccar Benedetto Zaccaria, elçi Giovanni Soranzo, elçi Jean de La Haey, onun elçi oğlu Vantalet Denis, kızlar ağası Sümbül Ağa, müteferrika Süleyman Ağa, tarihçi Procopius, kütüphaneci-piskopos d'Inguimbert, ressam Duplessis, yazar Diderot, Pascal Usta, dondurmacı-kahveci Francesco Procopio dei Coltelli, sihirbaz François Pelletier, mucit Wolfgang Von Kempelen, Madam Brillon, Kontes d'Autricourt, cariye Zafire, Turhan Sultan ve kafedekiler. Voltaire,

Victor Hugo, Gambetta, Anatole France, Jean-Jacques Rousseau, d'Alembert, Beaumarchais, Robespierre, Fontanelle, Balzac, La Fontaine, Marat, Danton, Thomas Jefferson, Oscar Wilde... Hepsi birbiri ile şu veya bu şekilde ilintili. Dünya küçük ve rastlantılarla dolu. Ya da hiçbir şey rastlantı değil.

2

HAYALLER ŞÖVALYE, GERÇEKLER VEREM

Neleri unuttuğumu çok iyi hatırlıyorum.
– Robert Louis Stevenson

Şarap şişelenmiş şiirdir.
– Robert Louis Stevenson

Bu dünyada burun deliklerim için eski bir kitabın o belli belirsiz tatlı tütsüsü kadar hoş bir koku yok.
– Arthur Conan Doyle

Hastalığa ve ölüme ilgi duymak, yaşama ilgi duymaktır.
– Thomas Mann

10 yaşında bir erkek çocuk. Gözü kızları görmüyor henüz. Yatağının başında Conn ve Hal İggulden'in *Tehlikeli Kitap Erkekler İçin* (The Dangerous Book for Boys) isimli kitabı eksik olmuyor. O yaştaki bir erkek çocuk için ne beceriler gerekse o kitapta var. Balık tutmaktan ağaç ev inşa etmeye, kuzeyi bulmaktan mıknatısa, düğüm atmaktan suda taş sektirmeye, böceklerden kâğıt uçaklara, sapandan oka. Hayal dünyasının en yaratıcı olduğu zamanlar. O çocuk için dünya kahramanlarla dolu.

En başta da Robin Hood. Ne güzel ok atar, ne biçim kılıç kullanırdı, zenginden çalıp fakire vermek için. Robin Hood

ismine halk türkülerine, edebiyata ve hatta tarihi belgelere girmeden çok önce, 13. yüzyılın mahkeme kayıtlarında rastlıyoruz. Ateş olmayan yerden duman çıkmaz. Belli ki zalim lordlar sınıfını az süründürmemiş. Sonra türkülerle, hikâyelerle, yerel festivallerle İngiliz folklorunun kalbine giriyor. Giriyor girmesine de, çocukluğumuzun hayal dünyasında yer eden o neşeli, otorite tanımaz, muzip, yeşil çuhalı kahraman karakterini ancak ilk gözüktüğü mahkeme kayıtlarından 600 yıl sonra, başka bir kahraman için yazılan kitapta kazanıyor.

Bu kitabı yazan adam Sir Walter Scott. Kitap mı? *Kara Şövalye*. Kahramanı, çocukluğumuzda iki tahtadan çaktığımız atların üstünde salladığımız yampiri kılıçların esinlendiği Ivanhoe (aslında Ivanhoe'lu Wilfred). Orta sınıf Sakson halklara zulmeden Norman asillerine kafa tutuyor. Şövalyeler turnuvasında en iyi Norman mızrakçılarına kök söktürüyor. Maskesiyle çıkageldiği er meydanında kendisini *Desdichado* diye tanıtıyor. Babası, vesayeti altındaki ve başka bir asilzade ile evlendirerek hem geleceğini hem de İngiltere'yi kurtarma plânları yaptığı Lady Rowena'ya aşık olduğu için onu evlatlıktan reddetmiş. Yazar Walter Scott, *Desdichado* sözcüğünün evlatlıktan reddolunmuş anlamına geldiğini söylüyor, ama sözcük İspanyolca'da *talihsiz* demek. Turnuvanın ikinci gününde etrafı Norman mızrakçılarıyla çevrildiğinde imdadına Kara Şövalye yetişiyor. Kara Şövalye, Üçüncü Haçlı Seferi bozgunundan dönerken Avusturya Dükü tarafından tutsak alındığı zannedilen Aslan Yürekli Richard'ın ta kendisi. Ama kitap boyunca İvanhoe'nun en kadim dostu Locksley'li Robin, yâni bildiğimiz Robin Hood. Kitabın sonu pek de *desdichado* değil. Ivanhoe istediği kızı, Richard da talhı kapıyor. Robin Hood ise bildiğimiz Robin Hood oluyor ve o tarihten sonra bin bir kitap ve filmle yüz binlerce çocuğun hayallerini renklendiriyor.

Walter Scott, *Kara Şövalye*'yi yazdıktan üç yıl sonra *Korsan*'ı yazıyor. Hikâye İskoçya'nın kuzeyindeki Shetland Adaları'nın

en güney ucunda bulunan Sumburgh Head deniz fenerinin aydınlattığı azgın sularda geçiyor. Kahramanı Kaptan Cleveland. Acımasız bir korsan ama kitaptaki aşk hikâyesi artık kötü adamları da kahraman yapıyor. Anti-kahraman. Zaten çocuklar aşka meşke bakmıyor ki, hayalleri korsanların renkli hayatları etrafında yeşeriyor.

Ne var ki, çocuklar bu hayatların daha da renklenmesi için 60 yıl daha bekleyecekler. Altmış yıl sonra yazılan başka bir kitapta korsanlar artık bildiğimiz korsan kişiliklerine kavuşuyorlar. Tahta bacaklar, kanca eller, siyah bantlı gözler, omuzda papağanlar, zincirli maymunlar, kuru kafalı bayraklar, şişeler dolusu rom, kalyonlar, gümüş dişler, kara sakallar, mavi sakallar, tropik adalar, yanık yırtık haritalar, gömülü defineler, ihanetler, isyanlar... Kitap mı? *Define Adası* elbette. Onlarca film, dizi, resimli kitap. Hâlâ okuyoruz, çocuklarla beraber. Hayallerin en güzeli, en renklisi, en heyecanlısı.

Kişilik ve anti-kahramanlardan konuşuyorsak çift kişilikli anti-kahraman Doktor Jekyll ve Bay Hyde'ı atlayamayız. Beynimizin kıvrımları arasındaki nöronları nasıl da çılgına çevirmişti! Koşuşturup duruyorlardı, iyiden kötüye, kötüden iyiye. Bir bakıyorsun şeytan, bir bakıyorsun melektik hayallerimizde.

Şimdi gerçek dünyaya, hayalleri o kahramanlarla meşgul bir çocuğa dönelim. Havanın hep berbat olduğu, bitmeyen yağmurun ruhlarda onarılmaz yaralar açtığı, kişiliksiz kaldırım taşlarını yılın on iki ayı yosunla bezediği, bir türlü açmayan güneşin şarkılardan bile eksildiği, soğuğun ve nemin kemikleri sızlattığı bir Edinburgh sokağında, 1850 yılında doğuyor. Robert Lewis Balfour Stevenson ("Lewis" sonra "Louis" haline geliyor).

Baba tarafı dört nesildir deniz feneri tasarımcılığı yapıyor. Dedesi, babası, amcaları, hepsi aynı işte. Büyük Britanya adalarındaki deniz fenerlerinin neredeyse hepsinin mühendisliğini dede Robert Stevenson yapmış. Annesi Margaret ise seçkin sınıftan geliyor, Balfour'gillerden. Bu aile iki nesildir

göğüs hastalıklarından muzdarip. Ne yazık ki, bizim oğlan Robert Louis Stevenson da genlerinin çoğunu oradan almış. Habire hasta oluyor. Öksürük, ateş. Edinburgh'un havası da pek yardım etmiyor. Sadece hastalık değil, biraz da eksantrik oğlumuz, pek karışamıyor gruba. Onun için okul değiştiriliyor devamlı. On bir yaşında Edinburgh Akademi'sine yazılıyor. Bugün de İskoçya'nın en iyi liselerinden biri. Dört ayrı binada eğitim veriyor. Her biri ünlü bir mezunun ismini taşıyor. Bunlardan biri de Kinross House. Eski mezun John Balfour, Baron Kinross'un ismi. Robert Louis Stevenson'un annesi Margaret Balfour'un uzaktan akrabası olduğu gibi *Atatürk, Bir Ulusun Yeniden Doğuşu* isimli kitabı ve Atatürk'ün biyografisini yazan tarihçi, gazeteci, diplomat, eşcinsel yazar Lord Kinross'un dedesi.

Robert Louis Stevenson on yedi yaşına geldiğinde ailenin erkekleri gibi deniz feneri mühendisi olmak için Edinburgh Üniversitesi'ne giriyor, ama pek gönülsüz. Serde eksantriklik var. Dersleri kırıyor. Edebiyata meraklı. En yakın arkadaşları daha sonra finansal temsilcisi olacak olan Charles Baxter, aile mesleğini bırakıp sanatçı olmayı seçen kuzen Bob ve teleferiğin mucidi Fleeming Jenkin. Fleeming'in evinde amatör tiyatro gösterileri veriyorlar.

Babası, aynı dedesi gibi, yıl boyunca memleketteki deniz fenerlerini teftiş etmek için seyahatte. Tatillerde bizim oğlan da katılıyor bu gezilere. Çok seviyor seyahat etmeyi, yeni şeyler görmeyi. Yazacağı konular hakkında malzeme ediniyor kendisine. Daha o doğmadan, ünlü dedesi Robert Stevenson gezilerinden birinde yanına başka bir yazar alıyor. Kim mi? Walter Scott. Shetland Adaları'nın güney ucundaki Sumburgh Head deniz fenerini teftişe gidiyorlar birlikte. Walter çok etkileniyor oralardan ve çocuk hayallerinin anti-kahramanını yaratıyor, *Korsan*'ı yazıyor. Bu seyahatten üç yıl önce de *Kara Şövalye*'yi yazmış, *Ivanhoe*'yu yaratmıştı.

Robert Louis Stevenson yirmi bir yaşına geldiğinde mühendis olmayacağını nihayet ailesine itiraf ediyor. Pek de iyi karşılanmıyor bu haber. Yavaş yavaş soğuyor ailesinden, küçüklüğünde gördüğü dini eğitimin ruhunda bıraktığı izlerden sıyrılıyor, bohemleşiyor. Kadife ceketler, uzun saçlar, barlar, randevu evleri. Tanrıtanımaz ilân ediyor kendisini. Kuzen Bob ile üyesi olduğu "Özgürlük, Adalet, Saygı" isimli kulübün tüzüğü babasının eline geçiyor bir gün. Şöyle yazıyor birinci satırda: "*Ebeveynlerimizin bize öğrettiği her şeyi çöpe atın.*" Yıkılıyor anne baba. "*Hayatımın en büyük acısı,*" diyor anne. Fakat Robert Louis Stevenson bedenen ve ruhen artık çok uzaklarda. "*Nasıl bir lânetmişim onlar için, dünyada beni seven belki de son iki kişinin mutluluğunu mahvetmek ne hoş bir şey,*" diye yazıyor not defterine.

Başka bir lânet de Stevenson'un çocukluğundan beri çektiği akciğerleri. 1873 yılında yine rahatsızlanınca, o berbat Edinburgh havasından kaçmak ve iyileşmek için havanın çok daha güzel olduğu bir yere, İtalya-Fransa sınırındaki sahil kenti Menton'a gidiyor. Birkaç ay sonra toparlanıp memlekete geri dönüyor ama bundan sonra yolu hep ressamların, müzisyenlerin ve diğer sanatçıların takıldığı Fontainebleau, Barbizon, Nemours, Grez-sur-Loing gibi güney Paris kasabalarına düşüyor. Tiyatrolar, sanat galerileri, duman altı sohbetler, yazmalar ve yazışmalar, aşk, romans, düşler ve düşlerini süsleyen gezgincilik.

İşte bu gezilerin birinde, bu kez kano yapmak için gittiği Grez'de Amerikalı Fanny ile tanışıyor. On yedi yaşında evlenerek madencilik yapan kocasının peşinden Nevada'ya gidip üç çocuk doğuran erkek gibi bir kadın. Kadınların çoğunun barlarda çalışan fahişeler olduğu o çetin madencilik kasabasında tabanca kullanmayı, kendi sigarasını sarmayı, resim yapmayı öğrenmiş. Kocasının fahişelere düşkünlüğünden bıkıp 18 yıl evlilikten sonra onu bırakmış, çocuklarını alıp sanat okumak için Fransa'ya gelmiş. Daha geleli bir yıl olmadan yedi

yaşındaki oğlunu vereme teslim etmiş. Bundan bir yıl sonra da Stevenson ile sevgili oluyorlar. Fanny, Stevenson'un ruhunu besliyor. Hayalleri, yaratıcılığı bulutların üzerine çıkıyor. Yazıyor, yazıyor. Ertesi yıl Fanny San Fransisco'ya dönünce bir yıl para biriktirip peşinden gidiyor, buharlı bir geminin ikinci sınıf kamaralarında. Sadece tasarruf etmek için değil, gezginciliği solumak için de. New York'tan California'ya da trenle devam ediyor. Beş parasız, yalnız ve boğucu düşünceler içinde geçiyor haftalar. Sağlığı iyice bozuluyor. Sonunda kavuşuyor sevgilisine ve 1880 yılında evleniyorlar. "*Damattan ziyade bir torba öksürük ve kemikten yapılma bir ölüm amblemine benziyordum,*" diye ekliyor notlarına. Verem belâsı sarmış ciğerlerini.

Takip eden yedi yılı hasta ciğerlerine iyi gelecek bir yer aramakla geçiyor. Doktorlar, dağın başında, sakin ve havası temiz bir İsviçre köyüne gitmesini öneriyor. Stevenson, eşini ve çocuğunu alıp o köye gidiyor ve bir süre köyün *Am Stein* isimli şalesinde ikamet ederek sanatoryumunda tedavi görüyor. Karı koca, ikisi de denizi, güneşi, gezginciliği, bohemliği, sanatı bir hayat tarzı haline getirmiş insanlar olarak İsviçre dağlarında neredeyse kafayı yiyecekler. Fanny kaynanasına "*Burası bir ıssızlık ve yalnızlık kuyusu ama neyse ki hava Robert'in ciğerlerine iyi geliyor,*" diye yazıyor. Morali düzelen Robert ise devamlı yazıyor ve belki de hayatının en önemli eserini bu İsviçre köyünde yaratıyor. Oyun oynamak için uydurduğu bir haritadan etkilenen küçük oğlu ona bir hikâye ısmarlıyor. Heyecanlı olsun, içinde bir define olsun, seyahat olsun, kadın olmasın. Emir büyük yerden geliyor. Yazmaya koyuluyor ve onu meşhur edecek ve yıllar boyu erkek çocukların hayallerini renklendirecek *Define Adası*'nı yazıyor. Ok yaydan çıkmış bir kere, kalem ona, o kaleme hükmediyor. Üç yıl sonra da sayısız sahnelemeye ve yüzün üzerinde filme konu olacak *Doktor Jekyll ve Bay Hyde*'ı yazıyor. Artık dünyaca ünlü bir yazar.

Paraları da var şimdi. Gezme dürtüsü çekiyor çifti. "*Umutla yolculuk etmek, gidilecek yere varmaktan çok daha güzeldir,*" diye yazıyor, "*Yaban eller yoktur, yaban olan seyyahtır.*" 1888 yılında bir yat satın alıp Güney Pasifik denizlerine yelken açıyorlar. Üç yıl boyunca tüm okyanusu arşınlıyorlar. Bu süre içinde uzunca bir zaman Hawaii'de kalıyorlar. Stevenson orada Kral Kalakua'nın yeğeni, veliaht prenses Victoria Kaiulani ile arkadaşlık kuruyor. Kalakua, Hawaii krallığının bir ABD eyaleti oluşundan önceki son kral. O da bir gezgin. 1881 yılında dünya turuna çıkıyor. ABD, Japonya, Çin, Siam, Burma, Hindistan, Mısır, İtalya, Belçika, Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, İspanya, Portekiz, İngiltere, İrlanda. Buralarda devlet adamlarıyla, krallarla, papalarla görüşüyor.

Görüştüğü kişilerden biri de Mısır Hidivi Mehmet Tevfik Paşa. Osmanlı'nın Arnavut generali, çağdaş Mısır'ın kurucusu Kavalalı Mehmet Ali Paşa soyundan. Kral Kalakua'nın görüştüğü Hidiv Mehmet Tevfik Paşa daha sonra Damat İbrahim İlhami Paşa'nın kızı Emine Valide Paşa ile evleniyor. Bu Emine Valide Paşa, Osmanlı'da paşa ünvanı alan tek kadın. Şimdi Bebek sahilini süsleyen Mısır Konsolosluğu'nun bulunduğu yalı Sultan II. Abdülhamid Han tarafından ona hediye edilmiş. Emine Valide Paşa, oğlu son Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa Avustralyalı bir kadınla evlenip İstanbul'a geldiğinde "*Ya onu boşa, ya da bu yalıya bir daha ayak basma!*" tehdidi savurmuş. Abbas Hilmi Paşa'nın kılı bile kıpırdamamış, Boğaz'ın karşı tarafına geçip Çubuklu'da bildiğimiz Hidiv Kasrı'nı yaptırıvermiş. Yaptırırken o rasat kulesini daha yüksek tasarlamış ama Sultan II. Abdülhamid Han "*İstanbul semalarında minareden daha yüksek bir yapı görmek istemiyorum,*" diye izin vermemiş.

Cumhuriyet kurulduktan sonra, Emine Valide Paşa yalıyı yeni kurulmuş Türk Devleti'ne bağışlamak istemiş. Fakat resmi yazışmalarda artık yasaklanmış olan "paşa" ünvanı yerine ona "Bebek'li Emine Hanım" diye hatip edilince kafası bozulup

vazgeçerek yalıyı Mısır hükümetine bağışlamış. İşte böyle. Sidik yarışı yüzünden kaybettiğimiz başka bir mal da Bebek sahilindeki bu şaheser.

Define Adası'nın yaratıcısı Robert Louis Stevenson'un Pasifik gezisinde arkadaş edindiği Veliaht Hawaii Prensesi Victoria Kaiulani'nin amcası Kral Kalakua'nın dünya turnesinde ziyaretine gidip sohbet ettiği Mısır Hidivi Mehmet Tevfik Paşa ile eşi Emine Valide Paşa'nın Avustralyalı bir kadınla evlenen oğlu Abbas Hilmi Paşa, baba öldükten sonra Mısır Hidivi olmuş ve kendisine üç bin ton ağırlığında *El-Mahrûsa* (Memleket) isimli memleket gibi bir yat yaptırmış, aynı Stevenson'un Pasifik Okyanusu'nu gezdiği gibi Akdeniz'i gezmiş.

Kral Kalakaua'nın lâkabı "şen kral" imiş, çünkü hayatın neşeli taraflarını çok seviyormuş. Daha önce yasaklanmış olan yerel *hula* dansını tekrar canlandırmış, Thomas Edison gibi kişilerle derin sohbetlere dalmış bir adammış. Ondan 200 yıl önce Oliver Cromwell'e yenilip dokuz yıl boyunca Fransa'da sürgünde yaşadıktan sonra doğum gününde memleketine dönerek tekrar tahta çıkan İngiliz Kral II. Charles'ın lâkabı da "şen" idi. Ne var ki, Kral Kalakaua'nın yeğeni Veliaht Prenses Victoria Kaiulani'nin kaderi onlar gibi şen olmamış.

Veliaht Prenses Victoria Kaiulani anne tarafından adaları fethedip Hawaii Krallığı'nı kuran "Büyük Kamehameha" olarak bilinen I. Kamehameha'nın soyundan geliyor. Babası ise, Robert Louis Stevenson'un doğduğu Endinburghlu İskoç bir sermayedar olan Archibald Scott Cleghorn. On altı yaşındayken (Robert daha bir yaşındayken) Hawaii'ye gidip bakkal açmış. İşleri büyütüp asiller sınıfına katılmış. Prensesin annesiyle evlendikten sonra da Hawaii'nin O'ahu Adası'nın Kraliyet Valisi olmuş. Veliaht prensesin ilk ismi (Victoria) İngiltere kraliçesinden alınmış. Kaiulani ise Hawaii dilinde "cennetin en üst kademesi" anlamına geliyor. Zeki, güzel ve azimli. Stevenson ona "adanın gülü" diye hitap ediyor. Amcası Kral Kalakaua siyasi

amaçları için onu Japonya Prensi ile evlendirmeye çalışıyor ama prens başka bir Japon asilzadesiyle sözlü olduğu için reddediyor. Veliaht prenses on üç yaşında İngiltere'ye okumaya gönderiliyor. Latince, edebiyet, matematik, tarih okuyor. İngilizce'nin yanında Almanca ve Fransızca da konuşuyor. Kriket ve tenis oynuyor.

Hawaii'de monarşi, 1893 yılında yerel iş adamları tarafından devrilince New York'a gidiyor, ABD'ye ilhak olmak isteyen yeni hükümete karşı kampanya başlatıyor. Walter Scott'un *Korsan* isimli kitabının kahramanı Kaptan Cleveland'ın adaşı ABD Başkanı Grover Cleveland'ın huzuruna çıkıyor. Başkan konuyu kongreye getiriyor. Kongre Hawaii'yi hemen ilhak etmeye yanaşmıyor ama monarşinin devrilmesine de müdahele etmiyor. Adalara dönemediği için Avrupa'da kalıyor. Sağlığı bozuluyor, görme zorluğu çekiyor, migren oluyor. Migren berbat bir illet ama aynı zamanda hayatını kurtarıyor. Paris sosyetesinin katıldığı bir bağış yemeğine baş ağrıları yüzünden katılamıyor. O akşam çıkan yangın davetlilerin yarısını kül ediyor. ABD, Hawaii'yi ilhak ettikten sonra memleketine dönüyor ve orada ölüyor. Öldüğünde sadece yirmi üç yaşında. "*Hawaii elden gitti, kızımın da gitmesi ilâhi adalet,*" diyor babası.

Stevenson sadece Hawaii değil, tüm Pasifik adalarını geziyor. Tahiti, Samoa, Tuamotu, Markiz, Butaritari, Kiribati. Bunların arasında en ilginç hatıraları Gilbert Adaları'ndan. Mikronezya yerlileri belki de 3000 yıldır oradalar ama adaları ilk keşfeden Avrupalı (1788) Kaptan Thomas Gilbert olmuş. 1820 yılında, dünyanın etrafını dolanan ilk Rus olarak tanınan, Çar I. Alexander'ın Estonyalı amirali von Krusenstern adalara Kaptan Gilbert'in ismini vermiş. Amiral von Krusenstern önemli bir adam. Rus donanmasında birçok gemi onun adını taşıyor. Bering Boğazı'nda bir adaya ve hatta ayda bir kratere bile onun ismi verilmiş. 1979 yılında Gilbert Adaları bağımsız bir devlet olunca ismini Kiribati diye değiştirmiş. Kiribati Cumhuriyeti.

"Kiribati" zaten adaların yerli dilinde "Gilbert" demek. Ülke 16 atol zincirinden ve mercan adacıklardan oluşuyor. Nüfusun yarısı başkentin bulunduğu Tarawa Adası'nda yaşıyor. Örümcek tanrı Nareau, göğü (*karawa*) ve okyanusu (*marawa*) yarattıktan sonra göğü kaldırıp sudan çıkardığı adaya da *tarawa* demiş.

ABD, 1950'li ve 1960'lı yıllarda Kiribati Cumhuriyeti'nin bazı adalarında nükleer denemeler yapmış. 1995 yılında, bizim komşuların merhum mareşali ile hiçbir akrabalığı olmayan Cumhurbaşkanı Tito, uluslararası gün değişim çizgisi adaların tam ortasından geçtiği için farklı zaman dilimlerinde kalmak istemeyip çizginin haritadaki yerini değiştirtmiş. Böylece Büyük Okyanus'un tam ortasındaki adalar yerkürede üçüncü milenyuma giren ilk ülke olmuş. Bu sayede Tito da 1998 yılında yeniden seçilmiş. Ne yazık ki, küresel ısınmadan dolayı yeryüzünden silinecek ilk ülke Kiribati olacak. Buna hazırlanıyorlar. Bugünkü Cumhurbaşkanı Tong, ülke halkına yavaş yavaş göç plânları yapmalarını öneriyor.

Adalar sadece küresel ısınma ve nükleer denemelerden değil, savaştan da çok çekmiş. Japonlar, Pearl Harbor baskınının aynı günü adaları işgal etmişler. Örümcek tanrının yarattığı Tarawa Adası, İkinci Dünya Savaşı'nın en kanlı muharebelerinden birine sahne olmuş. Amerikan deniz piyadeleri Kasım 1943'te adaya ayak bastıktan sonra başlayan ve 76 saat süren çarpışmalarda 4700 Japon askeri, adaya getirdikleri 1200 Koreli işçi ve 900 Amerikan piyadesi hayatını kaybetmiş.

Biz yine Robert Louis Stevenson'a dönelim. Karısı ve üvey oğluyla Temmuz 1889'da şimdiki Kiribati'nin Butaritari Adası'na ayak basıyor. Adada Hawaii'li bir misyoner papaz, birinin sahibi Amerikalı bir zenci olan iki bar, 11 Avrupalı ve Amerikalı tüccar ve yerliler var. Adanın kralı da Nakaeia. Yerliler habire sarhoş oldukları için kral içkiyi yasaklamış. İşleri bozulan bar sahipleri en azından 4 Temmuz Amerikan bağımsızlık gününü kutlayabilsinler diye kralı yasağı kaldırmaya ikna etmişler.

Müthiş bir parti veriliyor. Veriliyor da, yerliler yine abartıyorlar. İçkinin etkisiyle sağa sola, beyazlara saldırmaya başlıyorlar. Stevenson kendini Kraliçe Victoria'nın oğlu diye tanıtarak paçayı kurtarıyor.

Bir ay sonra komşu ada Abemama'ya çıkıyor ve orada iki ay geçiriyor. Abemama'nın kralı zalim despot Binoka. Biraz kaçık, fazla kurnaz ve uyanık, ama her zaman tam bir tiran. Astığı astık, kestiği kestik. Bir gün kadın elbisesi, başka bir gün amiral üniforması giyiyor. Malikanesi adaya uğrayan gemilerden topladığı ıvır zıvırla dolu. Pirinç kapı tokmaklarından, değersiz cam parçacıklarına, saatlerden müzik kutularına, tüfeklerden şemsiyelere, çalışmayan gemi edevatından gemici elbiselerine kadar. Kraliyet ailesini sabahları uyandırsın diye bir horoz adam tutmuş. Horoz adam malikanenin çatısının merteğinde tüneyip gelen genç kızlara lâf atıyor. Eğer Kral Binoka kızı çağırır da kız gitmezse, kralın despot yasalarına göre herkesin önünde horoz adam ile sevişmek zorunda. Kral hafiften seks manyağı. Bakirelerin apış aralarından topladığı kıllarla doldurulmuş yastıkta uyuyor. Kalbi yumuşak ama. Stevenson adadan ayrıldığında arkasından gözyaşı döküyor.

Stevenson oradan ayrıldıktan sonra hayatının son yıllarını Samoa'da geçiriyor. Kendine bir ev yapıp yerleşiyor. Yazım hayatının en olgun eserlerini orada hayata geçiriyor. Yerliler onu çok seviyorlar ve Samoa dilinde "masalcı" anlamına gelen ***Tusitala*** ismini takıyorlar. Stevenson 1894 yılında orada ölene dek Samoalı'ların hakları için siyaset yapıyor. O kadar çok seviliyor ki mezar taşına yazdırdığı ağıt Samoa'da hâlâ söyleniyor.

Şimdi yine gerçeklerden masallara dönelim. 1993 yılında, tiyatro severlerin yakından tanıdığı ve tek kişilik oyunları ile ünlü olan başka bir İskoçyalı, John Cargill Thompson, ***Port and Lemon*** (*Porto Şarabı ve Limon*) isimli kitabında tek kişilik oyun için yazılan iki ayrı tiyatro eserine yer verdi. Bunlardan biri *The Laird of Samoa* (*Samoa'nın Ağası*) idi ve Stevenson'u ele

alıyordu. Ancak aynı kitapta, en az Stevenson kadar ilginç bir kişiliği olan ve yine çocuklardan tutun da yetişkinlere kadar her okurun hayal dünyasını karmakarışık detektiflik vakalarında çılgınca renklendiren Sherlock Holmes hakkında bir sahne oyunu vardı.

Müthiş bir detektifti Sherlock Holmes. Ne kurgular döndürdü zihinlerimizde. Zekâsı, dürüstlüğü, güvenirliliği, piposu, olaylara mantıkla ve duygusallıktan uzak yaklaşışı, kurallara kulak asmayışı, hatta bazen etik değerleri çiğneyişi, sıradışılığı, aptalları ve özellikle beceriksiz polis memurlarını aşağılayışı, delici bakışları, bir bakışta kimin ne olduğunu anlayışı, en karmaşık olayları sistematik çözüşü, ayrıntıcılığı, kibiri, küstahlığı, en içinden çıkılmaz çıkmazlardan çıkışı... Yüzlerce kitap yazıldı, oyun sahnelendi arkasından. Bugün bile izliyoruz, belki de farkında olmadan. İngiliz aktör Hugh Laurie *House* isimli televizyon dizisinde aslında Dr. Gregory House'u oynuyor ama Sherlock Holmes'un ta kendisi. İsmi bile aynı sesi veriyor. Aynı Sherlock Holmes gibi sorunları çözmek için psikolojiyi kullanıyor. Aynı Sherlock gibi ona heyecan vermeyen vakalara bakmıyor. Sherlock'un piposu gibi o da *Vicodin* isimli ilaca bağımlı. Aynı onun gibi sosyal ve etik değerlere kulak asmıyor. Küstah, aşağılayıcı. Ayrıntılara dikkati onu sonuca götürüyor. Adresi bile aynı. 221B kapı numaralı apartman dairesinde yaşıyor. Sherlock Holmes'un Londra ikametgâhı 221B Baker Street idi. Hayal dünyamız böyle kişiliklere ihtiyacını ve hayranlığını hiç yitirmedi. Daha çok Sherlock Holmes'lar okuyup izleyeceğiz.

Eski şövalyelerin, korsanların, kahramanların günümüzdeki uyarlamaları Robin Hood'lar, Ivanhoe'lar, Sherlock Holmes'lar ile kısıtlı değil. Örneğin *Jurassic Park*. Yönetmen Steven Spielberg'in Michael Chrichton'ın aynı adlı romanından alıp sinemaya uyarladığı fantastik filmi hepimiz izledik. O bile Sherlock zamanından geliyor. Aynı Sherlock gibi, daha eski bir kitap kahramanına dayanıyor. Boğa gibi güçlü yapısı, varil gibi

göğsü, buz gibi bakışları, kükreyen sesi, saldırgan ve kavgacı yapısı, megalomanlığı, kabalığı, kendini beğenmişliği, kimseyi takmayışı, on parmağında on marifeti ve ilme olan merakı ile Profesör Challenger. Ta 1912'de karşımıza çıkmıştı. *Define Adası* kadar hayallerimizi diyardan diyara sürükleyen *Kayıp Dünya* isimli kitapta, Amazon Havzası'ndaki dinozorlarla mücadele etmişti.

Dinozorlar, uzaydan gelen yaratıklar, denizin altında fersahlar, dedektifler ve daha neler ve kimler... Buna rağmen korsanlar ve kalyonların albenisi biz erkek çocuklar için hiç eksilmedi. Hele bir *Marie Celeste* vardı ki, dünyayı terk ettik, bulutların arasına çıktık, saatlerce, günlerce oturup düşündük o gizemi çözmek için. Denizlerin en ilgi çekici, en gizemli efsanesi herhalde *Marie Celeste* isimli guletin hikâyesidir. Yıl 1872. Beş Aralık sabahı gün yeni ağarıyor. Cebelitarık Boğazı'nın sahilinde iki direkli 282 tonluk *Marie Celeste*'i görüyor insanlar. Yalnız garip bir şeyler var. Gulet kontrolden çıkmış, yalpa vurmakta. Ancak ne bağırıp çağıran ne de yardım isteyen biri görünüyor ortalıkta. Sahildekiler kayıklarına binip gulete çıktıklarında gördükleriyle donakalıyorlar. Gulette kimsecikler yok. Bütün eşyalar yerli yerinde, kargosu orada. Kaptan Briggs, eşi Sarah, iki yaşındaki kızı Sophia ve yedi kişilik mürettebat sanki yer yarılmış içine girmişler. Bu gizem bir daha hiç çözülemeyecek. *Marie Celeste*'in bu garip hikâyesi bir efsane olarak bugüne dek bizimle yaşayacak.

Marie Celeste terk edilmiş olarak bulunan tek gulet değil elbette. Ama onu ölümsüzleştirip efsane haline getiren başka bir İskoç, Arthur Conan Doyle idi. Doyle, Stevenson'un Edinburgh Üniversitesi'nde sınıf arkadaşıydı. Aynı dokuz yaş küçüğü olduğu Stevenson gibi müthiş bir yaratıcılığa sahipti ve hem Profesör Challenger'ı hem de Sherlock Holmes'u yarattı.

Doyle'un babası da oğlu gibi bir sanatçı. Devamlı periler çizip boyuyor. Aslında aile İrlandalı ama Edinburgh'a gelip

Arthur Conan'ın annesi ile evleniyor. Resimlerini kimse almıyor. Devamlı bunalımda ve alkolik. Bu da zaten resimlerine yansıyor. Sonunda düşkünler evine düşüyor ve orada ölüyor. Arthur Conan da Robert Louis Stevenson gibi sisli puslu bir Edinburgh sokağında dünyaya geliyor. Stevenson'a benzer bir şekilde, dini bir ilk öğretim görmüş olmasına rağmen Katolik dinini reddedip agnostik oluyor. Endinburg Üniversitesi'nde tıp okuyor ama devamlı kısa hikâyeler yazıyor. Önce bir Grönland balina avcılığı gemisinde, mezun olduktan sonra da Batı Afrika kıyılarında gezen bir ticaret şilebinde doktorluk yapıyor. Daha sonra da İngiltere'ye dönüp bir muayenehane açıyor. İşler kesat olduğu için müşteri beklerken ilk romanını yazıyor.

Sherlock Holmes ilk kez 1887 yılında ortaya çıkıyor ve Doyle 4 roman ve 56 kısa hikâye ile bu dedektifi hayatımıza bir daha çıkmamak üzere sokuyor. Doyle, Sherlock Holmes'ün karakteri için gerçek hayattan birisini, Edinburgh Üniversitesi'ndeki hocası, Joseph Bell'i model alıyor. "*Siz olmasaydınız, Sherlock da olmazdı,*" diye yazıyor ona. "*Sizin tümdengelimciliğiniz, gözlem ve çıkarım yeteneğiniz onu yarattı.*" Hatta arkadaşı Robert Louis Stevenson ta Samoa'dan soruyor: "*Ustaca yazılmış ve son derece ilginç Sherlock Holmes maceraları için seni tebrik ederim. Sherlock acaba benim eski arkadaşım Joe Bell olabilir mi?*" Doyle daha sonra yarattığı Profesör Challenger karakteri için de yine üniversiteden başka bir hocasını model alıyor.

Doyle, Sherlock Holmes karakterine ilham veren Joseph Bell'in sınıfına ilk girdiğinde Bell otuz dokuz yaşında. Hastalığı teşhis etmeden önce yaptığı yakın gözlemlerle ün kazanmış. Gelişigüzel bir yabancının hareket ve konuşma tarzını izleyip nereden geldiğini, ne iş yaptığını anlayabiliyor. Dövmelerine bakıp bir denizcinin, nasırlarına bakıp bir işçinin hayatını çözümleyebiliyor. Bu beceriler onu adli patoloji alanında öncü yapıyor. İskoçya ziyaretlerinde Kraliçe Victoria'nın kişisel hekimliğini yapıyor, cinayet soruşturmalarında polise yardımcı

oluyor. Büyük dedesi Benjamin Bell ondan daha da ünlü. İskoçya'da cerrahinin babası olarak sayılıyor. Tıbbi kitapları Amerika'da, Avrupa'da yok satıyor. Belsoğukluğu ile frenginin farklı illetler olduğunu ilk kez o ortaya çıkarıyor.

Arthur Conan Doyle da bir ara göz doktorluğuna heves ediyor. 1890 yılında Viyana'da eğitim gördükten sonra bu kez Londra'da bir muayenehane açıyor. Özyaşam öyküsüne *"Kapımdan tek bir müşteri bile girmedi,"* diye yazıyor. Bir yıl sonra da artık Sherlock Holmes'u öldürmeye karar veriyor. Annesi *"Yapmayacaksın, yapamazsın, yapmamalısın!"* diye yakarıyor. Buna rağmen, hayatında artık başka şeylere vakit ayırabilmek için *The Final Problem* (*Nihai Sorun*) isimli hikâyesinde Holmes'ü İsviçre'deki Reichenbach Şelalesi'nden aşağı düşürerek öldürüyor. Böylece oraları da meşhur ediyor. Ne var ki, bu iş okurlarını pek memnun etmiyor. Çok baskı görünce *The Hound of the Baskervilles* (*Baskerviller'in Köpeği*) isimli hikâyesinde onu tekrar ortaya çıkarıyor.

Doyle'un siyasi bir kişiliği de var. Yirminci yüzyılın başındaki Boer Savaşı'ndan sonra Birleşik Krallığın oynadığı rol tüm dünya tarafından kınanınca *The War in South Africa: Its Cause and Conduct* (*Güney Afrika Savaşı: Nedenleri ve Yönetimi*) isimli kısa çalışmasında aslında İngilizlerin doğruyu yaptığını savunuyor. Bu çalışma birçok dile çevriliyor. Kral VII. Edward ona şövalye ünvanı veriyor. Asıl şövalyeliği o zamanki adıyla Kongo Hür Devleti'nde olup bitenlere karşı başlattığı kampanya ile hak ediyor. Hür, hem ne hür! Koca bir millet cani Belçika Kralı II. Leopold'un sömürüsü altında. Kral uluslararası kamuoyunu boyunduruğu altına alıp ikna etmiş. Güya kalkındırıyor. Belçika'dan gemiler ülkeye sadece silah, zincir ve patlayıcı götürüp kauçuk ve fildişi getirerek kralın kasasını dolduruyor. Yerlilere yapılan zulmün haddi hesabı yok.

Kral II. Leopold 1865 yılında 30 yaşındayken tahta çıkıyor. Tüm Avrupa ülkelerinin sömürgeleri var, Belçika'nın yok. O da

istiyor. Neresi müsait? Kongo. *"Kara kıtaya medeniyet ve insani yardım götüreceğim,"* diye kaşiflerin, misyonerlerin, yardımseverlerin ve coğrafya derneklerinin katılımıyla 1876 yılında, Brüksel'de bir konferans düzenliyor. Uluslararası Afrika Birliği diye uyduruk bir örgüt kurup başına geçerek bütün dünyaya yutturuyor. Kara emellerine ulaşmak için tam da adamını buluyor. Ünlü İngiliz gazeteci ve kaşif Henry Morton Stanley. Stanley bütün kıtayı arşınlamış, kayıp İngiliz misyoner David Livingstone'u bulmuş. Kongo'yu kalkındırmak için İngiliz hükümetinden yüz bulamayınca Belçika Kralı II. Leopold'un kucağına düşüyor.

Aslında gençliğinde başkalarının da kucağına düşmüş. Gerçek soyadı Rowland. Babası o doğduktan hemen sonra ölmüş. Yoksullar yurdunda okuyup çalışmış. Başöğretmen tarafından tecavüze uğramış. On sekiz yaşında bir gemiye atlayıp Amerika'ya gitmiş. İlk karşısına çıkan zengin bir tüccardan iş istemiş. Bu tüccar Henry Hope Stanley. Çocuğu olmayan tüccar daha sonra evlat edinince onun ismini almış. Amerikan İç Savaşı'nda istemeye istemeye köleliğin kaldırılacağına içerleyen güney eyaletlerin kurduğu Konfedere Devletler ordusuna katılmış. Karşı taraf, yâni kuzeydoğu eyaletlerinin kurduğu Birlik ordularınca esir alınmış, sonra da o orduya katılmış. Hastalanıp terhis olduktan sonra da bu kez Birlik donanmasında katiplik yaparak herhalde hem Konferedere Devletler ordusunda, hem Birlik Devletler ordusunda, hem de Birlik Devletler donanmasında görev alan tek insan olmuş. Bir yıl sonra, 1865 yılında arkadaşı Lewis Noe ile donanmadan firar edip gazeteciliğe koyulmuş. Amerika'da aradığı şan şöheti bulamayınca beraber Anadolu'ya gelip Osmanlı İmparatorluğu'nu yazmak istemişler. 1866 yılının ağustosunda İzmir'e ayak basıp doğuya doğru yürüyüşe geçmişler. Birkaç yüz kilometre sonra haydutlarla kovalamaca başlamış. Yakalanıp boyunlarına ip geçirilmiş, gözleri kapatılarak bir barakaya götürülmüşler.

Haydutlar orada bu kez Noe'ye tecavüz etmişler. Ertesi gün beş saat uzaktaki Karahisar cezaevine kapatılmışlar. Olayı duyan kaymakam İstanbul'da Osmanlı Bankası'nda çalışan ve biraz İngilizce konuşabilen L. E. Peloso isimli bir zat sayesinde Amerikalılara ulaşarak bizimkileri serbest bıraktırıp haydutları içeri tıkmayı başarmış.

Daha sonra Afrika'da David Livingstone'u bulup ünlenince, elbette cani Kral II. Leopold'un tam da istediği adam oluyor. Ona Kongo havzasını keşfetme görevini veriyor, ama asıl amacı orada Belçika egemenliğini kurmak. Stanley'e "*Alabildiğin kadar toprak al ve egemenliğimiz altında topla [...] en kısa sürede, tek bir dakika kaybetmeden, Kongo ağzından Stanley Çağlayanları'na kadar tüm kabileleri ele geçir,*" emrini veriyor. Ama bütün cihana "*Dünyanın henüz nüfuz edilemeyen tek yöresini medeniyete kavuşturmak, oradaki halkların üstünde asılı duran karanlığı delmek, kanımca içinde bulunduğumuz bu ilerleme çağına yaraşır bir haçlı seferidir,*" diye ilân ediyor. Kendi kasasını besleyen şirketlere ayrıcalıklı haklar veriyor. Bu şirketler fildişi toplattırdıkları yerlileri kotayı dolduramadıklarında kamçılıyor, kesiyor, biçiyor. Kauçuk işçilerinin ellerini ayaklarını kesiyor, işkence uyguluyor ve düpedüz öldürüyor. Kongo'nun nüfusu 23 yıllık II. Leopold hükümdarlığında üçte bire iniyor. Bu canilik uluslararası kamuoyunun kulağına gidip de tepkiler artınca Kongo Hür Devleti'nin yönetimini Belçika Devleti'ne devrediyor. Bu tepkilerin başını Arthur Conan Doyle'ın kampanyası çekiyor. Yerli halkın çektiği ızdırap bir nebze azalıyor, ama özellikle zengin bakır, kobalt ve elmas yataklarının da keşfinden sonra batının acımasız ve ikiyüzlü sömürgeciliği asla son bulmuyor. Demokratik Kongo Cumhuriyeti halkı bugün hâlâ geçmişin bu acıları ile yaşıyor.

Biz yine Doyle'a dönelim. Aşk hayatı da fırtınalı. 1885 yılında, hastalarından birinin kız kardeşi Louisa Hawkins ile evleniyor. "Touie" diye hitap ettiği Louisa vereme yakalanıyor.

Doktorlar bir iki ay daha yaşar, diyorlar. Conan Doyle İsviçre'de bir köyün temiz havasının ve sanatoryumunun bu hastalığı iyileştirdiğini duyuyor. Oraya taşınıyor, köyün *Am Stein* isimli şalesinde kalıyorlar. Louisa değil iki ay, 1906'ya kadar yaşıyor. Conan Doyle, bir Norveç seyahatinde kar kayağı yapıldığını görmüş ama kendisi hiç yapmamış. İsviçre köyünde kaymaya başlıyor. Köyün yerlisi Branger biraderlerle tanışıyor. Onlar da kayıyor. Ama kayak kaymak orada öyle tuhaf bir şey ki, köylüler alay etmesinler diye gece kayıyorlar. Yine de Conan geleceği görüyor. "*Bir gün gelecek, bütün İngiltere kayak yapmak için buraya akın edecek*," diyor. Kaymanın nasıl lânet bir şey olduğunu da görüyor. "*Kayaklar dünyanın en kaprisli tahtalarıdır*," diye yazıyor. "*Bir gün dünyanın en müthiş kayakçısı hissedersiniz kendinizi, öbür gün karlar sizi yutar. Eğer çok mağrur hissettiğiniz bir gün olursa, hemen gidin kayak yapın; karlar sizi tekrar dünyaya indirecektir.*"

1897'de Luisa'nın sağlığı iyiye gitmeye başlayıp da oradan sıkılınca İngiltere'ye dönüyorlar. Kader işte. Conan orada Jean ile tanışıyor ve ilk görüşte aşık oluyor. Jean, ünlü bir at binici, mektepli bir vokalist ve bekâr. Conan ise bir doktor, ünlü bir yazar ve evli. Beraber gözükemezler, ama birbirlerinden ayrı da kalamazlar. Conan delicesine aşık, ama eşine de saygı duyuyor. Jean ile bir karar alıyorlar: Aşkları platonik olarak kalacak, Luisa'nın asla bu ilişkiden haberi olmayacak, incinmeyecek. Bu garip, hem açık hem gizli ilişki yıllar sürüyor. Açık, çünkü Conan'in annesi bile biliyor. Hatta hep Jean'e destek oluyorlar. Gizli, çünkü Conan'in Jean'le tanışmasından Louisa'nın 1906 yılında ölmesine dek aradan 10 yıl geçiyor ve bu ilişki ona hiçbir zaman duyurulmuyor. Conan Doyle, kader ona bu oyunları oynarken, *Am Stein* şalesinde geçirdiği günlerde Sherlock Holmes'u öldürüyor. Kendisi de 71 yaşında kalp krizi geçirip ölüyor. Sherlock yaşıyor ama. Edinburgh'da Doyle'ın doğduğu evin yanı başında, bir heykelin içinde.

Tekrar hayallere, masallara dönme zamanı geldi. *Am Stein* şalesinin bulunduğu İsviçre köyünde ölen sadece Sherlock değil elbette. Romanlarda bile Wald Sanatoryumu'ndan çok kişi sağ çıkamadı. Yazarlar orada daha çok kişiyi, hatta Avrupa'yı bile öldürdüler. Zamanın illeti verem; karşımıza Verdi'nin *La Traviata*'sında, Offenbach'ın *Hoffmann'ın Masalları*'nda, Puccini'nin *La Bohème*'inde, Victor Hugo'nun *Sefiller*'inde, Tolstoy'un *Anna Karenina*'sında da çıktı. Ama bir kitap var ki, verem, verem olalı böyle verem etmedi. İşte 20. yüzyıl Alman edebiyatının en önemli eserlerinden birinde, *Der Zauberberg*'de (*Büyülü Dağ*) üç haftalığına veremli kuzenini ziyarete gittiği o sanatoryumda, kendisinin de tedaviye ihtiyacı olduğunu öğrenerek yedi yıl kalan Hans Castorp'un hikâyesi karşıt kültürlere, aşka, şehvete, hastalığa, ölüme ve en önemlisi zamana karşı yaklaşımlarımızda gelgitlere yol açtı, hayatı sorgulattırdı, hayallerimize eziyet etti.

Kitabın kahramanı Hans Castorp da bir anti-kahraman. Aslında bir şövalye ama o kutsal kâseyi arayan cinsten. Avrupa'nın çeşitli yerlerinden tedavi olmak için gelen farklı tiplerle dolu olan ve aslında kendisinin tedavi olması gereken sanatoryumda, hayatın ve ölümün sorduğu soruların yanıtlarını bulacağı o kâseyi arar. Hastane koridorları, karlarla kaplı ihtişamlı zirveler, dev gibi çam ağaçları, tekdüzelik, çürüyüş. O ölü toprağı serpilmiş sanatoryum atmosferinde savaş öncesi hasta Avrupa'yı simgeleyen bir sürü karakterle karşılaşır. Hastalığa, ölüme, çürümeye kafayı takmış olan naif zihnine hoşgörüyü, hümanizmi, insan haklarını, demokrasiyi ve aydınlanmayı anlatan Settembrini; onun tam zıttında gizemciliğe, köktenciliğe, dehşete, korkuya, mutlak düzene, despotluğa inanan kuşkucu, kötümser, Musevilikten dönme yaşlı cizvit Naphta; kendisini askerlik görevinin kutsallığına, sadakate, vefaya adamış, sanatoryumda ölecek olan hasta kuzeni Joachim; hastalıklı haliyle bile Castorp'u baştan çıkaran, Fransızca isminin "sıcak kedi"

anlamıyla erotizmden esintiler saçan egzotik ve şehvetli Rus madamı Clawdia Chauchat.

Koca kitapta hiçbir şey olmaz. Bu karakterler konuşup dururlar sadece. Sanatoryumun zamansız koridorlarında sanki bir şeyler beklemekte gibidirler, ama zamanın avuçlarının içinden akarak kayıp gidişini yaşarlar. Yaşam zamanla iç içedir. Tekdüzelik, can sıkıntısı, alışkanlık zamanı uyutur. Uyuyan zaman ölümü çağırır. Aslında yeni bir şeyler yapma dürtüsünün arkasında yatan neden yaşamı koruma, zamanı yavaşlatma ve yaşama arzusudur. Gidersen alışkanlıkları arkada bırakırsın. Gitmezsen, günler birbirinin aynı olur ve bugünle yarın arasında fark kalmaz. Oysa gidersen zamanın akışını kırarsın, bir günü uzatır bir ay yaparsın. Stevenson da gitmişti. Gezmişti. "*Gitmek varmaktan daha heyecanlıdır*," demişti.

Ne var ki, Castrop bunu kitabın sonunda keşfeder. Yedi yıl çürüdüğü sanatoryumu bırakıp savaşa gider. Orada ölecektir, ama yaşayarak. Yedi yıl yaşamadıktan sonra. Kitap garip yedilerle doludur. Yedi bölümden oluşur ve birinci cilt yedi aylık süreyi kaplar. Sanatoryumun yemekhanesinde yedi masa vardır ve her masaya yedi kişi oturur. Akşam yemekleri saat yedide başlar, posta yedi günde bir dağıtılır. Castrop, Bremen'den 700 puro ısmarlar. Yedi yaşında yetim kalmıştır. İlk röntgeni sanatoryuma yerleştikten yedi hafta sonra çekilir. Oda numarası 34'tür. Bu rakamların toplamı yedidir. Clawdia Chauchat'ın oda numarası da yedidir. İlk gülümsemesini alana dek Castrop onunla yedi dakika boyunca kesişir. Settembrini'nin isminde İtalyanca yedi sözcüğü vardır. Joachim termometreyi ağzında yedi dakika boyunca tutar, günün ilk ateş ölçümü sabah saat yedidedir. Joachim saat yedide ölür.

Der Zauberberg'i ve Castrop karakterini yaratan kişi yüzyılın en önemli Alman yazarı, Nobel Edebiyet Ödülü sahibi Thomas Mann. Sadece romanların ve hayallerin değil, onun da hayatı yedilerle bezeli. Portekiz ve Alman soyundan gelen Brezilyalı

annesi Almanya'ya yedi yaşında göç ediyor. On yedi yaşında Thomas'ın babası ile evleniyor. Wilhelm Röntgen, Max Planck gibi Nobel Ödüllü 34 kişiyi mezun eden ve bugün 50 bine yakın öğrencisiyle Avrupa'nın en prestijli üniversitelerinden biri olan Ludwig Maximilian Üniversitesi'ne yazılıyor. Ne tesadüftür ki, üniversitenin doktora alan ilk iki kadını Stevenson ve Doyle gibi İskoç.

Thomas Mann, Hitler dizginleri ele aldığında İsviçre'ye kaçıyor. İkinci Dünya Savaşı başladığında da Amerika'ya. Princeton Üniversitesi'nde ders veriyor. Einstein ile orada dirsek çürütüyor. Savaş sırasında radyoda anti-nazi konuşmalar yapıyor. "*Deutsche hörer,*" (Alman dinleyiciler) diye başlıyor. Bu konuşmalar kayda alınıp İngiltere'ye gönderiliyor. BBC, Almanya'ya yayınlarında bu kayıtları propaganda olarak kullanıyor.

Kendisi gibi yazar olan ve faşizme karşı sert duruşuyla bilinen ağabeyi Heinrich de Einstein'ın kankası. Heinrich, Albert Einstein ve bir dizi diğer önemli isimle birlikte Uluslararası İnsan Hakları Birliği'ne hitaben Hırvat bilim adamı Milan Šufflay'ın öldürülmesini kınayan ve olayın aydınlatılıp suçluların adalet önüne getirilmesini talep eden bir bildirgeye imza atıyorlar. Dr. Milan Šufflay, önemli bir Hırvat tarihçi ve politikacı. Yugoslav diktatörlüğüne ve Sırplara karşı Hırvat ulusunu savunuyor, Arnavutların kültürel mirasına sahip çıkıyor. Tarihin ilk Hırvatça bilimkurgu romanını yazıyor. Rejimin adamları Zagreb'deki evinin önünde onu pusuya düşürüp çekiçle kafatasını parça parça ediyorlar. Soruşturma bile açılmıyor, olay örtbas ediliyor. Katiller (rejimin iki polis memuru) Belgrad'a kaçıyor ve hiçbir zaman adalete teslim edilmiyor. *New York Times*'ın ön sayfasında yayımlanan bildirge de unutulup gidiyor. Heinrich de rejimin kurbanı. Kendi Amerika'ya kaçabilmiş, ama kitapları kaçamıyor. Goebbels'in emriyle Naziler hepsini yakıyor. Heinrich ise Doğu Berlin'de Alman Sanat Akademisi'nin başına geçmek için yola çıkmadan önce California'da yalnız ve beş parasız ölüyor.

Thomas Mann, beş kardeş içinde Heinrich'ten sonra ikinci en büyük olan. Kendisinin de altı çocuğu oluyor. Hepsi yazar ve sanatçı. Thomas Mann da, aynı Robert Louis Stevenson ve Arthur Conan Doyle gibi biraz eksantrik. Çocukları Erika, Klaus ve Golo gibi eşcinsel eğilimleri var. Katia ile evli ama kemancı ve ressam arkadaşı Paul Ehrenberg'e aşık. Hatta oğluna bile. "*Aklımı başımdan alıyor, yanık teni ve mayosuyla çok yakışıklı,*" diye yazıyor notlarına. İntihar ise ailenin bir başka gerçeği. İki kız kardeşi, oğulları Klaus ve Michael ile ağabeyinin ikinci eşi intihar ediyorlar. Ensest ilişkiler de gırla. Kızı Erika, babasıyla yaşıt olan Bruno Walter ile, Elisabeth ise kendinden 36 yaş büyük edebiyat eleştirmeni Antonio Borgese ile evleniyor. Eşi Katia'nın erkek kardeşi Klaus ile ilişkisi olduğuna dair dedikodular var. Kendi çocukları Erika ve Klaus arasındaki ilişkiler de dedikodular arasında. Bu dedikodular Gestapo'dan FBI'ya kadar dosyalanmış.

En büyük çocuğu lezbiyen olan kızı Erika. Sanat dünyasının açıkça lezbiyen haklarını savunan ilk kült filminde oynuyor. Erkek kardeşi Klaus'un nişanlısını ayartıyor. Yatağından birçok ünlü geçiyor. Alman aktris Therese Giehse, İngiliz gazeteci Betty Knox, İsviçreli yazar, fotoğrafçı Annemarie Schwarzenbach. Ömrünün büyük bir bölümü erkek kardeşi Klaus ile birlikte geçiyor. Kendisi de eşcinsel olan büyük İngiliz şairi W. H. Auden ile mantık evliliği yapıyor, ölene dek de evli kalıyor.

Thomas Mann'ın ikinci çocuğu ve ilk oğlu, yine eşcinsel olan Klaus. O da yazar. Savaş sonrası Almanya'sında düş kırıklığına uğruyor, depresyona giriyor ve bol bol uyku hapıyla kendini öldürüyor. Baba Thomas, oğlu Klaus ile aynı zamanda rekabet içinde. Klaus'un yazarlığında babasının ününden faydalanması alay konusu oluyor. Bir karikatür onu kısa pantolonuyla babasının yanında resmediyor. Şöyle sesleniyor ona: "*Sana söylemiştim baba, bir dâhinin oğlu asla dâhi olamaz; o yüzden sen dâhi olamazsın!*" Thomas Mann 1924'te *Büyülü*

Dağ isimli şahaserini yayımlanmasından sonra oğluna hediye ettiği kitabının üstüne şu notu yazıyor: "*Saygıdeğer meslektaşıma – onun gelecek vaat eden babası...*"

Thomas'ın diğer eşcinsel oğlu da Golo. İyi bir tarihçi ve yazar ama o da küçüklüğünde izci grubunun başı tarafından cinsel tacize uğramış. Bir ara Alman devlet adamı Willy Brandt için çalışmış. Willy Brandt da Golo'nun babası gibi Nobel Ödülü sahibi. Ama ne ironidir ki, ömürlerini faşizme ve ırkçılığa karşı mücadele içinde geçirmiş Musevi bir ailenin çocuğu (Golo), daha sonra en yakın yardımcısı Musevilere karşı savaş içinde olan bir Doğu Alman gizli servisi Stasi ajanı çıktığı için istifa etmek zorunda kalan barış ödülü sahibi bir başbakana (Brandt) hizmet vermiş.

Ailenin bir diğer kızı da Monika. Macar sanat tarihçisi kocası Jenö Lányi ile Kanada'ya göç etmek için bindikleri *City of Benares* isimli buharlı gemi 1940 yılının Eylül ayında bir Alman denizaltısının torpillemesiyle batıyor. Monika büyük bir tahta parçasına tutunarak hayatta kalıyor, ama kocası aynı *Titanik* isimli filmdeki sahne gibi imdat diye yakarırken batıp okyanusun dibinde kayboluyor.

Thomas Mann'ın üçüncü kızı Elisabeth ise dünyaca bilinen bir deniz hukukçusu ve çevreci. Küresel düşünce kuruluşu Roma Kulübü'nün kurucusu ve uzunca bir süre tek kadın üyesi. Kulüp; dünyanın her ülkesinden devlet adamları, politikacılar, üst düzey bürokratlar, diplomatlar, bilim adamları ve saygın iş adamlarından oluşuyor. *Büyümenin Sınırları* isimli manifestosuyla bütün dünyanın ilgisini çekiyor Roma Kulübü. Otuz dile çevrilip 12 milyon adet satan bu rapor çevre hakkında yazılan en önemli yakarış. Kuruluş aşamasında kulübün fikir babalığını yaparak *İnsanlığın Çıkmazı* başlıklı misyon bildirgesini yazan üç kişiden biri de Dr. Hasan Özbekhan. 1950'li yıllarda Amerikan vatandaşlığına geçen bu çevreci diplomat, bilim adamı, akademisyeni; bu değerli insanı 2007 yılında kaybettik.

Thomas Mann'ın eşi Katia da zamanın illeti vereme yakalanıyor. O zamanlar parası olan herkes tedavi olmak için İsviçre dağlarındaki sanatoryumu olan o küçük köye gidiyor. Katia da orada, Wald Sanatoryumu'nda tedavi görüyor. Thomas Mann sık sık ziyaretine gidiyor. Gittiğinde bildiğimiz *Am Stein* şalesinde kalıyor. Tedavi umduğundan uzun sürüyor. Sanatoryumda ve köyde çok zaman geçiriyor. İşte bu sürede onu ünlü yapan *Der Zauberberg*'i (Büyülü Dağ) yazıyor.

İşte yaşam tarzlarıyla, yaşamın içinde ama yaşamdan büyük coşkuları, arzuları, kusurları, mücadeleleri, hesaplaşmaları, endişeleri ve iç çekişmeleriyle üç sıra dışı, üç eksantrik, üç yetenekli adam. Dünya edebiyatına ve hayallerimize damgasını vurmuş üç büyük yazar. Dimağlarımızın macera dürtüsüne sürme gözlü korsanları yerleştiren *Define Adası*'nın yazarı Robert Louis Stevenson. Yedi yaşındaki oğlunu vereme veriyor. Kendisi de verem. Tüm dedektiflerin babasını, Sherlock Holmes'u yaratan Arthur Conan Doyle. Eşi Louisa verem. *Büyülü Dağ*'ın büyüsünde bize yaşamı sorgulattıran Thomas Mann. Eşi Katia verem. Hepsi birbirinden habersiz, Hitler ve savaşlar Avrupası'ndan kaçıp verem illetine çare bulmak için o kasvetli İsviçre köyündeki *Am Stein* isimli şalede kalıyorlar. O köyün ismi Davos.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, hastaların ve hastalık hastası olan varlıklı Avrupalıların gözbebeğiydi Davos. 1560 metre yüksekte, karlı dağları, çam ağaçları ve temiz havasıyla bu köyün yerlileri vereme yakalanmıyordu. Köyü haritaya Dr. Alexander Spengler yerleştirdi. 1867 yılında bir sanatoryum inşa etti. Hastalar her sabah sanatoryumun güneye bakan tahta balkonundaki kürk kaplı bambu şezlonglara yatırılıp buz gibi havada güneşlenmeye çıkarılıyordu. Zamanla bu adete "kadaverruhe" (kadavra istirahatı) denmeye başlandı. Belki de Thomas Mann'ın *Büyülü Dağ*'ındaki hakim ölüm teması da buradan kaynaklanıyor.

Karlı zirveleriyle ünlü Davos'un zirveye çıkması Birinci Dünya Savaşı öncesine rastlıyor. 1912 yılına gelindiğinde köyde otuz bin hasta ikâmet ediyordu. Tam bir uluslararası merkez haline gelmişti. Beş tane konsolosluk, bir İngiliz mahallesi ve yabancılar için sayısız kulüp vardı. Yüzyılın başlarında tıbbi teşhis büyük ölçüde gözleme, dokunmaya, hafifçe vurmaya ve dinlemeye dayanıyordu; doktorun parmaklarını hastanın sırtında tıkırdatma ve stetoskopunu kullanma becerisine bağlıydı. Doktorun bu gizemli irfanına dayanan o yöntemlerin artık hayli şüpheli olduğunu biliyoruz. O zaman bile bazı ziyaretçiler kuşkulanmışlardı. Örneğin, Thomas Mann'ın, veremli eşi Katia'nın annesi Davos'da sahneye konan bu gösterinin tamamen sahte olduğunu defalarca söylemişti. Hatta, yıllar sonra Katia'nın özgün röntgen filmleri tekrar incelendiğinde hiçbirinde verem izine rastlanmadı. *Büyülü Dağ* belki de yanlış teşhisin doğurduğu bir eser.

Davos kendini hep hem sağlıklı insanların, hem hastaların he de iyileşme sürecinde bulunanların sığınacağı bir yer olarak tanıttı Avrupa'ya. Ne var ki, olan oldu ve 1940'lı yıllara gelindiğinde İngilizler penisilini buldular ve verem illeti bir gecede yenilgiye uğratıldı. 20 Kasım 1944 tarihinde hastalığı iyice ilerlemiş bir veremliye antibiyotik verildi ve balgamdaki bakteri anında yok oluverdi. Artık verem diye bir belâ yoktu ama bu Davos'un yok satan sanatoryumları için bir belâydı. Bir bir kapanmaya başladılar. Sayıları otuzun üstünden dörde düştü. Kalanlar da taktik değiştirdiler. Astım merkezi oluverdiler.

Büyülü Dağ basıldıktan sonra Davoslular küplere bindi. Köyün ve sanatoryum atmosferinin, Birinci Dünya Savaşı öncesindeki hasta Avrupa'nın durumunu ifade etmek amacıyla bir mecaz olarak kullanıldığını idrak edemeyip köyün ve toplumun bu şekilde gösterilmesine içerlediler. Örneğin köyün ileri gelen şahsiyetlerinden olan ve ilk sanatoryumlarından birini kuran Dr. Karl Turban, 1935 yılında yazdığı özyaşam öyküsünde

"Karanlık bir zamanın karanlık bir damıtımı olan bu talihsiz roman çok yakında unutulup gidecek," diye yazacaktı.

Astım da Davos'a çare olmadı. Köyün ileri gelenleri yeni bir gelir kaynağı arayışına girdiler. Her yıl çağın sorunlarını ele alacak ve Davos'un kültürel zenginliğine (Davosluların banka hesaplarına da) katkı yapacak akademisyenler ve öğrencilerin katılacağı bir konferans düzenleyeceklerdi. Einstein'ın dediği gibi bu konferans artık bedene değil akla da "sağlık" getirecek bir tür "Hochschule" (yüksek okul) olacaktı. Einstein ilk toplantıda keman bile çaldı. İşler birkaç yıl iyi gitti ama konferanslar kalıcı olamadı.

1971 yılında Klaus Schwab isimli bir ekonomi profesörü *Dünya Ekonomik Forum*'unu yarattı ve Davoslular banka hesaplarına bir daha hiç dönüp bakmak zorunda kalmadılar. Verem artık yüzyılın illeti değil, ama tam kırk yıldır Davos'da toplananlar dünyanın başındaki veremleri konuşmak için oraya geliyorlar. Her yıl yüzlerce iş adamı, siyasetçi, akademisyen ve önemli şahsiyet Davos'a katılmak ve davet edilmek için can atıyor. Foruma üye olmanın maliyeti 52.000 dolar. Davos girişi ise 19.000 dolardan başlıyor. Bu maliyetlere ulaşım, konaklama, yeme-içme dahil değil. Eğer "özel" sektör seanslarına girmek istiyorsanız 137.000 dolar daha sökülmelisiniz. Misafir getirecekseniz sadece 19.000 dolar daha giriş ücreti ödemek yetmez. Üyeliğinizi "sektör ortağı" statüsüne çıkarmanız gerek. Yani 263.000 dolar. Beş kişi getirmek için "stratejik ortak" olmanız gerekir (622.000 dolar). Sadece parayla stratejik ortak olunmuyor. Dünyanın en büyük 250 şirketinden biri olacaksınız. Bir de oturum veya parti düzenleyip gündemi belirlemek veya yemek daveti falan yapmak istiyorsanız, o zaman para basmanız gerek. En berbat otellerin bile geceliğine 500 dolar istediğini göz önüne alırsanız ne gerektiğini kestirebilirsiniz.

Bunlar devede kulak. Koşa koşa geliyorlar Davos'a. Çünkü bu kadar yüksek düzey şahsiyeti bu kadar küçük bir yerde bir

araya getirebiliyorsanız, iş (ve para) yapmak için muhteşem bir ortam yaratıyorsunuz demektir. Amaç sadece dünyanın başındaki veremleri tespit etmek mi? Hayır. Davos, iş yapmak için muhteşem bir yer. *World Economic Forum* yılda 185 milyon dolar yapıyor. Davos kasabasında işler patlıyor. Daha da önemlisi, konferans sırasında milyarlarca dolarlık iş bağlanıyor. Bir şey pazarlıyorsanız, oradan iyi bir seyirci topluluğunu daha nerede bulursunuz? Kalbur üstü bütün iş adamları, bütün siyasetçiler, bütün politika yapıcılar orada.

Ama sevimsiz bir yer Davos. Öyle kartpostallardaki gibi şirin bir İsviçre köyü değil. Damlar bile düz. Gri. Bu köyde zencefilli çörekten yapılmış Noel oyuncakları gibi saçaklarından buzlar sarkan hoş, rengârenk, nakışlı şaleler ve dağlar kızı Heidi gibi saçı örgülü huriler görmeyi; sessizlik ve sakinlik solumayı bekliyorsanız, hayal kırıklığına uğrayacaksınız. Heidi yerine bol güvenlik görevlisi, şaleler yerine bol düz damlı betonarme bina, sessizlik yerine de sabahın alaca karanlığından gecenin sonuna dek oturumdan oturuma, partiden partiye koşuşturan delege ve medya mensubunun uğultusunu bulacaksınız. Burası Davos. Fahiş fiyatlı, berbat oteller ve gri koridorlu, gri gelecekli sanatoryumlar diyarı. Romanş dilinin resmi dil olduğu tek kanton Davos'un bulunduğu Graubünden. Kantonun ismi bile "grau" (gri). Bu ismi orta çağda, yörede hakimiyet kuran "Gri Birlikler"den alıyor. Romanş, bir tür kaba Latince. Şarlman'ın torunları Alman Lui ve Dazlak Charles Karolenj İmparatorluğu'nun baş belâsı kardeş kavgalarına son vermek için 842 yılında *Strazburg Yemini*'ni imzaladılar. Romanş dili ilk kez resmi olarak bu yeminde kullanıldı. Kral Dazlak Charles tarihin kel lâkaplı tek kralı. Ne ilginçtir ki, kel olduğundan değil, tam aksine çok kıllı olduğundan ona Dazlak Charles denmiş. Davos da öyle bir yer işte. Hem dazlak hem kıllı.

3

KRİZ Mİ, NE KRİZİ?

Her ahmak krize göğüs gerebilir. Bizi asıl yıpratan günlük yaşam.
– Anton Çehov

Bir kapı kapanırken diğeri açılır; ama çoğu zaman biz kapanan kapıya bakıp zırlarken açılanı göremeyiz.
– Alexander Graham

Gelecek hafta kriz çıkamaz, programım tamamen dolu.
– Henry Kissinger

Hank Aaron. Irkçılığın başkenti; Mobile, Alabama'da doğuyor. Fakir ailesi ile birlikte zamanın zulmünü damardan yaşıyor. Pamuk toplayarak geçiniyor. Kızgın güneşin altında, uçsuz bucaksız tarlalarda, dikenlerin parçaladığı elleri kuvvetleniyor. O ellerle beyzbol oynuyor. Hem de çok iyi. O zamanlar beyazlar ve siyahlar ayrı okullarda, ayrı otobüslerde, ayrı lokantalarda, ayrı liglerde. Profesyonel hayatına, ayrımcılığın müsveddesi Amerikan Negro Ligi'nde başlıyor. Bu yüz karası lig nihayet 1962 yılında feshediliyor. Hank, beyzbolun efsane sporcusu oluyor, Amerikan tarihinde kendine yer ediniyor. Lâkabı "Çekiç". 1954 yılından 1976 yılına dek sadece taraftarlarının değil tüm seyircilerin hayranlığını kazanıyor. Hâlâ bazı rekorları kırılamadı.

Vin Scully. Eşi benzeri olmayan bir spor spikeri. 1927'de doğmuş. Tam 64 yıldır ABD'nin en önemli beyzbol kulüplerinden biri olan Los Angeles Dodgers'ın maçlarını anlatıyor. New York'un zor semtlerinde büyüyor. Bira şişeleri taşıyarak, tekstilcilerin tekerlekli elbise askılarını iterek, otellerin bodrum katlarında gümüş çatalları parlatarak iki yakayı bir araya getiriyor. Hayali maç anlatmak. Otuz beş yaşındaki eşini yanlış ilaç almaktan, otuz beş yaşındaki oğlunu helikopter kazasında kaybediyor, ama o maç anlatıyor. Sadece maç anlatıyor. Öyle ki, anlatmadığı bir maça seyirci olarak ilk kez ta yetmiş yedi yaşında, 2004 yılında gidiyor. Hâlâ hayatta. 2004'ten bu yana bir kere daha gitti bir maça, seyirci olarak. Tarih 8 Ocak 1974. Hank Aaron'un 715. tur vuruşunu yaptığı maçı anlatıyor ağlayarak. *"Beyzbol için, Atlanta için, Georgia eyaleti için, ülkem için, dünya için ne harikulâde bir an! Irkçılığı keşfetmiş, ırkçılıktan çok çekmiş Güney'in kalbinde siyah bir adam ayakta alkışlanıyor."*

Chris Carter. Gençliğinin başında yıllarda California kıyılarında sörf yapıyor. Önceleri yazılar yazdığı *Surfing* dergisinin daha sonra editörü oluyor. Hobisi çanak çömlekçilik. Atölyesinde kilden binlerce parça tabak çanak yapıyor. Bir merakı da beyzbol. Gençliği radyoda Vin Scully'nin anlattığı maçları dinlemekle geçiyor. Ona öyle hayran ki, daha sonra kendisini meşhur ve zengin edecek televizyon dizisinin kahramanının ismini Scully koyuyor. Dizinin ismi *The X-Files*. 1993 yılında yayına giriyor ve sadece 13 bölüm sürmesi öngörülüyor, fakat dokuz yıl boyunca, 202 bölüm yayında kalarak televizyon tarihinin en başarılı bilim kurgu dizisi oluyor. Dizinin kahramanları, FBI ajanları Fox Mulder ve Dana Scully. Alışılmamış, çözülmemiş, doğaüstü olayları araştırıyorlar. Mulder, bu doğaüstü kuvvetlerin, uzaylıların varlığına inanan bir karakter. Scully ise kuşkucu bir bilim kadını. Mulder'in mucize iddialarını bilimsel yaklaşıp çöpe atıyor. Chris Carter, Scully rolü için uzun bacaklı

bir çıtır arayan televizyon yönetimine karşı savaş vererek kendi seçtiği 24 yaşında kısa boylu bir kız olan Gillian Anderson'u kabul ettiriyor. Gillian'ın boyu, Mulder'i oynayan rol arkadaşı David Duchovny'nin ancak göğsüne yetişiyor. Tuhaf gözükmesin diye, dokuz yıl boyunca sahneler daha sonra kendi ismini alacak olan bir elma sandığının üzerinde dururken çekiliyor.

Bir kadın için pek de kısa boylu değil aslında Gillian Anderson (1.59). Üstelik güzel, seksi ve gizemli. Çocukluğu, 11 yaşına dek, babasının ailesinin oturduğu Londra'da geçiyor. ABD'ye döndüklerinde okul arkadaşları İngiliz aksanıyla dalga geçiyorlar. Buna karşın iyi bir savunma tarzı geliştiriyor. İstediği zaman Amerikan, istediği zaman İngiliz aksanıyla konuşabiliyor. Tiyatro kariyerini başlatmak için 22 yaşında New York'a taşınıyor. Oyunculuk yaparken geçimini sağlayabilmek için bir yandan da garson olarak çalıştığı dönemde Chris Carter'ın dikkatini çekiyor. Carter, Scully rolü için onu seçiyor ve hayatını değiştiriyor. İki yıl sonra *The X-Files*'ın yardımcı yönetmeni ile Hawaii'de Budist bir törenle evleniyor. Bir kız çocuk dünyaya getirip üç yıl sonra boşanıyor. 2004 yılında, bu kez Kenya açıklarındaki Lamu Adası'nda bir belgesel film yapımcısı ile evleniyor, iki yıl sonra ondan da boşanıyor. Hiç evlenmediği son arkadaşından da iki erkek çocuk ve dört yıldan sonra ayrılıyor. Televizyon dünyası, şöhret ve para, yıldızları önce göklere çıkartıyor, sonra tekrar yere indirip dünyaya döndürüyor. Beyzbolcu Hank Aaron'un adaşı olan erkek kardeşi 30 yaşında bir beyin tümörü yüzünden göçüp gittikten sonra Gillian dünyaya geri dönerek sıkı bir aktivist ve hayırsever oluyor. Kardeşini öldüren illete karşı mücadele veren İngiliz menşeli Nörofibromatozis Derneği'nin sözcülüğünü yapıyor, Kalahari kabilelerine zulmeden Botswana hükümetinin elmaslarına karşı boykot başlatıyor, Amazon yerlilerinin özgün hayatının korunması için kerestecilere savaş açıyor, Uganda'da bir ilkokul için bağış topluyor, Hank Aaron'un yaralarını taşıdığı, *The X-Files*'daki

rolünde ismini aldığı Vin Scully'nin ağlayarak anlattığı ırkçılığın vatanı Güney Afrika ayrımcılarına karşı derneklerin yönetim kurullarına seçiliyor.

Sonra tekrar televizyona dönüyor Gillian. Başkent Washington DC.'nin politikacı, iş adamı, diplomat seçkinlerinin ve güç odaklarının çocuklarının okuduğu Ballard Lisesi'nde başlıyor dizi. Okul gezisi otobüsü tuzağa düşürülüp öğrenciler rehin alınıyor. Seçkinler ve intikam peşinde bir haydut. Ahlâk ve yasalar ayaklar altında. Gillian Anderson, idealist bir gizli ajan rolüyle gerçeği arayacak dizide. Dizinin ismi *Kriz*.

Şimdi yine ırkçılığın göbeğinde ve yine sadece siyahların okuduğu bir başka okula gidelim. 1881 yılında, Alabama'da, Hank Aaron'un doğduğu Mobile kentinin 330 km. kuzeydoğusundaki Tuskegee kasabasında zenci öğretmenler yetiştirmek için kuruluyor. Kurucuların biri eski köle, diğeri eski köle sahibi. Hayatlarını siyah ırkın eğitimine adamışlar. Para az, işi bilen yok. Ülkenin en tanınmış siyah üniversitesi olan Hampton Enstitütüsü'ne yazıp yardım istiyorlar. Üniversite, eski mezun ve yeni öğretmen, 25 yaşındaki Booker T. Washington'u öneriyor. Booker, bu derme çatma kurumu alıp bugün 30 ülkeden 3000 seçme öğrencinin okuduğu hatırı sayılır bir üniversite haline getiriyor. Ralph Ellison'dan Lionel Richie'ye birçok ünlüyü mezun ediyor.

Booker T. Washington köle olarak geliyor dünyaya. Beyaz babasının kim olduğu bilinmiyor. Ömrü boyunca siyah ırkın hakları için mücadele ediyor, ancak koşullar öyle kolay değil. Köleliğin kaldırılmasının üzerinden 35 yıl geçmiş olmasına rağmen hayat, özellikle güneyde, siyahlar için gittikçe zorlaşıyor. Kazanılan haklar yavaş yavaş kaybediliyor. Siyahlar oy kullanamıyorlar, beyazlarla aynı okula gidemiyorlar, Ku Klux Klan gibi aşırı grupların gittikçe artan şiddetine maruz kalıyorlar. Siyah-beyaz ayırımı artık ülkenin yasası haline gelmiş. İşte Booker isimli bu siyah adam çıkıyor ve düpedüz başkaldırı yerine

bambaşka bir mücadele tarzı sergiliyor. Yıl 1895. Uluslararası Atlanta Fuarı (Atlanta Expo) gururla açılmış. Fuarın en gözde odaklarından biri de Afrikalı Amerikalı'ların bilim ve kültür alanlarında sağladığı başarı ve eserlerin sergilendiği Negro Binası. Booker konuşmacı olarak davet ediliyor fuara. Zaten ortalık barut fıçısı gibi, yanlış bir tek şey söylese toz duman olacak dünya. Karışık bir dinleyici gubu var. Kuzeyli liberal beyazlar, köleliğin kaldırılmasını bir türlü içlerine sindiremeyen güneyli çiftçiler ve siyahlar. Elleri titriyor, karnında kelebekler uçuşuyor Booker'ın Tuskegee'den Atlanta'ya gelirken. Sahneye çıktığında sanki ölü toprağı serpiliyor dinleyicilerin üzerine. Fısıldaşmalar başlıyor. "*Ne işi var bu zencinin burada?*" Ne var ki, çabuk dağılıyor endişe bulutları.

Booker'ın konuşması "Atlanta Uzlaşması" olarak tarihe geçiyor. Kolay ve çabuk gelmeyecek bir çözüm ve kazasız belâsız son bulmayacak toplumsal gerilimin çok iyi farkında olan Booker, belki yapılabilecek en iyi konuşmayı, belki zamanın akışı içinde olabilecek en etkin anlaşmayı, belki de siyahlar için en talihsiz çıkışı yapıyor. Hiçbir zaman kâğıda dökülmeyecek olan bu uzlaşma metninde "*Kölelikten özgürlüğe geçişte, biz siyahlar en alttan başlayacağımızı ve emekçi olmanın kutsallığını unuttuk, tepeden başlayacağımızı sandık,*" diye rahatlatıyor beyazları. Siyahların, uysalca beyaz adam için çalışmaya ve beyazın siyasi hükümdarlığına itaat etmeye devam edeceğini taahhüt ediyor. Buna karşılık beyazlardan siyahların temel eğitimini ve adil yargılamayı garanti etmesini isterken, siyahların da eşitlik, birleşme ve adalet gibi zamansız taleplerde bulunup toplumu kaşımayacağını anlatıyor.

Kimilerine göre bu, siyah haklarının kazanılmasında önemli bir aşama. Kimileri ise engel olarak görüyor. Karşıtlardan biri de William Edward Burghardt Du Bois. Kuzeyin hoşgörülü ve birleşmeci ortamında büyümüş bir aktivist. Harvard'da doktora yapmış ilk siyah adam. Siyahlar için tam eşitlik isteyen Niagara

Hareketi'nin lideri, bugün ırkçılığa karşı mücadele veren en önemli örgütlerden biri olan Siyahilerin Gelişmesi İçin Ulusal Birlik'in (*NAACP: National Association for the Advancement of Colored People*) kurucusu. İki bin beyazın işkence ederek yaktığı, sonra da astığı Sam Hose'un yanmış ellerinin Atlanta'da bir dükkanın vitrininde sergilenmesini gördükten sonra Booker'ın öngördüğü gibi pasifist olmasına olanak kalmamış. "*Çare sadece gerçeği anlatmakta değil, gerçeğe karşı savaşmakta,*" diyor. NAACP çatısı altında, tam 100 yıl sonra, bugün bile yüzbinlerce abonman tarafından okunan, haksızlığa, ırkçılığa ve ayrımcılığa karşı dünyanın en ileri gelen fikir önderlerinin yazılarının yayımlandığı müthiş bir dergi çıkartıyor. Derginin ismi *Kriz.*

Krizlerin pençesinden bir türlü kurtulamamış olan Afrika'nın hikâyesi burada bitmiyor. Yıllardan 1967. Nijerya iç savaşla kızışmış. BBC haber yapsın diye bir muhabirini gönderiyor altı aylığına. İngiliz bir kürkçünün oğlu muhabirimiz. Daha önce De Gaulle'e yapılan suikast girşimini yazarak deneyim kazanmış. İlk kez gidiyor kara Afrika'ya. Altı ay sonra Londra'ya geri çağrıldığında savaşın henüz sona ermediğini ve biraz daha kalması gerektiğini söylüyor. Fakat sürekli olarak Amerika'nın çuvalladığı Vietnam haberlerini veren ve İngilizlerin çuvalladığı Nijerya'yı artık daha fazla anlatmak istemeyen BBC bu isteği reddediyor. Muhabir kürkçü dükkanına dönmek istemiyor, istifa edip Nijerya'da kalıyor. İsmi Frederick Forsyth. 1971 yılında De Gaulle'e suikast yapmak ile görevlendirilmiş olan roman kahramanını anlatan *Çakal*'ı yazıyor, dünyanın en çok satan yazarları arasına giriyor.

Dört yıl sonra, bir başka en çok satan listesi müdavimi, rockçu Supertramp grubunun üyeleri zirveye çıktıkları *Crime of the Century* isimli albümlerinin ardından plâk şirketi tarafından yeni bir albüm yapmaları için sıkıştırılıyorlar. Grubun lideri Roger Hodgson elini sakatlamış, tur konserleri iptal olmuş; ortada ne yeni şarkı var, ne de zaman. Grubun diğer önemli

üyesi Rick Davies yeni izlemiş kitaptan uyarlanan *Çakal* filmini. Filmden bir sahne aklının bir köşesine takılıp kalmış. Teröristlerce kiralanmış bir kadın, bir hükümet görevlisini baştan çıkarmış, yatakta konuşuyorlar: "*Niye geciktin?*" diye soruyor kadın, "*Bir kriz yüzünden,*" diye yanıtlıyor bürokrat. "*Kriz mi, ne krizi?*" diye sorguluyor yine kadın. "*Boşver!*" diye geçiştiriyor adam. Aklında bir ampul yanıyor Rick Davies'in. Takmayın kafanıza diyor grubun diğer üyelerine ve yeni albümlerine "*Kriz mi, ne krizi?*" ismini veriyorlar. Kapağında etrafında dünya yıkılırken şezlongta güneşlenen boşvermiş mayolu bir adam resmi var.

Kriz mi, ne krizi? Forsyth *Çakal*'ı yazmadan on üç yıl önce Vietnam çuvallamasına gebe Amerika'nın bir başka mensubu, bir başka çuvallama örneği veriyor. ABD'nin 35. başkanı John F. Kennedy. Daha başkan olmamış. Senatör. İndianapolis'te. Siyah adamı, beyzbol oyuncusu Hank Aaron'un gençliğini çalan pamuk tarlalarından çıkarıp Amerikan topluluğunun eşit bir üyesi yapacak siyah öğretmenleri yetiştirmek için müdür olarak atanan T. Washington'un okulu gibi siyah okullara finansman sağlayan United Negro College Fund (Birleşik Siyah Üniversiteler Fonu) toplantısında konuşuyor. Kriz sözcüğünün Çincede biri tehlike, diğeri fırsat anlamına gelen iki karakterle yazıldığını söylüyor. Halbuki bu doğru değil. İkinci karakter çok farklı anlamlara da gelebilir. Aslında bu iki karakter yan yana geldiğinde tam anlamıyla "can alıcı/kritik" noktayı anlatıyor. Ne var ki, John F. Kennedy ve ondan sonra başkan Richard Nixon, devlet bakanı Condoleezza Rice, başkan yardımcısı Al Gore'un konuşma metinleri sayesinde tüm dünya bu Çince karakterlerin kullanışlı cazibesine kapılıp yanlış kullanılagelmiş. Bu sadece bir "hüsnükuruntu" diye aydınlatıyor bizi dilbilimci Benjamin Zimmer. Yabana atılacak bir adam değil Zimmer. "Chapulling" sözcüğü hakkında bile yorumları var. Ama biz kendi favori sözcüğümüze dönelim: *Kriz.*

Ömrümüz krizlerle geçti. Bir krizden çıktık, diğerine girdik. Krizler norm, normaller anormal oldu. Yurtta kriz, cihanda kriz, evde kriz, işte kriz, okulda kriz, hükümet krizi, finansal kriz, doğada kriz, kafada kriz, gönülde kriz, anayasa krizi, rehine krizi, orta yaş krizi, kalp krizi, karikatür krizi, füze krizi, borç krizi, gülme krizi, ağlama krizi, kıskançlık krizi, kimlik krizi, sinir krizi, astım krizi, Suriye krizi, Rusya krizi, Süveyş krizi, Kore krizi, Küba krizi, Kardak krizi, Kıbrıs krizi, İzlanda krizi, İrlanda krizi, Avrupa krizi, küresel kriz, yerli krizi, yabancı krizi... Kriz krizindeyiz.

Krizler kâhinsiz olur mu? Hele iş paraya gelince. Nouriel Roubini'ler, Meredith Whitney'ler, Nassim Taleb'ler, Peter Schiff'ler, Marc Faber'ler, Jim Rogers'lar, Paul Krugman'lar, Mark Mobius'lar, listenin sonu yok. Bu devirde iyi şeyler konuşmak para yapmıyor. Para felâket tellallığında. Doktor olmak yetmiyor. Doktor Kıyamet olmak muteber.

Hep muteber oldular. Bunun bariz nedenleri var. İnsanoğlu doğuştan iyimser. En önemli gıdası umut. Umutlar yok olunca insan da yok oluyor. Onu besleyen umut. Her şeyin gelecekte daha iyi olacağı varsayımı ile yaşıyor. Bu vaat masada kaldığı müddetçe yeşeriyor. İşte bu değişmez beklentisinden dolayı pembe resmi değiştirme potansiyeli taşıyan her unsurdan korkuyor. Bu endişelerini teyit eden her vaaz hayatını altüst ediyor. Özellikle de bu vaazler önemli isimlerden geldiyse. Aradan neredeyse yarım bin yıl geçti, daha hâlâ bir 16. yüzyıl Fransız doktorunun kıyamet çığırmalarını dinliyor. 1555'te yayımlanan kehanetlerinde şöyle buyuruyor Nostradamus:

"*Les simulacres d'or et argent enflez,*
Qu'apres le rapt au lac furent gettez,
Au desouvert estaincts tous et troublez.
Au marbre script prescript intergetez."

"Sahte altınla gümüşü şişirdiler,
Yanan göle attılar,
Baktı ki yağmacılar, bunlar beş para etmez,
Mermer cepheyi sorguladılar."

Türkçesini bile tercüme etmek engin bir hayal yeteneği gerektiriyor. Duymak istediği neyse onu duyuyor insan. Altın, gümüş, paranın (yâni zenginliklerin, finansal varlıkların) aşırı değerlendiğini (*şişirdiler*) duymak istiyor. Piyasa balonunun patlayıp bu varlıkların değersiz kalacağını (*göle atılacağını*) duymak istiyor. Kıyamet anlaşılınca da yasaların geçersiz kalacağını (*mermer cephe*), borçların, tahvillerin, bonoların ödenmeyeceğini anlamak istiyor. Sanki 500 yıl öncesinin felâket tellalı bugünlerde olacakları biliyor.

Yüzyıllar geçiyor ve 368 yıl sonra (1923) bir milyar Alman Markı ancak bir ekmek alabiliyor. Nostradamus demişti oluyor. 375 yıl sonra (1930) Wall Street büyük krizi yaşıyor. Nostradamus demişti oluyor. 454 yıl sonra (2009) Wall Street'in en dürüst (!) adamı 150 yıl hapse mahkum oluyor (Madoff), fonunun yatırımcıları beş parasız kalıyor. İşte bak, şişirilmiş altınla gümüş göle atıldı deniyor.

Bütün bu zaman içinde insanoğlunun medeniyeti nereden alıp nereye getirdiğine bakmıyoruz. Nostradamus'un doğumundan daha birkaç yıl öncesine dek mum ışığında vebayla yaşayan insanoğlunun bugün fabrikalarda milyonlarca klima cihazı üreterek ailesini beslediğini, otomobil aldığını ve ekonomi çarkını döndürmeye devam ettiğini unutup makinelerin insanların yerini alacağı ve herkesin işsiz kalacağı kehanetiyle yaşamayı yeğliyoruz. Umutlarımızın üzerine tüküren, korkularımızı besleyen felâket tellallarının kaç kez haklı çıkıp kaç kez çuvalladıklarını sorgulamıyoruz. Bozuk saatin bile günde iki kez doğru zamanı gösterebileceğini göz ardı ediyoruz.

Gelen işaretlere, biriken verilere, derinlemesine çözümlemelere bakarak işlerin iyi gitmediğini görmek başka bir şey, biteviye dünyanın sonunun geldiğini çığırmak başka. Mükemmel bir zikzak düşünün. Piyasaların gidişatı olsun. Üç yıl yükseliyor, üç yıl düşüyor. Bu adamlar mütemadiyen düşecek diyorlar. Zamanın yarısında haklı çıkıyorlar. Üç yıllık düşüşe geçtiğimizde "*Ben demiştim,*" oluyor. Üç yıllık yükselişe geçtiğimizde "*Bekleyin, çökecek,*" tehdidiyle kıvranıyoruz. Biz fırsatları kaçırırken, felâket tellalları dünyanın dört bir yanında düzenlenen *gloom, doom* (kasvet, felâket) konferanslarında konuşmacı olarak ceplerini dolduruyorlar.

Tam altı kez davet ettik felâket tellallarının en kasvetlisini, en meşhurunu ülkemize. Kim bilir neler ödendi business sınıf uçuşlara, beş yıldızlı otel odalarına. Kim bilir kaç doksan bin dolar fiyat biçildi bir saatlik konuşmaya. 1959 yılında İstanbul'da doğan New York Üniversitesi ekonomi profesörü muhterem hemşerimiz Roubini hem 2008 hem de 2009 yıllarında İş Yatırım "Geniş Açı" toplantılarının baş konuşmacısıydı. 2010 yılının nisan ayında "Otomotiv Endüstrisi Vizyon Toplantısı"nda Bursalıları kasvete boğdu. Nisan 2011'de Perakendeciler Federasyonu'nun "Yerel Zincirler Buluşuyor" toplantısında bileklerimizi kesecektik neredeyse. Kasım 2012'de Çukurova Genç İş Adamları Derneği'nin düzenlediği *Türkiye Geleceği Konuşuyor* başlıklı söyleşilerinde güneşi söndürdü. 2013 yılının mart ayında yapılan "Ekonomi Zirvesi'nde bembeyaz Uludağ karını siyah tipiye dönüştürdü.

Tüm dünyada doktor kıyamet olarak anılan profesör aslında kendisini "küresel göçmen" olarak görüyor. Göçmen, hem ne göçmen. Konferanstan oturuma, söyleşiden zirveye yerküreyi dolaşıyor. Felâket çığırdığınız müddetçe gündemdesiniz. Gündemde kaldığınız müddetçe konuşmacı olarak davet ediliyorsunuz. Davet edildikçe cepleri dolduruyorsunuz. Müthiş başarılı bir pazarlama kampanyasıyla, doğuştan iyimser insanların

korkularını körükleyerek yaşadığımız krizleri önceden tahmin eden ekonomi kâhini oluveriyorsunuz.

Roubini'nin kariyerini sorgulamıyoruz burada. Neyi önceden görebildiğini, nerelerde haklı çıktığını da. Mortgage krizinden tutun da ülke borçluluklarının sorun olacağına dek birçok doğru tahmin yaptı. Ne var ki ne bu tahminleri yapan tek kişi oydu, ne de bu tahminler bir kez yapıldı. Bu tahminleri bozuk plâk, bozuk saat gibi on yıllarca dinledik. Neden dinleyip de bir şey yapmadığımıza biraz sonra değineceğim. Burada tartışığımız konu bozuk saatin de günde iki kez doğruyu gösterdiği. Doktor Kıyamet ile ilk yasak aşkım 2004'te başlamıştı. Daha o zaman aşırı borçluluk nedeniyle Amerikan ekonomisinin 2013 yılında çökeceği kehanetinde bulunmuştu. Kimse dinlemedi. Onu dinleselerdi Amerikalılar Dow Jones Endeksi'nin 10.000'den 14.000'e yükselişini ıskalamış olacaklardı. Aradan bir yıl geçti, bu sefer ABD'nin Katrina fırtınasının yarattığı zararın altından kalkamayacağını buyurdu. Körfezdeki petrol kuyularının yarısını kaybeden Teksaslı petrodolar milyarderleri petrol fiyatlarının bu kez 30 dolardan 150 dolara çıkması nedeniyle şişen banka hesaplarını aynı süratle büyüyen göbeklerini kaşıyarak izlediler.

Neyse ki "One minute" tiyatrosundan sonra boykot edip Davos'a gitmedik de, hemşerimizin orada yaptığı konuşmayı dinlemeyip kendi borsamızın %100'ün üzerinde verdiği getirilere seyirci kalmadık. Doktora kalsaydık S&P 500 Endeksi 600'e inecek, petrol 40 dolarda kalacaktı. Hatta bir ara itfaya zorlanan hedge fonlarının yapacakları satışlarla piyasayı sarsacağı kehanetinde bulunarak düzenleyici otoriteden borsaları bir iki hafta kapatmasını bile istedi. Finansal demokrasi mi dediniz?

Doktor Kıyamet 2007 yılında turnayı gözünden vurdu. Maaşının 195 misli fiyattan konut alması için borçlandırılan Amerikan tüketicisinin balon patlayınca işsiz kalacağını okudu. İyi de, Johnny'nin işsiz kalması bizim işsiz kalmamıza benzemiyor ki! Biz işsiz kalınca gidecek teyzemin müştemilatı, kaynanamın

pansiyonu, arkadaşının bürosu, kirvenin bakkalı var. Daha iki yıl ekmek elden su gölden "onlargilde" oturup ayak parmaklarımı çıtırdatarak televizyon seyredebilirim. Amerikalı öyle mi? Maaşı ay sonunda hesabına yatıyor, ama çaydanlığını bile krediyle aldığı için takip eden ayın birinci günü taksitler çekiliyor, maaşın yatmasından bir gün sonra hesabı eksiye düşüyor. İşinden çıkarılırsa ne konut kredisini, sağlık sigortasını, havuzunun taksidini ödeyecek parası, ne Melek isimli yengesi, teyzesi, kankası ne de gidecek yeri var. Aslında bu hiç bizim sorunumuz değildi.

Yüzde 100'lere varan gecelik faizlerin gölgesinde, daha mortgage sözcüğünün anlamı bile yokken sözlüklerimizde, tuvalet penceresinden boğaz gören apartman dairelerine milyon doları nakit saymak zorundayken biz, Johnny dünyada neler olup bittiğinden habersiz, 1 dönüm peyzajlı arazideki 400 metrekare müstakil havuzlu evinin taksidi olarak ayda 112.5 dolar ödüyor, galonunu iki dolara aldığı petrolü su gibi içen dört çekerinde geziyor, dünyanın havasının içine ediyor, godzilla gibi yemek yiyip kıçını büyütüyordu. Ta ki işinden kovulana dek, ta ki David Beckham Dubai Palmiye Adası'ndaki villasına bir milyon sterlin sayana dek, ta ki David'in akıllı bankacısı AAA ratingli İzlanda bonoları alana dek, ta ki türev gurusu Fransız ve Alman yatırım bankaları faiz swapları yapıp CDS kuyularına düşene dek. Ondan sonra, onların sorunları bizim de sorunumuz oldu. Yine de dünyanın sonu gelmedi. İki yıllığına futures brokeri oluverip boyundan büyük eve borçlanan İzlanda'lı balık tutmaya; ucuz Alman, İngiliz turiste kiraya vermek için hiçbir zaman mortgage'ını ödeyemeyeceği yedi pansiyon sahibi olan İspanyol, siestasına; Almanların gönderdiği çekler sayesinde ayda dört bin euro maaş alan devlet memuru komşu Dimitri de tavernasına döndü.

Doktor Kıyamet, Abramoviç'in mega yatında kucağında oturan çıtırların leziz kıvrımları arasında şekilleri yoğurup

ekonomik toparlanmanın çift kıçlı mı tek batınlı mı olacağını çığırırken, Reykjavik'de, Malaga'da, Selanik'te, İzmir'de, Porto'da hayat devam etti, devam etmek zorundaydı. Helikopter Bernanke ile Panzer Merkel felâket tellalları kadar romantik değillerdi. Bu kentlerde para olmazsa Starbucks'ların, Apple'ların, Microsoft'ların, McDonald's'ların, BMW'lerin, Bosch'ların, Adidas'ların, Rowenta'ların, Nivea'ların zora gireceklerini gördüler, kesenin ağzını açık bıraktılar. Kim ne kadar sürdürülemez dese de sistem böyle.

Bugünlerde pek konuşmaz olduk. Birkaç yıl öncesine dönelim. Doktor Kıyamet Çin'in aşırı borçlanan ABD'ye bozuk olduğunu ve artık Amerikan bonosu almayacağını, doların da rezerv para olma özelliğini yitireceğini çığırdı. Yine ıskaladı. Johnny kredi kartıyla sekiz taksitli çaydanlık almazsa Çin'in kime mal satabileceğini sorgulamadı. Aslında doktor kıyametlerin her şeyi bilmelerine gerek olmadığını anlamamız gerek. Günde iki kez doğru zamanı gösterseler konferanslara davet edilmeye devam edecekler. "Kriz" sözcüğünü kullandıkları müddetçe dikkat çekecekler.

Sözlükler "kriz" sözcüğünü; bir bireyin, grubun, topluluğun, örgütün, ülkenin veya toplumun tamamının işleyiş biçimini, mevcut konumunu ve geleceğini tehdit eden veya hayatını tehlikeye sokan, uyum ve önleme sistemlerini yetersiz hale getiren ve acil karar verilmesi gereken bir gerilim durumu olarak tanımlıyor. İşte krizlerin en belirgin özelliği bu gerilimi yaratan belirsizliktir. Eski bilinenler yerini yeni koşullara bırakır, eski kurallar geçerliliğini kaybedip kaosa kucak açar. Kriz; zor zamandır, tehlike anıdır, acil vakadır ve yıkımla sonuçlanır, ama hemen her zaman bir değişim ve ileri, gelişkin bir evreye geçişle sonuçlanır. Bu evre iyi de olabilir kötü de.

Yine de felâket tellallarının iddia ettikleri gibi "krizi önceden tahmin etmek" kavramı, kriz sözcüğünün anlamına ters düşüyor. Bir kere kriz sözcüğü beklenilmeyeni, önceden

görülemeyeni tarif ediyor. Aslında her kriz kendi çapında benzersiz. İnsan, her krizde ortak olan, benzer olan unsurları sindirip sonrası için bu unsurlara karşı dersini ve önlemlerini alıyor. Ancak benzersiz unsurlara karşı ne yeni önlemler ne de alınacak dersler var, sadece olduktan sonra öğreniliyor. Eğer krizler öngörülebilseydi kriz olmazdı.

"Kriz" sözcüğü, dünyanın bütün dillerine şimdilerde kendi krizlerini yaratmış olan komşunun dilindeki *krisis* sözcüğünden türemiş. İlk kez yanı başımızdaki Kos adasında yetişen ve tıbbın babası sayılan Hipokrat tarafından bir hastalık sürecindeki "dönüm noktasını" ifade etmek için kullanılmış. Sonra, 14. yüzyılın başından beri de; sosyal, ekonomik, siyasi ve diğer bir dizi olguda olumsuz çağrışımıyla bir dönüm noktasını tasvir etmek amacıyla kullanılagelmiş. Kriter, kritik gibi sözcükler de kriz sözcüğünden türemiş.

Latincede *cribrum*, Oxford Sözlüğü'nde *briddel*, yine Yunanca'da *krinein* sözcükleri kriz sözcüğünü "karar vermek, ayrıştırmak, elemek" olarak tanımlıyorlar. *Cribrum* (elek) iyiyle kötüyü, istenenle istenmeyeni ayıran bir araç. Krize giden süreçte beyinlerimizin ekonomik merkezi bu kararı, bu ayrıştırmayı doğru ve zamanında yapamıyor, çünkü mutlu ve statükoyu bozmak istemiyor. Bütün krizlere bakın, krize giden sürece hakim olan bir saadet zinciri var. Bu saadet zinciri kendisini ya enfes faizler, ya enfes getiriler, ya da şahane konutlar olarak gösteriyor. Herkes mutlu. Niye kriz öngörsünler ki? Hatta kriz öngörüp piyasa meyvelerini toplamayanlara pek akıllı gözüyle bakılmıyor. Krize giden yolda neden uyarıları (ve dolayısıyla felâket tellallarını) dinleyip de bir şey yapmadığımızın temeli işte burada yatıyor. Ekonomi ilmi finansal krizi mevcut trendin bir dönüm noktasına geldiği olaylar dizisi olarak tanımlıyor ve şöyle ekliyor: Krizin patlak verdiği an, bir yandan mutlu, öte yandan mutsuz olan birbirine düşman tarafların en gergin kopma noktasına geldiği andır.

Felâket tellallarının iş haline getirdiği mutsuzluk belki onlar için ticari bir kazanç kapısı. Ama bizler de hep mutsuz olamayız ki! Eğer olursak, bir yandan hayatımıza renk veren umut ve iyimserlik suyunun kaynağını kurutarak yaşamanın anlamını yitiririz; öte yandan doktor kıyametlerin kehanetlerine uyup borsaların ikiye katlamasına seyirci kalabiliriz. Almanlar orta yaş krizine *torschlusspanik* diyorlar. Kapalı kapı paniği! Yâni kapanan kapının yanlış tarafında kalma korkusu. Krizlerin sonu gelmedi. Bundan sonra da olacak ve öngöremeyeceğiz. Ancak kriz gelecek diye kapıları, elektriği kapatıp kış uykusuna mı yatmak gerek? Kapının hangi tarafında kalmak istiyorsunuz? Mutlu tarafında mı, bedbaht tarafında mı?

Evet, bazen işler iyi gitmiyor. Evet, kara kuğular, şişman kuyruklar var. İyi de, hayatının en büyük eseri "Beklenmeyen olayların, beklenmedik bir şekilde sık olacağını" buyuran ve kendisine "düşünür" denmesini tercih eden (sanki biz düşünmüyoruz) Nassim Taleb'i; dünyanın sonunu getirecek olan sistemik finansal krizi çığıran Nouriel Roubini'yi; aynı Nostradamus gibi finansal varlıkların sonunda beş para etmeyeceğini üfüren Jim Rogers'ı dinleyip bütün varlıklarımızı altına çevirip, Çince öğrenip, kendi mercimeğimizi kendimiz yetiştirmek için dağa mı çıkacağız? Böyle yaparsak, aynı Y2K öncesi varını yoğunu satan paranoyaklar gibi hareket etmiş olmayacak mıyız?

Daha uzunca bir süre televizyonun finans kanallarında, yeni çıkan kitaplarda, internette ve konferanslarda doktor kıyametlerden kaçamayacağız. Bize göğün üzerimize çökeceğini anlatmayı sürdürecekler. Tahminleri bizi korkutmaya devam edecek. Tahmin etmek riskli bir iş. Kimisi doğru, kimisi yanlış çıkacak. Her zaman doğru çıkacak bir tahmin varsa, o da krizlerin bundan sonra da olacağı. Ancak bize göğün üzerimize çökeceğini anlatan bu tellalların en büyük yanlışı, içinde bulunulan kriz ortamının yarattığı endişelerden felâkete giden düz bir çizgi çizmeleri. Aradaki insan faktörünü hesaba katmıyorlar. İnsan

bugüne dek hep kendi bulduğu çözümlerin yarattığı sorunların üstesinden başka çözümlerle gelmesini bildi. Bu döngü devam edecek. Hayalleri, umutları, yaratıcılığı ve aklı ile Mars'a gidecek, kansere çare bulacak, yeni enerji kaynakları keşfedecek, müzik yapacak, dans edecek. Elbette sorunlar ve krizler olacak, ancak yerkürenin hakimi insanlar olduğu müddetçe o aynı insanlar geleceği yaratacaklar. Kötümserliğin kendi kendisini besleyen kısır bir döngü olduğunu idrak edecekler. Felâket tellallarına kulak asıp yeni bir çift ayakkabı almayacağız. Almadığımız için ayakkabı fabrikası kapanacak. İşsiz kalanlar otomobil almayacaklar. O zaman mühendisler, bilim adamları Mars'a giden yolu da kanserin ilacını da bulamayacaklar. En azından şu tahmini yapabiliriz: İnsan hiçbir zaman bu tuzağa düşmeyecek. Hayal edecek, umut edecek, yaratacak.

Yunan mitolojisinde dünyalar güzeli Kassandra var. Truva kralı Priamos ve kraliçesi Hekabe'nin kızı. Afrodit'ten sonra dünyanın en güzel ikinci kızı olarak biliniyor. O kadar güzel ki Tanrı Apollon'u baştan çıkarıyor. Bir anlatıma göre Apollon Tapınağı'nda geçirdiği bir gecede yılanlar kulaklarını yalayıp onun geleceği işitmesini sağlıyorlar. Başka bir anlatıma göre, Apollon onu o kadar şiddetli arzuluyor ki ona bir teklif sunuyor. Kendisiyle birlikte olmayı kabul ederse ona geleceği görme yeteneğini bağışlayacak. Kassandra bu teklifi kabul ediyor ve Apollon, Kassandra'ın ağzına tükürerek ona bu yeteneği veriyor. Ama rahibe olmak isteyen Kassandra, Apollon ile birlikte olmuyor. Buna çok içerleyen Apollon, Kassandra'yı lânetliyor. Lânete göre; Kassandra geleceği görecek ama kimseyi buna inandıramayacak. Gerçekten de öyle oluyor. Truva'nın akıbetini görmesine rağmen kimseyi inandıramıyor. Biz insanız. Düşünüyoruz, hayal ediyoruz, umut ediyoruz, yaratıyoruz. Bazen felâket tellallarına karşı Kassandra gibi lânetlenmeyi seçecek, bazen kulaklarımızı yılanlara yalatacağız. Bu seçimi ne zaman, nasıl yapacağımızı çok iyi biliyoruz.

4

KIRMIZI TEZGÂH

Borcun faizi susuz da büyür.
– İbranice atasözü

Kötü zamanda sana arkadaşından da yakın olan tek kişi alacaklılardır.
– İsimsiz

Alacaklıların hafızası borçlulardan daha kuvvetlidir.
– Benjamin Franklin

On dördüncü yüzyılın sonlarında Kuzey İtalya'nın Ravenna ilinin Cotignola kırsalındayız. Hava buz gibi. Tarla çamur deryası. Küçük Muzio Attendolo saban sürüyor, bezmiş. Bir paralı askerler müfrezesi geçiyor çitlerin yanından. Pırıl pırıl atlar, çizmeler, kılıçlar, dimdik adamlar... Bir amaçları, bir hayatları var. "*İşte bu!*" diyor kendi kendine küçük Muzio. "*Ne işim var benim bu tarlada?*" Babasının atlarından birini yürütüp müfrezeye katılıyor. Manda gibi güçlü. Ona *Sforza* lâkabını takıyorlar. Kuvvetli olmak, kaba kuvvet kullanmak, forse etmek anlamına geliyor İtalyancada. Sadakati ve askeri dehasıyla yükseliyor rütbesi. Ömrü zamanın site devletleri için savaşmakla geçiyor. Venedik, Milano, Ceneviz, Floransa, Napoli gibi site devletler Levant (yâni Doğu Akdeniz ülkeleri)

ile ticaretten zengin olmuşlar ama kendilerini koruyacak güçlü orduları yok. Onun için paralı asker kiralıyorlar. Bu kiralama kontratlarına *condotta* deniliyor. İşte bu birliklerin başkomutanına da *condottieri* ismi veriliyor. Muzio Sforza artık bir *condottieri*. Biri ilk karısından, ikisi ikinciden ve yedisi gayri meşru olmak üzere on çocuğu oluyor.

Bunlardan biri de Francesco Sforza. Babası gibi güçlü, onunla beraber savaşıyor. Milano Dükü Filippo Visconti'ye hizmet ediyor, sonunda damadı oluyor. Dük 1447 yılında tahtını devralacak bir erkek çocuğu olmadan ölünce Milano Dükalığı Visconti ailesinden çıkıp daha sonra yolsuzluk, cinayet, adam kayırma, hırsızlık, tecavüz, ensest ve zehirleme gibi binbir türlü entrika ile meşhur olan Borgia ve Medici aileleri gibi güçlü ve aynı oranda entrikacı bir hanedan haline gelecek olan Sforza ailesine geçiyor. Francesco 1466 yılının mart ayında ölünce yerine oğlu Galeazzo geçiyor. Galeazzo tam bir Rönesans prensi ve kentin mimarisi ile güzel sanatlara büyük paralar akıtıyor, ama şehvet düşkünlüğü ve zalimliği ile tanınıyor. Bahçesinde yakalanan kaçak avcıya bir tavşanı soyup pişirmeden, bütün bütün ve canlı canlı yedirtiyor. Başka bir kaçağı canlıyken tabutuna çivilettiriyor. Kafasını bozan bir papazı haftalarca aç bırakıp katlediyor. Daha birçoğuna işkence uyguluyor. Milano sosyetesinin evli kadınlarına tecavüz ediyor ve kendine çok düşman ediniyor. Sonunda 1476'nın Noel günü, kentin üç asilzadesi, Jül Sezar'ın katlini sahnelermiş gibi yapıp Galeazzo'yu Milano Kilisesi'nin merdivenlerinde öldürüyorlar. Galeazzo'nun da eşinden dört ve sayısız metresinden yedi gayri meşru çocuğu var. Gayri meşru olanlardan biri Caterina. Çok iyi yetiştiriliyor. Özel öğretmenler, Latince, klasikler, siyaset. 1473 yılında, daha on yaşındayken, Papa'nın kızkardeşinin oğlu Girolamo Riario ile nişanlandırılıyor. On dördüne geldiğinde de evleniyorlar. Zalim baba Galeazzo'nun öldürülmesinden sonra Milano karışınca karı koca Papa'ya hizmet

etmek üzere Roma'ya kaçıyorlar. Caterina dokuz yıl içinde altı çocuk doğuruyor.

Zamanın Roma'sı tam bir entrikalar kenti. Mevki ve güç sahibi olmak için asillerin yapmayacağı şey yok. Altı çocuk var ama Caterina tam bir salon kadını. Parmağında oynatıyor Roma aristokrasisini. Hem güzel hem akıllı. Sosyete bayılıyor ona. Amcası Papa sayesinde, Caterina'nın kocası Girolamo da gittikçe güçleniyor. Papa çeşitli İtalyan kentlerinin beyliklerini bir bir bağlıyor ona. Bunlardan biri de kuzeydeki Emilia-Romagna eyaletindeki Forli kenti. Girolamo kent sakinlerinin beğenisini kazansın diye harika binalar, enfes kiliseler inşa ettiriyor, vergileri kaldırıyor. Ne var ki, 1484 yılında Papa birdenbire ölünce çiftin hayatı değişiveriyor. Otorite boşluğunda Roma isyanlar ve anarşiyle kavruluyor. Girolamo ve Caterina'nın malikânesi talan ediliyor. Vatikan, çifte 8000 düka teklif ederek Roma'dan ayrılıp Forli'ye yerleşmelerini istiyor.

O sıralarda Forli'de asayişi Caterina'nın amcası, Milano Dükü Ludovico Sforza sağlıyor. Esmer teninden dolayı Faslı, Mağrib anlamına gelen *İl Moro* lâkabını takmışlar ona. Zalim Galeazzo'nun kardeşi. Ludovico İl Moro, katledilen kardeşi gibi yabani değil. Tam aksine, bir sanat aşığı. Leonardo da Vinci'ye *il Cenacolo*'yu (*Son Akşam Yemeği*) ısmarlayan o. Çok güçlü bir adam. Öyle ki, "*Papa benim papazım, imparator benim kumandanım, Venedik benim hazine dairem, Fransa kralı benim ajanım,*" diyor.

Girolamo, Roma'da tüm servetini bırakmış olmasına rağmen Forli'ye geldiğinde daha önce kaldırdığı vergileri tekrar koymayı reddediyor. Ne var ki, bir yıl sonra Forli hükümetinin parası tamamen suyunu çekince başka çaresi kalmıyor. Bu da milletin hiç hoşuna gitmiyor. İsyanlar çıkıyor ve sonunda, birkaç başarısız girişimin ardından 1488 yılında Giralomo öldürülüyor. Saray yağmalanıyor, Caterina ve çocukları esir alınıyor. Çocuklarını öldürmekle tehdit ettiklerinde tutsak olduğu odanın surlarına

çıkıp isyan eden halka apış arasını gösterek *"Ho con me lo stampo per farne degli altri!"* (Bunlardan başkalarını yapacak kalıp bende!) diye bağırıyor, yâni siz istediğiniz kadar öldürün. Daha sonra amcası Ludovico İl Moro'nun da yardımıyla kurtulup düşmanlarının üstesinden bir bir geliyor. Ona karşı gelen herkesi teker teker cezalandırıyor. Siyasi ve askeri zekâsı ve cinselliğini kullanarak yıllarca konumunu koruyor. Tam bir entrikalar kraliçesi. Çocukları asilzadelerle evlendirerek siyasi geleceğini kuvvetlendiriyor. Üçüncü kocası Medici'lerden, yeğenler Borgia'lardan. Sırtı yere gelir mi? Müthiş bir kadın Caterina. İtalya'nın ve Rönesans tarihinin çok önemli şahsiyetlerinden biri ama bizim asıl konumuz Caterina değil, o zaman Forli'de neler olup bittiği.

Caterina 1490 yılının başlarında, Forli'yi yönetmenin acımasız gerçekleriyle yüzleşmek zorunda kalıyor. Yılın acendasının ilk maddesi kente nakit akımı sağlayabilmek. Kocası Girolamo'nun öldürülmesi ve halk isyan ve yağmalarının ertesinde kentin Musevi tefecileri uzak durmuşlar Forli'den. Toprak ve mülk sahibi olmayan fakir kent sakinleri para bulamıyor. 1489'un feci kışı mahsulü etkilemiş. Caterina kendini ve ailesini finanse etmek için mücevherlerini satıp duruyor, amcasından yardım alıyor.

Rönesans zamanında para bulmak öyle kolay iş değil. Toskana'nın büyük bankaları ancak büyük şirketlere ve toprak ağalarına kredi veriyor. Sanayi para bulmakta güçlük çekmiyor, çünkü birbirleriyle rekabet içinde olan banker aileler hep yeni yatırım arayışı içinde. Ne var ki, tefecilik, özellikle bireylere faizle borç vermek ölümcül bir günah olarak görülüyor. Dolayısıyla bireylerin finansman bulmaları hayli meşakkatli bir uğraş. Zaten teminat göstermekte zorlanan köylüler ve zanaatkârlar, kreditörler için büyük risk teşkil ediyor. İşte bu aşamada devreye Museviler giriyor. Yasal olarak toprak sahibi olmaları yasak olduğundan ve daha fazla likit sermaye biriktirmiş bulunduklarından

bu boşluğu dolduruyorlar. Zamanın her İtalyan kentinde Musevi kreditörler var. Yerel hükümetler tarafından da tutuluyorlar. Öte yandan, siyasi istikrarsızlık hep onların aleyhine işliyor. Ne zaman bir ayaklanma çıksa; nakit, mücevher ve altın gümüş gibi değerli maden sahibi oldukları bilindiğinden en başta onların evleri yağmalanıyor. Bu sefer kaçıp gittiklerinde de kent finansman darlığı içine düşüyor. Dolayısıyla zamanın Musevileri İtalyan kentlerinde kreditörler olarak toplumun kumaşında son derece önemli bir işlevi görüyorlar. İşte 1490 yılının Şubat ayında Forli kentinin ileri gelenleri Caterina'nın huzuruna çıkıp ondan Musevi kreditörleri tekrar kente çağırarak nakit akım sorununa çare olmasını talep ediyorlar.

Forli'nin ekonomik tenceresi böyle pişerken, yaklaşık yüz yıl önce Floransa'da Giovanni Fiorentino isimli bir noter yaşıyor. Yaşlanınca kendini emekli edip kentten ayrılarak Forli yakınlarındaki köyüne yerleşiyor ve meslek hayatında görüp geçirdiklerini 1378 yılında kâğıda dökmeye başlıyor. Bitirince kitabına *Il Pecorone* ismini koyuyor. Sersem demek. Kitap yerel tacirlerin hayatlarından elli adet anekdotu içeriyor. Aradan 200 yıl geçiyor ve kuzeyden biri gelip kitabı araklayarak bugün dünyada herkesin okuduğu kendi trajik komedya uyarlamasını yazıyor. İsmini de *Venedik Taciri* koyuyor. Evet, Shakespeare.

Eserde Venedik'te oturan genç Bassanio, Belmont asilsazedelerinden varlıklı Portia'ya kör kütük aşıktır, ama onun ilgisini çekecek kadar parası yoktur. Arkadaşı Antonio'dan yardım ister. Antonio, Venedik'in ileri gelen tüccarlarından biridir. Ne var ki, bütün parası kente geri dönmesini beklediği şileplerinde bağlıdır. Bassanio'ya yardım etmek için, faizcilikten nefret eden Antonio hiç de sevmediği Musevi tefeci Shylock'a başvurur. Shylock hem borç vermeye razı olur hem de üzerine faiz istemeyerek onu şaşırtır. Ancak, borcun üç ay içinde ödenmemesi halinde etinden bir parça kesip ona vereceğine dair sözleşme imzalarlar. Antonio ne de olsa şileplerinin üç ay içinde

Venedik'e dönmüş ve kârlarını tahsil etmiş olacağından emindir. Bassanio da arkadaşı Antonio'nun ödünç aldığı paralarla muradına erer ve Portia ile evlenir.

Borçluların kaderidir ya, Antonio'nun şilepleri kente zamanında dönemez ve temerrüde düşer. Shylock da fırsatı kaçırmaz ve Venedik mahkemelerinin huzurunda Antonio'nun sözünde durmasını ve o bir parça eti vermesini talep eder. Bassanio, Shylock'a Antonio'nun borcunu on misli olarak geri ödemeyi teklif etse de, Shylock et parçasında ısrarcı olur. Ne var ki, her ne kadar Venedik'in varlıklı bir iş adamı olsa da Shylock sadece bir azınlıktır ve üstelik Musevi bir tefeci. Venedik mahkemelerinde katakulliye gelir. Mahkeme, Shylock ile Antonio arasındaki sözleşmenin koşullarının yerine getirilmesi gerektiğine karar verir, fakat bu et parçasını keserken Shylock'un Antonio'nun kanının akmasına neden olamayacağı hükmüne varır. Bu da olanak dışıdır. Shylock çaresiz kalmıştır. Üstelik, bir Venedik vatandaşını öldürmeye teşebbüs ettiği için tüm varlıklarına el konma ve idam ile tehdit edilir. Sonunda hayatı bağışlanır, ama servetinin yarısını Antonio'ya verecektir. Bu yetmez, bir de Antonio onun Hristiyanlığa dönmesinde ısrarcı olur. Bir süre sonra Antonio'nun şilepleri de Venedik'e geri döner ve Shakespeare'in bu eseri Shylock hariç herkes için mutlu sonla biter.

Koca Shakespeare bu. Tek bir kaynak kullanır mı? *Venedik Tacirl*'ni yazarken başka eserlerden de esinlenmiş. Bunlardan biri de İngiliz tarihinin altın devri, Elizabeth çağı yazarlarından ve aynı zamanda tiyatrolarda hep palyaço rolü oynayan aktör Robert Wilson'un *Three Ladies Of London* (*Londra'nın Üç Kadını*). Burada da Hristiyan İtalyan tacir Mercadorus, Türkiye'de yaşayan bir Musevi olan Gerontus'tan borç alıyor ve ödemiyor. Ödememek için Türk kadı önünde İslâm'a geçeceğini söylüyor. Gerontus şaşıran kadı önünde indirim yapıyor ama nafile. Kendi dininde dönmeliğin çok büyük kabahat olduğunu düşününce vicdanı el vermiyor ve Mercadorus din değiştirmesin diye

alacağından feragat ediyor. Hem borcundan hem de İslâm'dan kurtulan düzenbaz tacir Mercadorus, Gerontus'u kandırmış olmaktan duyduğu memnuniyetle sahneden ayrılıyor.

Venedik Tacir'ni yaratan marifetli Shakespeare'i etkileyen bir başka eser de Christopher Marlowe'un *The Jew Of Malta*'sı (*Malta'lı Musevi*). Oyun 16. yüzyılın sonunda Malta'da olan bitenleri sahneler ve Osmanlı'nın 1565 Malta kuşatmasını temel alır. İspanya ile Osmanlı'nın Akdeniz'de üstünlüğü ele geçirme mücadelesinin arkasındaki dinsel çatışmanın entrika ve intikam hikâyesidir. Marlowe oyunu gerçek bir Musevi bankerin, Yasef Nassi'nin hayatından esinlenerek yazar.

Yasef Nassi, 1524 yılında Portekiz'de bir *marrano* olarak doğdu. İspanyolca'da domuz demek, ama o zamanlar ülkeden kovulmamak için engizisyon zoru ile Hristiyanlığa geçen ama gizlice Museviliklerini devam ettirenlere bu isim veriliyor. Bir *marrano* olduğu için de Yasef Nassi'nin Portekiz'deki ismi Joao Micas Mendes idi. Ünlü bir doktor ve Lizbon Üniversitesi'nde profesör olan babasının Habsburg hanedanından gelen İspanya Kralı I. Charles'ın yeğeni ile yakın ilişkileri vardı ama bu işe yaramadı. Kutsal engizisyon pençelerini Portekiz'de yaşayan *marrano*'lara uzattı ve kral, Mendes ailesinin servetine el koymaya karar verdi. Bunun üzerine Joao, 1546 yılında varlıklı halası Grasya ile birlikte yine Habsburg hanedanına bağlı Hollanda'nın Antwerp kentine kaçtı. Bir yıl sonra engizisyon oraya da ulaşınca önce Fransa'ya, sonra da Venedik'e tüydü.

Nassi saygın ve nüfuzlu bir iş adamıydı. Kutsal Roma İmparatoru V. Charles'a kadar ulaşan sıkı ilişkileri vardı. Ayrıca iyi bir Museviydi. İlişkilerini kullanarak Venedik hükümetinden Avrupa'nın her tarafında baskı altında yaşayan Musevilerin yerleşebileceği bir ada tahsis etmesini istedi. Ne var ki senato kabul etmedi. Bu arada bir *marrano* olduğu için Venedik varlıklı halasını tutuklayıp malına el koydu. Bu iki olaydan ötürü halasıyla birlikte, o zaman kimsenin dinine karışmayan, hatta

devlet koruması altına alan Osmanlı vatandaşlığına geçmeye karar verdi ve Kanunî'ye başvurarak yardım istedi. Kanunî bu talebi bir elçi ile Venedik'e iletince, güçlü Osmanlı ile papaz olmak istemeyen Venedik halayı ve servetini iade etti. Hemen arkasından da hala ile yeğen 1554 yılında servetleriyle birlikte İstanbul'a göç ettiler. Joao artık serbestçe Museviliğini uygulayabileceği için Yasef Nassi adını alarak sünnet oldu, sonra da halası Grasya'nın kızı Reyna ile evlendi.

Yasef zaten Avrupa'nın en varlıklı iş adamlarından biriydi. Bir de İstanbul'da halasının (aynı zamanda kaynanasının) ismine bir banka açtı ve servetine servet kattı. Osmanlı sarayının en etkili kadınlarından biri olan Nûr-Banû Sultan sayesinde sarayla da bağlantıları son derece sıkıydı.

Venedik kayıtlarına göre Nûr-Banû Sultan, 1525 yılında, o zamanlar Venedik hakimiyetinde olan Kiklad Takım Adaları'nın Paros Adası'nda, adanın lordu ve Venedik Dükü Sebastiano Venier'in kardeşi Nicolo Venier'in kızı olarak Olivia (veya Cecilia) adıyla dünyaya geldi. Türkler tarafından kaçırılıp hareme alındı ve eğitime yollandı. Bazı Osmanlı kaynaklarına göre ise ismi Rahel idi ve Yasef Nassi'nin kızıydı. Dolayısıyla o da bir Musevi idi.

Döndüğünde Kanunî Sultan Süleyman'ın eşi Haseki Hürrem Sultan tarafından beğenilerek sarayda kendine yer edindi. Hürrem Sultan ona "namuslu ışık saçan kraliçe" anlamına gelen Afife Nûr-Banû ismini taktı. Hürrem Sultan'ın oğlu Şehzade Selim Nûr-Banû'ya kör kütük aşıktı, şiirler döktürdü ona.

Bil ki ey gece yar küsmüş diyenden
Ahirette davacıyım çıksa da can tenden
Kızmam şu bağrım okla delenden
Amma nuru gizleyen af beklemesin benden

Sonunda evlendiler ve Nûr-Banû, Hürrem Sultan'ın gelini oldu. 1566'da Sultan Selim (II. Selim) tahta çıktığında da *first*

lady oluverdi. III. Murad'ı doğurdu. Sultan Selim 1574 yılında ölünce cesedini buzlukta saklayarak oğlunun Manisa'dan dönmesini bekledi. On iki gün sonra III. Murad'ın tahta çıkmasıyla birlikte de Valide Sultan olup vezir-i âzam Sokollu Mehmet Paşa ile koca Osmanlı'yı dokuz yıl boyunca yönetti. Osmanlı'nın Kadınlar Saltanatı döneminin Kösem Sultan ve Hürrem Sultan'dan sonra üçüncü güçlü annesi oldu. Saray dışındaki işlerini başka bir Musevi olan Ester Handali görüyordu. Ester hem varlıklı hem de nüfuzlu bir kadındı. Nûr-Banû'nun oğlu III. Murad döneminde Venedik ile ilişkilerde önemli roller oynadı. Başka türlü ilişkileri de vardı. Nûr-Banû ile ateşli bir aşk yaşıyorlardı. Hikâyesi yine zamanın diğer Musevilerininkine sonuna benzer bitti. Çok varlıklı olmak, çok nüfuzlu olmak, çok faiz istemek, enflasyona yol açmak, devlete zarar vermek, Musevileri desteklemek, vs., vs. 1590 yılında Sipahiler cansız bedenini Sultanahmet Meydanı'nda sürüklediler.

Yasef Nassi, kızı veya değil, Nûr-Banû Sultan sayesinde Kanunî'ye kolay erişebiliyordu. Kutsal Roma İmparatoru'ndan Venedik ve diğer İtalyan devletlerinin düklerine; Fransa ve İspanya krallarından Hollanda kraliçelerine kadar inşa ettiği yakın ilişkileriyle Avrupa'da olup bitenlerden ve siyasi gelişmelerden haberdar biri olarak sarayda önemli bir kişilik haline geldi. Divan toplantılarına davet edildi, devletin dış işlerinde söz sahibi oldu. Kanunî ona Frenk Beyi anlamında "Franci Bey" diye hitap ederdi. Bu özellikleri birçok malın ticaretinde tekel ayrıcalığı sağlayarak onu Osmanlı'nın en zengin adamı yaptı.

O sıralarda, özellikle Papa IV. Paul'ün Roma Engisiziyonu'nu başlatmasıyla Avrupa Musevileri üzerindeki baskı iyiden iyiye artmıştı. Meydanlarda talmutlar yakılıyor, *marrano*'lar ateşe atılıyordu. Papa tüm *marrano*'ların hapse atılıp servetlerine el konmasını emretmişti. Nassi, Kanunî'yi buna karşı bir ferman imzalamaya ikna etti. Papa korktu ama çok

bükülmedi. Orta yolu buldular. Osmanlı vatandaşı olan *marrano*'lar serbest bırakılacak, padişah da diğerlerinin akıbetine karışmayacaktı.

Nassi Portekiz'den kaçtıktan sonra Fransa'da kalırken hükümete 150.000 düka altın borç vermişti. Fransa, Musevileri kovup orada yaşamalarını yasaklamış olduğundan bu borcu tanımayınca Kanunî'den yardım istedi. Kanunî, Kral IX. Charles'a mektup yazarak borcun iadesini talep etti. Bu arada Nassi, Kanunî'den sonra tahta çıkma rekabeti içinde olan şehzadeler arasında Sultan Selim'i açıkça ve baştan itibaren destekleyerek talihli bir kura çekmişti. Selim de tahta çıkınca bunun karşılığında onu Nakşe Adası Dükü yaptı. Hemen ardından da bir ferman imzalayıp Osmanlı limanlarında demirleyen Fransız gemilerinin mallarına el koymaya kalktı, ama tepki büyük olunca vazgeçti. Musevileri zaten aforoz etmiş Fransa, Venedik ve diğer İtalyan devletleri ve İspanya artık Yasef Nassi'den iyice nefret etmeye başlamıştı. Buna rağmen Osmanlı ile Fransa arasında imzalanan ticaret anlaşmasının metnini Nassi, üstelik İbranice kaleme aldı. Nassi bununla da kalmadı ve Venedik'e karşı beslediği nefretle II. Selim'i Venedik'in hakimiyeti altında olan Kıbrıs'ı almaya ikna etti. Bu zaten Akdeniz'deki hakimiyetini pekiştirmesi açısından Osmanlı'nın jeopolitik çıkarlarına uyuyordu. Bu çıkarların önündeki asıl engelin İspanya'yı kontrolü altında bulunduran Habsburg Hanedanı olduğunu düşünen Sadrazam Sokollu Mehmet Paşa, diğer konularda olduğu gibi Kıbrıs meselesinde de Nassi'ye karşı çıktı, ama engel olamadı. 1571 yılında Kıbrıs alındı. Nassi'nin Kıbrıs'ın kralı olma emelleri vardı ve Sultan Selim üzerinde çok çalışmasına rağmen Sokollu'nun engellemesi sonucunda bu amacına ulaşamadı. Sokollu Venedik'e karşı yapılan bu harekâtın bütün Avrupa'yı Osmanlı'ya karşı birleştireceği görüşündeydi ve haklı çıktı. Kıbrıs'ın alınmasından hemen sonra Haçlı donanması İnebahtı açıklarında

Osmanlı donanmasını bozguna uğrattı. Bu da Nassi'nin saraydaki karizmasını çizdi.

Nassi hayatı boyunca Musevi cemaatine ekonomik ve siyasi bakımdan birçok hizmetlerde bulundu. Kanunî'den İsrail'in kuzeyinde Celile Gölü kıyısındaki Tiberya'da, Avrupa'da zulme uğrayan Musevilerin gelip yerleşecebileceği bir yer kurma izni aldı. Zamanın çoğu Musevisinin aksine, Museviler için kurtuluşa batıl inançlarla değil mantıkla ulaşılabileceğini düşünüyordu. Tanrıdan gelecek mucizeyle kutsal tapınağın yeniden yapılmasını bekleyeceğine Tiberya projesine kafa yorarak belki de siyonizmin öncülüğünü yaptı. Ne var ki, o zamanlar Tiberya felâket bir vaziyetteydi. Eski kentin harabeleri bit ve yılanlarla istilâ edilmişti. Araplar "Bitler kralının Tiberya sarayında ikâmet ettiğini" söylerlerdi. Zamanın bir Fransız diplomatı kentin "yakında daha da zehirli engereklerin istilâsına uğrayacağını" söylemişti (Musevileri kastediyordu).

Nassi, Tiberya'yı imar etmek üzere haham Yasef Ben Ardut'u görevlendirdi. Elinde padişahın "*Bu adam ne istiyorsa onu yapın,*" yazılı bir fermanıyla Şam kadısına müracaat eden Ardut yanına işçiler alarak beş yıl boyunca çalıştı. İspanya'dan koyun ve dokuma tezgâhları getirtti, ipek böceği yetiştirilmek üzere dut ağaçları diktirdi, kentin surlarını tamir ettirdi. Bu surlara bugün hâlâ "Türk Duvarı" deniliyor.

Tiberya projesi yürümedi. Kentin kurak ve sıcak ikliminin elverişli olmaması; Musevilerin böyle büyük bir değişikliğe ruhen hazır olmamaları ve batıl inançlarıyla hâlâ mesihi beklemeyi tercih etmeleri; Avrupa'dan, Araplardan, hatta Osmanlı'dan ve hatta Musevilerin kendilerinden gelen engellemeler ve entrikalar ve belki de İstanbul'un Museviler için daha cazip bir yer olması Avrupa Musevileri'nin oraya göç etmelerinin önüne set çekti. Buna rağmen Nassi neredeyse bir mesih gibi tarihte yerini aldı.

Öyle bir tarih ki; İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Arthur Balfour 1917'de uluslararası siyonist hareketin liderlerinden olan Lord

Rothschild'e Filistin topraklarında bir Musevi devleti kurulması konusunda İngiliz hükümetinin destek vereceğini bildirdi. Orta Doğu'da İsrail Devleti'nin kurulmasına giden sürecin önemli bir kilometre taşı olan ünlü Balfour Deklarasyonu'nun taslağının hazırlanmasına katkıda bulunan James Malcolm, bildirgenin İngiltere'yi içine soktuğu bu pislikten çıkarmak için görevlendirilen Peel Komisyonu'nun başı Lord Peel'a, Musevilerin kutsal topraklara geri dönmesine ilk ön ayak olanın İngilizler değil, üç buçuk asır önce Türkler olduğunu yazdı.

Ne yazıldıysa yazıldı, ne olduysa oldu. Ama bir gerçek var ki, Yasef Nassi Musevilerin kaderi ile ilgili Osmanlı politikasını damardan etkileyen kişiydi. Bu yüzden de, özellikle Venedik'te bir numaralı istenmeyen kişiydi ve yine bu nedenle, *Venedik Tacirl*'nde Shakespeare'i etkileyen *The Jew Of Malta*'yı (*Malta'lı Musevi*) yazan Christopher Marlowe, 1565 Malta kuşatmasını temel aldığı oyunda baş rolü Nassi'den esinlediği Barabas'a verdi.

Açılış perdesinde Sultan Selim yıllardır birikmiş olan vergileri tahsil etmek için Malta'ya gelir. Vali Ferneze bir ay içinde ödeme yapacağına söz verir. Türkler gittikten sonra Ferneze vergileri adanın Musevilerinden toplamaya ve her Musevinin varlığının yarısına el koymaya karar verir. Malta'nın tümünden daha varlıklı olduğu bilinen Musevi tüccar Barabas (bizim Nassi) karşı çıkınca tüm varlığına el konur. Bu arada Ferneze'nin oğlu Lodowick ve arkadaşı Mathias, Barabas'ın güzel kızı Abigail'e yanıktırlar. Barabas da bunu kullanarak servetini geri almayı plânlar. Abigail, Barabas'ın artık manastır olarak kullanılan el konulmuş evine sızarak saklı paralarını geri getirir. Bu arada Koramiral Martin del Bosco, Vali Ferneze'yi Malta'nın Osmanlı'dan ayrılması yönünde ikna eder ve Türklere karşı İspanya kralından askeri yardım istemeye söz verir. Bir gün Barabas kentin Pazar yerinde koramiralin gemisinin getirdiği kölelerden biri olan Türk İthamore'u satın alır. Daha sonra kızı

sayesinde valinin oğlu Lodowick ve Mathias'ı birbirine düşürerek çıkan düelloda ikisinin de ölmesini sağlar. Abigail bu işte babasının parmağının olduğunu öğrenince kendisini manastıra kapatır. Fakat Barabas, Ithamore'u kullanarak Hristiyanlığa döndüğü için kendi kızını zehirletir. Kalbini bir fahişeye kaptıran Ithamore bu kez Barabas'ı bildiklerini açıklamakla tehdit edince Barabas onu da zehirleyerek öldürür. Vali Ferneze Barabas'ın peşine düşer. Ama Barabas vergilerin ödenmesi için dönmüş olan Türklere adanın tekrar onlara geçmesi için yardım eder ve karşılığında vali koltuğuna oturtulur. Daha sonra yine bir u dönüşü yaparak Malta Şövalyeleri'nin Türkleri adadan atmalarına izin verir. Oyunun sonunda şövalyeler Malta'yı geri alırlar, ama Barabas'ı da öldürürler.

Evet tuhaf bir hikâye. Fakat yazarı daha da tuhaf. Kunduracı bir babanın oğlu olarak fakir doğuyor Marlowe. Başı belâdan çıkmıyor. Adam yaralama, sahte para basma, kavga çıkarma gibi adi suçlardan tutuklanıp duruyor. Kraliçe Elizabeth'in gizli servisi için çalışan bir casus olduğu söyleniyor. Eşcinsel ve tanrıtanımaz. Bir barda çıkardığı kavgada gözü kendi hançeriyle deşilip ölüyor.

Zamanın İngilteresi'nin barlarında konuşulanlar belli. Ne de olsa dört kez ulusal din değiştirmiş bir devlet. Bir yandan İspanya ile büyük bir rekabet içinde, bir yandan Osmanlı'nın Akdeniz'de gittikçe pekişen hakimiyetini endişeyle izliyor. 1290 yılından beri orada Musevi yok, ama halk sarayın savaşları finanse etmek için kimden para aldığının farkında. Kazana bir de engizisyon pençesinin Portekiz, İspanya, İtalya, Fransa ve Hollanda'ya kadar yetiştiği gerçeğini koyarsanız, İngiliz halkının da Musevilerden pek hoşnut olmadığını çıkarırsınız. İşte tam bu mozaikte bir de Lopez olayı patlıyor.

Museviler İngiltere'den 1290 yılında kovulmuşlar ve 1656 yılına dek geri dönmelerine izin verilmemiş olsa da Kraliçe Elizabeth zamanında 100 kadar *marrano* Hristiyanlık maskesi

arkasında Londra'da oturuyor. Bunlardan biri de Portekizli doktor Rodrigo Lopez (1559). Başarılı, varlıklı ve saygın biri. Bu duruşu onu kraliçenin doktoru yapıyor. Kraliçe, doktoruna o kadar güveniyor ki, İngiltere'ye anason ve sumak ithalâtının tekelini ona bahşediyor. O tür işlerde ne kadar parmağı olduğu hakkında tarihçiler hâlâ görüş birliğine varmış değiller ama, parmağı vardı veya yoktu, kendisini derin bir komplonun içinde buluyor. Kraliçeyi zehirlemek için İspanyollardan para aldığı suçlamasıyla tutuklanıp asılıyor. Bu da İngiliz toplumunun vicdanında derin bir iz bırakıyor.

Bir daha bakalım manzaraya. Her yerde engisizyon. Osmanlı bir yandan güçleniyor, öte yandan kapılarını Musevilere açmış. Museviler her yerde varlıklı. Varlıklı oldukları için kreditörler. Varlıklı oldukları için sevilmiyorlar. Kreditör oldukları için, faizle borç verdikleri için nefret odağı haline gelmişler. Osmanlı Venedik ile didişiyor. Hristiyan dünyasıyla didişiyor. Hristiyan dünyası, Venedik, Potekiz ve diğerleri Musevileri yakıyor, kovuyor, mallarına el koyuyor. Bir de Lopez olayı patlak verince İngiltere'de, bizim marifetli Shakespeare'nin kafasında bir ampul çakıyor. Böyle bir konuyu ele alan bir oyun yazıp sahnelemenin tam da zamanı!

İyi çalışıyor dersini. Entrikalar asilzadesi Caterina'nın Forli'sine gelip *Il Pecorone*'yi (Sersem) yazan Giovanni Fiorentino'dan; entrikalar kraliçesi Elizabeth çağı Londrası'nda *Three Ladies Of London*'ı (*Londra'nın Üç Kadını*) yazan palyaço aktör Robert Wilson'dan; entrikalar sultanı Afife Nûr-Banû'nun hareminden Malta kuşatmasına uzanan yolda *The Jew Of Malta*'yı (*Malta'lı Musevi*) yazan Christopher Marlowe'dan okuduklarının üstüne bir de patlak veren Lopez olayından esinlenerek *Venedik Taciri*'ni yazıyor. Gün, vur Museviye günü.

Londra'nın Üç Kadını'nda Türk Musevi Gerontus Hristiyan tüccar Mercadorus'tan hakkını alamıyor. Seyirci; hem Türk kadının hem de Musevi Gerontus'un Hristiyan tacirden daha

merhametli ve daha iffetli olduğuna ve Osmanlı'nın da kendi içinde Musevilerden nefret eden Hristiyan zehirinden zarar gördüğüne ikna oluyor. *Malta'lı Musevi*'de Hristiyan Batı ile Müslüman Doğu'nun mücadelesinde Malta'nın önemli bir satranç taşı olduğunu görüyoruz. Ulusal kimlikle dinin umutsuzca birbirinin içine girmiş olduğunu izliyoruz. Vali Ferneze'nin Malta'nın tamamından bile daha varlıklı Musevisi Barabas'a (Nassi) karşı beslediği kine ve topyekûn toplumsal antisemitizme tanıklık ediyoruz. Dinin nasıl ırkçılığı, ayrımcılığı, zorbalığı ve düzenbazlığı haklı çıkarmak için kullanıldığına şahit oluyoruz. Birbirleriyle sürekli husumet içinde olan Hristiyanların, Musevilerin ve Müslümanların, hangi dinin mensupları olurlarsa olsunlar, kendi öğretilerinde iddia ettiklerinin aksine, hepsinin aynı oranda şiddete, kine, çıkarcılığa yatkın olduklarını kabul etmek zorunda kalıyoruz.

Venedik Tacirı'nde karakterler aynı. Gerontus'un, Barabas'ın, Nassi'nin, Lopez'in rolünü Shylock oynuyor. Mercadorus'un, Vali Ferneze'nin, Kraliçe Elizabeth'in ve borçlu binlerce İngiliz, Venedikli ve Maltalının rolünü ise Antonio. Tefeci Shylock faizi para olarak değil de Antonio'nun eti olarak istiyor, çünkü ondan nefret ediyor. Çünkü Antonio bir Musevi düşmanı. Burada Shylock'un Musevi, Antonio'nun da Musevi düşmanı olması tesadüf değil. Shakespeare *Venedik Tacirı*'ni yazdığında Museviler kenti halihazırda 100 yıldır finanse ediyorlardı. Kentin Yeni Getto isimli adasında, para arayan halkın ve tüccarların mallarını rehin bırakarak Musevilerden borç aldıkları *Banco Rosso* (kırmızı tezgâh) isimli binanın önünde, *tavule'lerinin* (masalarının) arkasında, *banchi* (banklarının) üzerinde oturup işlerini görüyorlardı. Banka sözcüğünün nereden geldiğini de böylece görüyoruz. Ayrıca Avrupa dillerinde paranın suyu çekmesi veya zarar etmek anlamına gelen "kırmızıya düşmek" veya "rakamlar kırmızıya döndü" deyimleri de bu gettodaki binadan kaynaklanır.

Aslında Musevi hayatının çağdaş İtalyan tarihinin ilk zamanlarında iki farklı dönemde geçtiğini söyleyebiliriz. Rönesans zamanında İtalyan kentlerinde oturmalarına kimsenin bir itirazı yoktu, çünkü toplum için büyük önem taşıyan finansal hizmetler sunuyorlardı. İşte o Museviler varlıklı bankacılar oldular, sanatı ve ilmi finanse ettiler. Reform hareketinin hakim olduğu ikinci dönemde ise getto fenomeni ortaya çıktı. Getto sözcüğü, Venedik'te 1516 yılında Musevilere tahsis edilen *Ghetto Nuovo* (Yeni Getto) adasından gelir. Bu ilk getto, Aşkenaz tefecilerin kentte yaşayabilmelerine izin verebilmek için bulunan bir çözümün sonucudur. 1541 yılına gelindiğinde, Osmanlı'dan gelen Seferad Musevi tüccarlar da Venedik'te çoğalmaya başlayınca, Venedik hükümeti onlara da Yeni Getto Adası'ndan tahta bir köprüyle geçilebilen *Ghetto Vecchio* (Eski Getto) Adası'nı tahsis etti.

Venedikli tacirlerin borç almak için neden bu gettoya geldiklerinin bariz bir nedeni var. Faiz aforoz edilmiş. Hristiyanlar bu işi yapamazlar. Bugün Floransa katedrali Duomo'nun içinde Floransa ekolünün İtalyan ressamı Domenico di Michelino'nun bir freski var. Dante, *İlahi Komedya*'sının 17. *Canto*'sunda (kıtasında) cehennemin yedinci katında faizcileri anlatıyor:

Keder gözlerinden gözyaşıyla aktı,
Kızgın toprak ve yanan kar ellerini yaktı,
Sinekler, bitler, böcekler aktı,
Yaz köpekleri gibi,
Yaralarını berelerini kanattı.

1492 yılında Museviler İspanya'dan sürülünce Osmanlı'ya sığındılar. İstanbul ve İzmir gibi limanlardan Venedik ile ticaret yapmaya başladılar. Oraya gidip geliyorlar, orada yerleşiyorlardı. Cambrai Birliği savaşından kaçmak için Venedik'ten sığınma istediler. Kent ilk önce isteksiz olsa da, Musevilerin hem finansman hem de vergi geliri kaynağı olabilecekleri görülünce onlar

için o gettolar ayrıldı. Bu mülteciler orada iki haftadan fazla kalırlarsa arkalarına kocaman sarı bir O harfi takmaları gerekiyordu. Venedik *condotte*'sine (tüzüğüne) göre 5 yıldan fazla ikâmet edemezlerdi. Ama ticaret varsa paraya da ihtiyaç vardı ve parayı da onlar sağlıyordu. Gettolar hızla büyüdü.

Ne var ki, 16. yüzyıl boyunca Venedikli Musevilerin hayatı hep pamuk ipliğine bağlıydı. 1537 yılında Venedik Osmanlı ile savaşa girdiğinde mallarına haciz kondu. Daha sonraki savaşlarda da aynı şeyler oldu. Evlerini kaybettiler, tutuklandılar. Bu durumun hep tekrarlanmaması için Venedik hükümetine dilekçe verdiler. Bereket versin ki, temsilcileri bir Musevi olan İspanyol tüccar Daniel Rodriga idi. Rodriga müthiş bir ara bulucu idi ve istediğini kopardı. 1589 yılında özgürce ibadet etmeye, Venedik vatandaşlığına ve Levant ile ticaret yapma ayrıcalığına hak kazandılar. Bu hakların kazanılmasında elbette vatandaşlarının çıkarlarını gözeten Osmanlı'nın gücü de rol oynadı.

Kenara ayrılan paranın çalışan sayısına bölünerek her çalışana eşit dağıtıldığını varsayarsak, günümüzün Goldman Sachs gibi yatırım bankaları çalışanlarına son on yıldır her yıl 200 ile 500 bin dolar arasında jestiyon dağıtıyor. Afrika'da ise insanlar günde 1 dolarla yaşıyorlar. Dünya hiçbir zaman adil olmadı. Zenginler ve fakirler. Buna paralel olarak finansa ve finansörlere karşı düşmanlık da hiç bitmedi. Hele hele borç verenler yok mu! Batı medeniyetinin tarihi boyunca onlara parazit olarak bakıldı.

Bunun elbette bariz nedenleri var. Bir kere, borçluların sayısı her zaman için kreditörlerden çok çok daha fazla oldu. İkincisi, birkaç yılda bir başımıza çöken krizler ve skandallar yüzünden finansa refah değil fakirlik, istikrar değil volatilitenin kaynağı olarak bakılıyor. Son olarak da, yüzyıllar boyunca finansal hizmetler orantısız bir şekilde, vatandaşlık ve mülkiyet haklarından mahrum edilen ve kendi sıkı akrabalık ve güven ağları sayesinde başarıya ulaşan dini ve etnik azınlıklara bırakılmış.

Her ne kadar bir hayal ürünü olsa da *Venedik Taciri* aslında Venedik gerçeği ile sıkı sıkıya bağlı. Shakespeare'in oyunu mahkemede mutlu sonla bitiyor ve herkes istediğini alıyor. Sadece Musevi tefeci Shylock zararlı çıkıyor. Bu da bize günümüz finans dünyasının gerçeklerini bütün çıplaklığıyla anlatıyor: borç piyasaları gelişmediyse tefecilerin fahiş faizler uygulama gücü olur, finans dünyasında hukuğun önemi çok büyük, azınlık kreditörler her zaman toplumun tepkisine maruz kalacaklar.

Venedik Taciri bir bakıma zamanın antisemitizm dalgası kadar günümüz finans ilmini de sorguluyor. Toplum ve hukuk haklıysa neden borçlular kreditörlere olan borçlarını ödemeye devam ediyorlar? Neden üstüne yatmıyorlar? Neden temerrüt norm değil? Aradan 500 yıl geçti. Neden dünyada hâlâ tefeciler var? Her yerdeler. Afrika'da, New York'ta, Glasgow'da, Tokyo'da, İstanbul'da, Mersin'de, Konya'da. Milyar dolarlık merdiven altı piyasalar var bütün dünyada. Gazetelere ilân veriyorlar.

Bugün İngiltere'de 200.000 hane halkı tefecilerden aldığı borçla yaşıyor. Yılda 100 milyon Sterlin borç alınıyor. Japonya'da *Sarakin*'ler var. Bankalarla birlikte çalışan yasal tefeciler. Japon nüfusunun yüzde onu onlardan kredi kullanıyor. Otuz yıl önce sayıları 30.000 idi. Bugün 10.000 sarakin var. Krediler 100 milyar doları aşmış. Türkiye'de tefecilikten vergi rekortmenleri çıkıyor. POS tefecileri günde 1 milyon liranın üzerinde ciro yapıyor.

Bütün dünyada tefecilik faizleri fahiş seviyelerde. Öyleyse borçlular borçlarını ödemek için neden kıvranıyorlar? Neden "ödemiyorum" diyemiyorlar? Bunun iki ana nedeni var. Bu paraya ihtiyaçları var ve bu küçük insanların ve işletmelerin ona göre teşkilâtlanmış tefecilerle cebelleşecek güçleri yok. Böyle diyerek tefecileri toplumun kanını emen asalaklar olarak isimlendirmek kolay, ama bu olgunun arkasındaki ekonomik gerekçeyi anlamak zorundayız. Tefeci var, çünkü kimsenin kredi vermediği bir pazarda kendisine bir niş yaratmış. Tefeci var, çünkü kredibilitesi

az olan bir zümreye riski yüksek bir finansman sağlıyor. Verdiği borç karşılığında Venedik'in en zengin taciri Antonio'nun etini teminat olarak istemesi, Shylock'un ona borç vererek aldığı riskin karşılığı. On dördüncü yüzyılda Venedik'in bir dünya kenti olmasının arkasında ticarete olanak tanıyan finansörlerin aldıkları risk karşılığında faiz ile telâfi edilmeleri yatıyor.

Faiz, Elizabeth çağı İngilteresi'nde de şiddetli bir tartışma konusu olmuş. Aynı birçok asil İngiliz ailesi gibi, kraliçenin kendisi de binlerce sterlin borçlu. *Venedik Taciri*'nde Shakespeare'in İngiliz diline manipüle etme kabiliyeti ile tefecileri ve dolayısıyla Musevileri yerin dibine sokması elbette sarayın da hoşuna gidecektir. Üstelik, sarayın en büyük dertlerinden biri de bol kazançlı denizaşırı ticaretin önünde Musevi bankerler engelinin durması. Hristiyanlığa dönmemiş Museviler yakalanırken, dönenler artık iki tanrıya tapmak zorunda bırakılıyorlar: Protestan kraliyet ailesi ve bütün Avrupa'ya kredi veren Katolik banker aile Medici'ler.

Kredi kelimesinin kökünün Latince *credo* olması tesadüf değil. Credo "sana inanıyorum" demek. Ama tefeci kritik bir ikilemle karşı karşıya. Eğer çok cömert olup az faiz isterse para kazanamaz ve üstlendiği riskin karşılığını alamaz. Eğer fahiş faiz isterse temerrüt riski büyür. Öyleyse yanıt ne? Yanıt çok basit. Büyümesi, güçlenmesi gerek. Shylock kreditör olmanın zaaflarını keşfeden ilk kişi değil. Hem temerrüt riski var, hem azınlık. On dördüncü yüzyıl Floransası'nda finans sektörüne üç aile egemendi. Bardi, Peruzzi ve Acciaiuoli aileleri. Hepsi de battılar. Çünkü büyük borçluları battı. İngiltere Kralı III. Edward ve Napoli Kralı Roberto. Bu üç ailede kreditör olmanın zaaflarını görüyorsak, Medici'lerde de gücünü. Aslında Medici'ler bir döviz bürosuydu. *Arte de Cambio*. Aynı Venedik Musevileri gibi *banchi*'lerde (banklarda) döviz bozuyorlardı. Sonra onlara banker denmeye başladı, çünkü ışığı görüp tefecilikten bankacılığa terfi ettiler. Banka kurdular.

Finans dünyası böylece *tavule*'lerin (masaların) arkasındaki *banchi*'lerden (banklardan) kurtulup kurumsallaştı. Hukuk devreye girdi. Ne var ki, eğer borç alma ve verme temelleri olmasaydı dünyanın ekonomik tarihi ayağa kalkamayacaktı. Eğer kreditörlerle borçlular arasında bu mütemadiyen gelişen ve büyüyen ilişkiler ağı olmasaydı bugünün küresel ekonomisi istop edecekti. İnsan uzaya gidemeyecekti, cep telefonu, internet olmayacaktı.

1966 yılından beri Broadway tiyatrolarında *Cabaret* müzikali sahneleniyor. Liza Minelli söylüyor. "*Money, money, money... Money makes the world go around, world go around*" (Para, para, para... Dünyayı döndüren para). Evet, belki dünyayı döndüren para değil ama insanları, ürünleri ve hizmetleri dünyanın etrafında döndüren para. Önemli olan, paraya borçlu insanların kanını emen sülük olarak bakmak yerine paranın dönmesini sağlayacak kurumları yerleştirmek. Eğer bankalar ve gelişmiş, derin kredi ve borç piyasaları olmazsa tefeciler için niş piyasalar olacak. Diğer finansal ürünler de öyle. Bir ülkenin finans piyasaları ne kadar gelişirse ve kurumsallaşırsa; tüccarlar, üreticiler, yatırımcılar ne kadar farklı ve çağdaş finansal enstrümanlar kullanabilirlerse merdiven altı da o kadar kolay bitecek.

Ne ironidir ki, Osmanlı hareminden Venedik'in gettolarına, İngiliz sarayından Malta şövalyelerine uzayan bu hikâyede Shakespeare'in *Venedik Taciri*'ni yazarken esinlendiği *Il Pecorone*'nin yazarı Giovanni Fiorentino'nun Forli'deki köyünün yanı başında Predappio isimli bir köy daha var. Venedik gettolarında iki haftadan fazla kalan Musevi mülteciler sırtlarında kocaman sarı bir O harfi taşımak zorundaydılar. Nazi Almanyası'nda her türlü zulme maruz kalan Museviler de Musevi olduklarını belirleyen sarı yıldızı dikmek zorundaydılar. Bu zulmü icat eden adamın en yakın müttefiklerinden biri Benito Mussolini idi. İşte o musibet Predappio'da doğmuştu. Nefretiyle birlikte orada gömülü.

5

MAHŞER GÜNÜ

Doğada hiçbir şey yalnız değil. Her şey ondan önceki, sonraki, sağındaki, solundaki, altındaki, üstündeki, önündeki, arkasındaki ile bağlantılı.
– Goethe

Hepimiz, birbirimizin parçasıyız; öyle ki, kendini incitmeden komşunu incitemezsin.
– George Bernard Shaw

Bana hayalperest diyebilirsin, ama yalnız değilim. Umarım bir gün bize katılırsın. O zaman dünya tek bir vücut olarak yaşayacak.
– John Lennon

On bir asır öncesine gidelim. Sigfred kumandasındaki Viking gemileri Sen Nehri'nden Paris'e doğru ilerliyorlar. O zamanın Paris'i bildiğimiz Paris değil. Paris denilen yer bugün Notre Dame Katedrali'nin bulunduğu Cité Adası'ndan (Île de la Cité) ibaret. Ada nehrin ortasında. İki yanından geçişi hem kolaylaştırdığı hem de zorlaştırdığı için büyük bir stratejik öneme sahip. Ne var ki, daha önce Davos'da tanıştığımız kıllı kral Dazlak Karl'ın ölümünden sonra Frenk eller zayıflamış. Bu defa Şişman Karl başa geçince Karolenj İmparatorluğu ile birleşme umutları

artmış olsa da Vikingler bastırıyor. Bir yıl süren kuşatma bir türlü direnci kıramıyor. İstediği fidyeyi alan Viking Sigfred basıp gidiyor ama diğer önderleri Rollo kalıyor. Adanın kontu Odo, Şişman Karl'dan yardım istiyor. Orduları gelip Vikinglere gözdağı verse de savaşmaya pek niyetleri yok. Şişman Karl, Vikinglere bir çıkış yolu gösterip 257 kilo gümüşü fidye olarak vererek onları zaten isyanda olan Burgonya'ya yönlendiriyor. Rollo da gidip Normandiya'yi istilâ ederek orada yerleşiyor. Daha sonra ismini Frenkçe Robert olarak değiştirip Hristiyanlığa geçiyor ve kral Şişman Karl'a bağılık yemini ediyor. Zaman içinde adamları yerel halkın kadınlarıyla evlenerek Normanlar olarak Fransız Katolik kültürünün bir parçası haline geliyorlar.

Osmanlı'nın Muhteşem Süleyman'ı varsa Normandiya'nın da Muhteşem Robert'i var. Şeytan Robert diye de bilinir. Rollo'nun Normandiya'yı istilâsının ardından bir asır geçmiş. Tabakhaneleriyle ün yapmış Normandiya'nın yeni dükü artık Rollo'nun torununun torununun torunu Muhteşem Robert. Normandiya düklerinin ikametgâhı olarak bilinen ve dilimizdeki falez sözcüğünün doğduğu yer olan Falaise kentindeki kayalıkların üzerindeki şatosunun çatısından aşağıda boyaya batırılmış deri tabakalarını çıplak ayaklarıyla ezen kızları dikizlerken gözüne güzel Arlette ilişiyor. Arlette'in de gözü oynaşta. Bir yandan tabakaların üzerinde bir balerin gibi dansederken, diğer yandan eteğini biraz fazladan kaldırarak damdaki adama göz ziyafeti sunuyor. Abayı yakan Muhteşem Robert, adet olduğu gibi kızın derhal arka kapıdan şatoya sokulmasını emrediyor. Bir tabakhane ırgatının kızı olan Arlette reddediyor. Şatoya basit halktan biri olarak değil, ancak at sırtında ana kapıdan giriş yapacağını bildiriyor. Gözünü şehvet bürümüş dükün de bunu kabul etmekten başka çaresi kalmıyor. Birkaç gün sonra Arlette yoksul babasının varını yoğunu koyup hazırlattığı elbiseyle, mağrur bir şekilde, at sırtında giriyor şatoya ve dükün metresi olarak zaman içinde nüfuz sahibi oluyor.

Kısa bir süre sonra Normandiya Dükü Muhteşem Robert ile tabakhane yosması Arlette arasındaki o gayri meşru ilişkiden bir çocuk doğuyor. Piç William. Namıdiğer Fatih William. Osmanlı'nın Fatih Sultan Mehmet'i varsa Britanya'nın da Fatih William'ı var. William bir fatih, çünkü babası o doğduktan sonra Konstantinopolis'ten geçip hacca gittiği Kudüs'ten geri dönerken İznik'te ölünce onun yerine geçiyor ve gidip İngiltere'yi fethediyor. 1066 yılının Noel günü İngiltere'nin ilk Norman kralı oluyor. Artık sarayın dili Fransızca. Daha sonra Anglosakson diliyle karışıp çağdaş İngilizceye dönüşecek. Kral tahta geçtikten sonra babasının naaşını aldırmak için İznik'e adamlarını yollayacak, ama geri dönüş yolunda kendisinin de öldüğü haberi gelince babası İtalya'da gömülecek.

İngiltere, Norman kral Fatih William'ın ölümünden önceki yıllarda Danimarka ve Norveç krallarının tehdidi altında kalmaya devam ediyor. Toplanan vergilerin bir kısmı Danimarka ordusuna fidye vererek yağmayı durdurmak için kurulmuş olan ve ismine *Danegeld* (Danimarka parası/fidyesi/vergisi) denen bir fona gidiyor. Kral William ölümünden iki yıl önce, 1085 yılında, ne kadar vergi toplayabileceğini, kraliyet hanedanının ne kadar toprağa sahip olduğunu ve *Danegeld*'e ne kadar kaynak sağlayabileceğini ölçtürmek için hemen hemen İngiltere'nin tamamını kapsayacak olan bir kitap hazırlanmasını emrediyor. Bu kitapta adadaki tüm araziler, o araziler üzerindeki malikâneler, hayvanlar, ikâmet eden insanlar ve bu varlıkların değerleri kaydediliyor. Bir inek, bir domuz bile atlanmadan kayda geçiyor. Vergiler bu kayda göre toplanıyor. Kayıtlar ne diyorsa o oluyor. Kayıtların hükmü nihai. İşte bu geri döndürülemez gazabı nedeniyle o kayıtlar zaman içinde *Mahşer Günü Kitabı* ismini alıveriyor. Bu kitap Normanların yavaş yavaş ve bazen de şiddet kullanarak Anglosaksonların topraklarını ele geçirmesine de vesile oluyor. Sadece iki yıl içinde tamamlanmış olması ve nihai hükmü, aslında Kral William'ın heybetli iradesini ve siyasi gücünü yansıtıyor.

Mahşer Günü Kitabı çok önemli bir yapıt. On birinci yüzyıl Norman İngiltere'sinin ekonomisini olduğu gibi gösteriyor. O feodal sistemde kimin toprak ve para sahibi olduğunu, kraldan köleye, hiyerarşinin nasıl yapılandığını gözler önüne seriyor. Hatta, ta 1960'lara dek mülk anlaşmazlıklarında mahkemelerde delil olarak kullanılıyor. *Mahşer Günü Kitabı* bugün Londra'da dünyanın en büyük yaşayan bitki koleksiyonuna ev sahipliği yapan 121 hektarlık Kew Parkı'nın hemen yanındaki Ulusal Arşiv binasında, özel yapılmış bir cam kutunun içinde sergileniyor.

Mahşer Günü Kitabı'nın yazılmasının ardından dokuz asır geçiyor, bir mahşer de Sri Lanka'da yaşanıyor. Kıyılara vuran tsunami adada yaşayan 35.000 kişinin canını alıyor. Ada dünyanın en güzel yerlerinden biri. Hindistan'ın altından bir inci gibi Hint Okyanusu'na süzülüyor. Araplar ona *Serendip* ismini takmışlar. Artık bu sözcük İngilizce'de hoş nida, beklenmedik hoş bir sürpriz anlamına geliyor. Ada bir doğa harikası, inci gibi dişleri olan gülümseyen insanlarla dolu. Ne var ki acı kaderlerinden eksik olmuyor. Tsunaminin aldığı candan çok daha fazlası yerel nüfusun çoğunluğunu oluşturan Singal halkın kurduğu baskıcı rejimle Tamil halkı arasında otuz yıldan fazla süren iç savaşta yitip gidiyor. Halbuki dünyanın en eski uygarlıklarından biri orada kurulmuş. Sri Lanka bir güçlü kadınlar ülkesi. Asya'nın bir kadın tarafından yönetilen ilk ülkesi (Kraliçe Anula, MÖ 47-42). İşte o güçlü kadınlardan biri de Anuradha Vittachi. Babası, adanın en çok okunan gazetelerinden biri olan *Ceylon Journal*'ın editörü. Tamil halkının gördüğü zulmü yazdığından, Anuradha daha 13 yaşındayken, 1960 yılında adadan kaçmak zorunda kalıyorlar. Anuradha müthiş bir kadın. Gidip Oxford'da okuyor, BBC'de çalışan bir televizyon yapımcısı olan Peter Armstrong ile evlenip İngiliz vatandaşı oluyor. Kendisi de yapımcı oluyor. Gorbaçov'la, Dalay Lama ile, Rahibe Teresa ile programlar yapıyor. Peter ile birlikte bugün 1.600 sivil toplum

örgütünü bir araya getirerek sosyal adalet ve küresel sorunlara çözüm arayan bir portal olan *OneWorld*'ü kuruyorlar.

Peter da önemli bir kişilik. 20 yıllık BBC deneyiminin arkasından başarılı bir iş adamı olmuş, sayısız ödül toplamış bir vizyoner ve yardımsever. 1983 yılında bir rüya görüyor. Acaba *Mahşer Günü Kitabı* o günkü İngiltere için de üretilebilir mi? Bütün okullar hükümet desteği sayesinde mikrobilgisayarlarla dolu. Öğrenciler kendi yörelerinde neler olup bittiğini kayda geçerek bir veri tabanı oluşturabilirler. Daha sonra bu kayıtlar merkezi istatistikler ve yazılı ve görsel bilgiyle birleştirilebilir ve işte size çağdaş bir *Mahşer Günü Kitabı*. Peter bu projesini BBC'ye kabul ettiriyor. Bu iddialı projeye bir milyonun üzerinde öğrenci ve vatandaş katkı yapıyor. İngiltere adalarının 108.000 kilometre karesi gözden geçiyor, 150.000 sayfa ve 25.000 resim kataloglanıyor. BBC, özgün kitabın yazılışının 900. yıldönümünü kutlama vesilesiyle 1986 yılında bu çağdaş *Mahşer Günü Kitabı*'nı 12 inçlik iki interaktif video disk üzerinde yayınlıyor. Ne var ki, aradan daha on beş yıl geçmeden 2,5 milyon sterline mal olan bu filmin beklenmedik bir sonu oluyor. Bu diskleri oynatacak özel yapım bilgisayarlar önce herkes için çok pahalı, ama daha sonra teknolojinin gelişmesiyle tamamen eskiyip kullanılmaz hale geliyorlar. Artık kimse bu diskleri okuyan donanım satın almıyor. Zamanla aşınan disklerin aynı zamanda kalitesi de düşünce içindeki bilgilerin hepten kaybolma olasılığı yükseliyor. Sonuçta, insanlar 900 yaşındaki özgün kitabın kâğıttan halini Ulusal Arşiv binasında okuyabilmelerine rağmen 15 yaşındaki bu disklere ulaşamaz hale geliyorlar. Parşömenlere yazılan *Ölü Deniz Tomarları* binlerce yıl bizimle kalırken manyetik bantlar, Betamax'lar, disketler, müzik kasetleri zaman aşımına uğruyor. Allahtan Shakespeare yapıtlarını Word'de yazmamış!

Bugün, özgün *Mahşer Günü Kitabı*'nın içinde yer alan tüm adresler duvarında yeşil bir plaket ile taçlandırılmış. İngiltere'nin

neresine gitseniz, birkaç sokak sonra duvarın bir tanesinin üzerinde bu yeşil plaketlere rastlarsınız:

DOKUZ YÜZ YILLIK NORMAN MİRASINI KUTLAMAK İÇİN YAPTIRILMIŞTIR
BU YERLEŞKE 1086 YILININ MAHŞER GÜNÜ KİTABI'NDA KAYITLIDIR

İşte Norman kral Fatih William'ın ne kadar vergi koparabileceğini ölçmek için sayman yolladığı yerleşkelerden biri de Becontree. Kitaba 1086 yılında 136 konut kaydedilmiş. Buradan 80 sterlin vergi toplanabileceği belirtilmiş. Toplamda 243 köylü, 6 köle yaşıyor. Yüz dönüm arazi, bir kilise, iki değirmen, 1000 ağaç, 34 inek, 150 domuz, 114 koyun, 24 keçi, 10 arı kovanı sayılmış.

Sanki ismi İngilizcede fener anlamına gelen *beacon* sözcüğünün yanlış hecelenmesinden türemiş gibi geliyor ama aslında fenerlerle bir ilgisi yok. *Mahşer Günü Kitabı*'nda "Beuentreu" diye kaydedilmiş. "Beohha isimli bir adamın ağacı" anlamına geliyor. Aslı var mı yok mu bilinmez ama bir rivayete göre de belediye otobüslerinin istikamet yuvasına sığmadığı için bir harfi yok ediliyor. 1920'lere kadar bir gecekondu mahallesiyken I. Dünya Savaşı sonrasında bir korku ve umut sarmalına giren hükümetin girişimiyle onaylanan proje neticesinde, bugün Doğu Londra'nın en büyük semtlerinden biri haline geliyor. Hükümet bir yandan savaştan dönen kahramanlarına lâyık bir konut projesi yürütmek istiyor, öte yandan bu kahramanların yoksulluk içinde komünizmin kucağına düşmesinden korkuyor. Böylelikle gecekondularda susuz ve tuvaletsiz yaşayan 145.000 yoksulun taşınabileceği 24.000 konutluk dünyanın en büyük sosyal konut projesi hayata geçiriliyor. 1930'lara gelindiğinde Becontree bugün birçok kentten daha büyük bir Londra banliyosu haline geliyor. Kırmızı tuğladan

yapılmış kiremit damlı sıra sıra evler işçi sınıfının cennet bahçesi oluveriyor. Yıllardır bugün Manchester United futbol kulübünün stadyumunun yanı başındaki Trafford Park'ta bulunan Ford otomobil fabrikasının buraya taşınmasıyla istihdam sorunu da çözülüveriyor.

İstihdam sorunlarına çare bulan bir başka isim de Nazi Almanyası'ndan İngiltere'ye kaçıp sonra New York'a yerleşen ünlü girişimci, akademisyen, psikiyatr ve hayırsever Dr. Henry George Jarecki. Bir süre bugün altın fiyatı sabitlemesini yapan beş kurumdan ve dünyanın en büyük külçe altın aracılarından biri olan Mocatta & Goldsmid (artık Scotia-Mocatta) ile Londra'da çalıştıktan sonra işin Amerika ayağını kurarak büyük servet sahibi oluyor. 1980 yılında gümüş piyasasını ele geçirmeye çalışan Teksas'lı Hunt biraderlerin karşısında dimdik duruyor. Amerikan vadeli işlem borsalarının ve düzenleyici kurumlarının yönetim kurulu başkanlıklarını yapıyor. Bu borsalara opsiyonları tanıştırıyor. Mocatta'yı Wall Street'in etnik azınlıklar ve kadınlardan işlemci istihdam eden ilk kurumu haline getiriyor. Büyük bir hayırsever ama para harcamasını da iyi biliyor. Gidiyor Karayipler'deki Britanya Virjin Adaları'ndan biri olan Norman Adası'nı satın alıyor. Bu ada daha önce tanıştığımız Robert Louis Stevenson'un *Define Adası*'nın yazarken esinlendiği yer. Ada ıssız. Bir Norman yerleşkesi olan Becontree'de sayılanlar gibi sadece birkaç keçi yaşıyor. Ne var ki, adada yatların uğradığı popüler bir bar var. İsmi *Korsanlar*. Dünyanın en popüler korsanı da İngiliz Francis Drake. Dünyanın etrafını dolaşan ilk İngiliz. İspanyol denizcilere kan kusturuyor. Herhalde *Sir* ünvanı alan nadir haydutlardan biridir. Oraları da talan ettiği için Britanya Virjin Adaları'nın arasından geçen sulara Sir Francis Drake Kanalı deniyor.

Norman soyundan gelen başka bir İngiliz olan yazar Philip Norman'ın (evet, soyadı Norman) kaleme aldığı yaşam öyküsüne göre 1902 yılında doğan Teksaslı Ella Pauline (Drake)

Holley, Sir Francis Drake'in soyundan geldiğini iddia ediyor. Ella, 35 yaşında Teksas'ın büyük kentlerinden biri olan Lubbock'ta üçüncü oğlunu doğuruyor. Ona Charles Hardin ismini veriyor, ama herkes çocuğa Buddy diye hitap ediyor. Buddy müziğe meraklı. 1955 yılında Lubbock'ta Elvis'i seyrediyor. Onun müziğini alıp içine biraz ritm ve rock katarak yetenek avcılarının dikkatini çekiyor. Bir yıl sonra, ismini portatif bir gramofon olan *Decca Dulcephone*'dan alan ünlü müzik yapım şirketi Decca Records ile sözleşme imzalıyor. Şirket Buddy'nin soyadını aynı Becontree gibi bir harf eksik olarak yanlış yazıyor ve çocuğun adı Buddy Holly olarak kalıveriyor. İlk şarkılar pek tutmayınca Decca Records sözleşmeyi iptal ediyor. Buddy Holly de gidip başka bir şirketle çalışıyor ve bildiğimiz Buddy Holly olup ününe ün katıyor. 1958 yılında, grubunun davulcusu kavga ettiği kız arkadaşıyla barışmak için Buddy'den yeni yazdığı parçasının "Cindy Lou" olan ismini kızın ismi olan "Peggy Sue"ya değiştirmesini rica ediyor. Hemen ardından "Peggy Sue" hem Amerika hem de İngiltere'de liste başı oluyor. O Haziran ayında Buddy, New York'ta yediği bir öğlen yemeğinde resepsiyonist Maria Elena ile tanışıyor. Aynı gün akşam yemeğinde ona yapraklarının arasında yüzük olan bir gül sunarak evlenme teklif ediyor. Hayatında daha hiç erkek arkadaşı olmamış, hiç flört etmemiş genç kız hemen kabul ediyor. Maria bütün turlarda Buddy'ye eşlik ediyor, çamaşırlarını yıkıyor, tahsilatlarını yapıyor.

Saadet çok uzun sürmüyor. 1959 kışında üç hafta sürecek bir tura çıkıyorlar. Basçı Waylon Jennings de kadroda. Hava soğuk ve kar fırtınası var. Waylon korkup özel kiralanmış uçağa binmek istemiyor. Buddy, Waylon'a şakayla karışık "*Umarım otobüsün yolda donar kalır,*" diyor. Waylon da Buddy'ye "*Ben de umarım uçağın düşer,*" diye yanıt veriyor. Uçak kalkıştan kısa bir süre sonra düşüyor ve Buddy 23 yaşında bu dünyadan göçüp gidiyor. Waylon Jennings de ömrü boyunca bu beddua

şakası ile yaşamak zorunda kalıyor. Don McLean'in 1971 yılından beri kulaklarımızda yer etmiş o müthiş *American Pie* isimli şarkısının dizelerini Buddy için döktürüyor:

But February made me shiver
With every paper I'd deliver
Bad news on the doorstep
I couldn't take one more step

I can't remember if I cried
When I read about his widowed bride
But something touched me deep inside
The day the music died

Şubat içimi titretti
Eşiklere bıraktığım her gazeteyle
Kötü haber ilettim
Atamadım bir adım daha

Ağladım mı hatırlamıyorum
Dul kalmış gelinini okuyunca
Ama içimde bir şeyler burkuldu
Müziğin öldüğü gün

Buddy genç yaşta dünyadan ayrıldı, ama gönüllerden çıkmadı. Yıllar sona bile dünyanın her tarafında sanatçılar onun müziğinden esinleniyor. Bunlardan biri de İngiliz grup Brian Poole ve Tremeloes. Öyle ki, sırf Buddy Holly'ye benzemek için numarasız camlı ama siyah çerçeveli bir gözlük takan Brian Poole'yi grubun lideri yapıyorlar. Poole ve arkadaşları Becontree'nin sosyal konutları arasındaki birbirinin tıpatıp aynı sokaklarda, işçi çocuklarıyla oynayarak büyüyorlar. 1960'lı yıllara gelindiğinde, Buddy'den esinlenerek yazdıkları şarkılarla yavaş

yavaş ün kazanmaya başlıyorlar. Artık büyük bir yapımcıyla sözleşme imzalama zamanı geliyor.

Becontree'nin konutları ilk dünya savaşından dönenlere barınak olurken, on beş yıl sonra, İngiltere'nin bir başka kentinde insanlar ikinci dünya savaşının getirdiği bombalamadan kaçmak için evlerini boşaltıp barınaklara sığınıyorlar. Annesi Liverpool'daki evini boşaltmak zorunda kaldığından Neil Aspinall de kuzey Galler'de doğuyor, sonra 1942'de henüz iki yaşındayken Liverpool'a geri dönüyorlar. Neil okul arkadaşlarıyla hep bu savaştan kalma sığınakların dar geçitlerinde buluşuyor, gitar çalan kankalarıyla sigaralar tüttürüyor, kız kovalıyor, o yaştaki delikanlıların yaptığı yasak şeyleri yapmaya çalışıyor. Gitarcı arkadaşları Liverpool barlarında akşamları çalarak üç beş kuruş kazanmaya çabalarken, o on sekiz yaşına geldiğinde okulu bırakıp muhasebeci olarak işe başlıyor. Külüstür bir kamyoneti var. Toplu taşıma araçlarında kentin bir tarafından diğer tarafına savrulan gitarcıları beş şilin karşılığında kamyonetiyle konserlere taşıyor. 1961 yılı sona ermek üzere. Ertesi gün Noel. Ne kadar yapımcı varsa bizim gitarcıları reddetmiş. Yılın son randevusu Londra'da, Decca Records ile. Kamyoneti Neil sürüyor. Yolunu kaybedince Liverpool'dan Londra'ya geliş on saat sürüyor. Gece saat onda varıyorlar. Randevu yeni yılın ilk günüde. Aynı gün Brian Poole ve Tremeloes de sınav verecek. Neil arkadaşlarını stüdyoya sağ salim getiriyor, ama işler umulduğu gibi gitmiyor. Decca, Brian Poole ve Tremeloes ile sözleşme imzalıyor. Neil'ın arkadaşlarına işe gösteri dünyasında yer bulamayacakları söyleniyor. "*Gitar gruplarının artık modası geçti!*" cümlesi tabuta son çiviyi çakıyor. Brian Poole ve Tremeloes ise bir daha dönüp arkasına bakmıyor. Birbirinden güzel parçalarla müzik listelerinin baş sıralarının müdavimi oluyorlar. Neil'ın gitarcı arkadaşları mı? Onlar Beatles. Onların hikâyesi ayrı.

Dünya böyle bir yer işte. Zaman bir kelebek gibi. Bir adresten kalkıp diğerine konuyor. Taşıdığı polen bu adresleri ve orada

oturanları birbirine bağlıyor. Vikinglerin istilâ ettiği Paris'ten kalkıp Fatih William'ı doğuracak Normandiya'ya konuyor. *Mahşer Günü Kitabı*'nın sayfalarının arasından havalanıp Sri Lanka'ya uçuyor. Becontree'nin toplu konutlarının arasında kanat çırpıp Nazi Almanyası'na, oradan da New York'a kaçıyor. Karayipler'de ada havasını soluyor, Francis Drake'lerin, Buddy Holly'lerin, Beatles'ların avuçlarına konuyor. Hepsi ayrı, hepsi bir.

6

ZAFER TANRISI

Ardında pişmanlık bırakmayan tek zafer cahilliğe karşı kazanılmış olandır.
– Napolyon

Rüyanda bile beni yenmeyi düşünüyorsan, uyan ve benden özür dile.
– Mohammed Ali

Kendini fethetmek bin savaş kazanmaktan daha iyidir. Zafer o zaman senin zaferin olur. Ne melekler ne şeytanlar onu senden alamazlar. Ne cennet, ne de cehennem.
– Buda

Sorunlarından kaçarak değil onlarla cesurca yüzleşerek barışı bulursun. Barışı inkâr değil zafer sağlar.
– J. Donald Walters

Müthiş bir kadın o. Gitmediği, görmediği yer yok bu dünyada. Prag köprülerinde kanat çırpıyor, Efes'in Herkül Kapısı'nda uçuyor; rüzgâra kaptırdığı elbisesinin dekoltesi açılmış, yusyuvarlak göğüslerinden birini sergiliyor Domitian Meydanı'nda. Rodos'un Mandraki Limanı'nda gemicileri karşılıyor, Olimpos Dağı'nın eteklerinden havalanıp Elis'in olimpiyat köyüne konuyor. Ege'deki Semadirek Adası'ndan Paris'in Louvre Müzesi'ne

taşınıyor, bir kolu eksik. Buckingham Sarayı'nın önünde Kraliçe Victoria'nın anısına selam veriyor. New York'un Central Park'ında, 59. Cadde girişinde sivil savaş kahramanı General Sherman'ın atının önünde zafere giden yolu gösteriyor. Sicilya'nın Etna Yanardağı'nın eteklerinde kurulmuş ilk Grek kolonisi Giardini Naxos'ta rüzgâra kafa tutuyor. Paris'in Zafer Takı'nda Napolyon'a taç giydiriyor, Berlin'in Branderburg Kapısı'nın tepesinde dört atlı yarış arabasını sürüyor. Washington, DC'de Beyaz Saray'ın batısındaki Başkanın Parkı'nda I. Dünya Savaşı'nda hayatını kaybeden 1. Piyade Tümeni askerleri için bayrak dalgalandırıyor. Roma'nın göbeğinde, Vittorio Emanuele Anıtı'nın bir kulesinde özgürlüğe, diğerinde birliğe at sürüyor.

Porto'da, Moskova'da, Atina'da, Teksas'ta, Girit'te, Gettysburg'da, Kopenhag'da, Oslo'da, Kaliforniya'da, Tiençin'de, Londra'nın Marble Arch'ında, Viyana fıskiyelerinde, Sydney'de, Toronto'da, Taipei'de, KwaZulu-Natal'da kılıç kuşanıyor, meşale yakıyor, flüt çalıyor, lir çalıyor, zeytin dalı taşıyor, tütsü yakıyor.

Her olimpiyat madalyasının üzerinde o var. Rolls Royce'un kaputundaki zarif coşku heykelciği de o. O New York'un Özgürlük Heykeli'nin ta kendisi. Dünya Kupası'nı üçüncü kez kazandıktan sonra artık ilelebet Brezilya'ya ait olan olan Jules Rimet Kupası'ndan başkası değil.

Bir başka kadın. 2012 yılının Nisan ayında, Amerika Birleşik Devletleri'nin kuzeybatısındaki Oregon eyaletinin Condon isimli kasabasının lisesindeyiz. Bahar yüzünü göstermiş. Öğrenciler çimlerin üzerinde, hormonlar taklalar atıyor. Yıl sonu balosu yaklaşmış. Baloya damsız, kavalyesiz gitmek utanç verici. Kız arkadaşı, erkek arkadaşı olanlar rahat; olmayanlar azimle aranıyor. Sporcuların işi daha kolay, çünkü popülerler. Hele okul takımında bir erkekseniz, doğanın yasaları işliyor. Aynı

hayvanlar alemindeki gibi. Dişi, içgüdüsüyle kendisini daha güvende hissedeceği, daha sağlıklı çocuklar için dölünü alacağı erkeği seçiyor. Ufak Coṇdon Lisesi'nin atletizm takımı işte bu yüzden dört yılda altı öğrenciden otuz öğrenciye çıkmış. Hepsi rağbette, bir tanesi hariç. On yedi yaşında, bıyıkları yeni terliyor. Baloya götürecek kız arkadaşı yok. İngilizceden de çakmak üzere. İmdadına koç yetişiyor.

Melissa, atletizm takımının koçu. Lisede pek para yok. Melissa bu işi gönüllü yapıyor. Genç, 41 yaşında, güzel ve spor aşığı bir kadın. Kocası 73 yaşında. Bütün vaktini atletizm takımına harcıyor. Öğrencilere annelik, arkadaşlık yapıyor, her şeyleriyle ilgileniyor. Acaba fazla mı ilgileniyor? Bizim oğlan İngilizceden çakarsa takımdan da atılacak. Melissa kocasıyla arasındaki 32 yılın derinleştirdiği uçurumdan mı, yoksa hayırseverliğinden mi bilinmez; derslerine çalışıp İngilizce notunu düzeltirse yıl sonu balosuna bizim oğlanla gitmeye söz veriyor.

Oğlan İngilizceden geçiyor ve lise bitirme balosuna kendisinden 24 yaş büyük atletizm takımı koçu Melissa ile gidiyor. Bu durum muhafazakâr kasabanın sakinlerinin pek hoşuna gitmiyor. Babası oğluna izin verdiğini, Melissa'nın kocası eşini buna teşvik ettiğini, Melissa da oğlanla aralarında uygunsuz bir ilişki olmadığını ve sadece iki şarkıyla dans edip pinpon oynadıklarını söylemelerine rağmen gönüllü olarak çalıştığı işten atılıyor.

Melissa'nın işten atılışından 118 yıl önce, 1894 yılında ABD'nin Oregon eyaletinin Portland kentinde kurulan bir dağcılık kulübü kendilerine Kızılderililerin dilinde dağ keçisi anlamına gelen *Mazama*'lar ismini seçiyorlar. 1896 yılında, Krater Gölü'ne yaptıkları bir araştırma gezisinde gölün etrafındaki dağlık araziye ve kaybolmuş yanardağa da bu ismi veriyorlar. Mazama Dağı, eyaletin en turistik bölgelerinden biri olan Krater Gölü Ulusal Parkı'na ismini veren, zirvesi içine çöküp ortaya

çıkan kalderada bir krater gölü oluşturmuş olan bir yanardağ. Bu yanardağ, M.Ö. 5677 civarında bir tarihte büyük bir patlamayla çöküyor ve bütün yöreyi lavlar altında bırakıyor.

1896 yılında, Mazama Dağı'nın isimlendirilişinden bir yıl sonra, ülkenin bu kez doğu yakasında, Pennsylvania'da doktor bir baba ve müzisyen bir annenin altı çocuğundan biri dünyaya geliyor. İsmi Luther Sheeligh Cressman. Ergenlik çağının patırdayan hormonlarının güdümüyle Birinci Dünya Savaşı katliamından etkilenip kendini dine adayarak 1923 yılında papaz oluyor. Aynı yıl, daha sonra dünyanın en meşhur antropologlarından biri olacak olan Margaret Mead ile evleniyor, ama bu evlilik pek uzun sürmüyor. Margaret'in ilme olan bağlılığı Luther'in inancını da sarsıyor ve papazlığı bırakıp bu kez kendini ilme adayarak Columbia Üniversitesi'nde sosyoloji ve antropoloji okuyor.

Keşif kazılarının bir tanesinde, 1938 yılında, yine Oregon eyaletinin Fort Rock mağaralarında tarih öncesine ait 75 çift ayakkabı buluyor. Bu ayakkabılar lime lime edilmiş çalı kabuklarından yapılmış sandallar. Radyokarbon tarihleme yöntemiyle ayakkabıların en az 10.000 yaşında olduğu ortaya çıkıyor ve yörede insan tarihinin sadece 4.000 yıl eskiye dayandığı inanışını parçalıyor. Hâlâ dünyanın en eski ayakkabıları olarak kabul edilen bu ayakkabılar, son buzul çağında Sibirya ile Alaska arasındaki Bering Boğazı'nın buzdan Beringiya olduğu dönemlerde Asya'dan Amerika'ya geçen ve bugünkü Kızılderilileri oluşturan Paleo-Kızılderililer'e ait (*paleo* öneği Yunanca eski anlamına gelen *palaios* sözcüğünden türüyor). Ayakkabılar, Mazama Dağı'nın patlamasıyla etrafa yayılıp sertleşen volkanik küllerin altında binlerce yıl kaldıkları için korunmuşlar.

Condon Lisesi'nin biraz güneybatısında ve Melissa'nın işine mal olan lise balosunun yapılışının iki yıl öncesindeyiz. Bu

kasabanın ismi de Coburg. Yokuşun başında büyük bir ev var. Yokuş dik olduğu için çöp kamyonları bazen iki haftada bir geliyor, çöpler birikiyor. Tom küreğini almış, kapının önündeki park alanını genişletmek için ter döküyor. Kış yeni bitiyor, bahar yağmurları başlamış. Ortalık çamur deryası. Kürek, bir karış balçıkta metal bir parçaya çarpıyor. Bebek'te mantar gibi biten "waffle"cıların kullandığı cinsten eski ve paslanmış bir kâğıt helva ızgarası, bitmiş bir zamk tüpü ve pırtık bir spor ayakkabısı teki çıkıyor balçığın içinden. Tom daha sonra çöpe atmak için bir karton kutuya koyuyor bulduklarını. Birkaç gün sonra battaniye ararken dolapların birinin içinde buluyor kutuyu baldız Melissa. Paslanmış waffle ızgarası dikkatini çekiyor. Belki bir antika müzayedesinde satabileceğini düşünüyor ve eşi Jon ile bacanak Tom'a gösteriyor. Jon ve Tom gülüşüyorlar. Kim ister paslanmış bir metal parçasını. Melissa vazgeçmiyor. Müzayedeye götürmüyor, ama ayakkabı tekiyle birlikte ızgarayı alıp eyaletin en büyük kenti olan Portland'ın banliyölerinden Beaverton'da faaliyet gösteren bir ayakkabı firmasına gidiyor.

Başta ilgilenen biri çıkmıyor, fakat sonunda firmanın tarihçisi Scott Reames'e yönlendiriyorlar Melissa'yı. Scott ayakkabı ile ızgarayı görür görmez titremeye başlıyor. Haber hızlıca bütün eyalete yayılıyor. Gazeteler başlıklar atıyor. Televizyon kanalları özel haber yapıyor. Scott "*Bu bir tarihçi bakışından Titanik'i bulmakla eşdeğer bir şey,*" diyor. Genel müdürlüğün kapısında sergilemek istiyorlar. "*Kaç para istersin bunlara?*" diye soruyor Scott. "*Para istemem,*" diyor Melissa. Condon'da fakir çocukların gittiği bir lisede atletizm takımını çalıştırdığını anlatıyor ve lisenin atletizm sahasına bir sırıkla atlama alanı yapmak için katkı talep ediyor. Firma hemen razı oluyor. Pırtık bir ayakkabı teki ve paslı bir kâğıt helva ızgarası karşılığında okula yüklü bir bağış yapıyor. Genel müdürlük binasının girişinde teşhir edilecek olan ayakkabı ve ızgaranın üzerindeki örtü de, firmanın

artık ölmüş olan kurucusunun tam 100. doğum gününde, çahşanlarının şaşkın bakışları ve alkışları arasında 19 Şubat 2011 tarihinde merasimle kaldırılıyor.

Nike. Yunan mitolojisinin kanatlı zafer tanrıçası. Romalılar ise Victoria diyorlar ona. İngilizcede zafer anlamına gelen *victory* sözcüğü de doğal olarak buradan türüyor. Baba tarafından dedesi Büyük Ağrı, nenesi Fırat. Anne tarafından dedesi Hint Okyanusu, nenesi Dicle. Babası Küçük Ağrı, annesi ise ölüler ülkesi nehri Stiks. Küçüklüğü Nahçıvan'da geçiyor. Zaten Nahçıvan'ın yerel dilde karşılığı, zaferin ikâmet ettiği yer. Sözcüğün *nah* kısmı Nike'nin ta kendisi ve zafer anlamına geliyor, *çıvan* kısmı da ikâmetgâh demek. Nuh ve ailesinin Ağrı Dağı'ndan inip oraya yerleşmiş olması, aslında Nike ve ailesinin aynı şeyi yapmasıyla göbekten bağlı.

Bu bağa dünyanın her dilinde rastlıyoruz. Firavun isimlerinin sonuna eklenen *nekht* sözcüğü muzaffer anlamına geliyor ve Nike'den türeme. *Victoria* sözcüğü de Sanskrit *vijaya*'dan türüyor. Hint mitolojisinin büyük savaş tanrısı Arjuna'nın lâkabı *vijay*. Bu ismi ona Vişnu'nun avatarı olan Krişna takıyor. Vişnu ismi zirveler anlamına gelen *şnu* ve ayıran anlamına gelen *vi* köklerinden oluşuyor. Tanrıların zirveleri birbirlerinden ayıran güçleri var. Aynı muzafferin diğerlerinden ayrı olduğu gibi.

Japonya'nın yerel adlı Nippon, güneşin doğduğu ülke demek. Güneş ışığı anlamına gelen *nikko* sözcüğünden geliyor. Doğrudan Nike'den türemiş olan *Nikkei* sözcüğü ise ışıldayan ata demek. Nike ile Zeus arasında patlak veren fırtınadan sonra Nike'nin ansızın bulutların arasından ışıldayarak çıkışına atfediyor.

Arapçada cinsel birleşme anlamına gelen *neikh* sözcüğü milyonlarcasının arasından sıyrılıp kadın yumartasına ulaşan muzaffer sperm Nike'nin ta kendisi. Bu da zaten dilimizdeki nikâh sözcüğünün nereden geldiğine ışık tutuyor.

Zafer tanrıçası olduğu için atlasın her sayfasında kendine yer bulmuş Nike. Limana her sağ salim dönüş, Poseidon'un temsil ettiği acımasız ve kaprisli denize karşı kazanılmış bir zafer olduğu için zamanın her limanında heykelleri, her geminin pruvasında oymaları yapılmış. Ne var ki, çok tanrılı dinlerin yerini tek tanrılılığa bırakması ve özellikle Roma İmparatoru Konstantin'in M.S. 310'da Hristiyanlığı seçmesinden sonra denizcilerin bu koruyucu azizesi yavaş yavaş Mira'lı Aziz Nikolas'a dönüşmüş. Nikolas ismi iki Yunanca sözcükten oluşuyor. Zafer anlamına gelen *nike* ve halk anlamına gelen *laos*. Muzaffer halklar. Mira, bizim Finike'nin batısındaki Demre'nin bulunduğu yerin antik çağdaki adı. Aziz Nikolas iyiliği, cömertliği ve herkese hediyeler verişiyle tanınıyor. Çok tanrılı toplumların tek tanrılığa geçişiyle birlikte, hayat veren Sol, Helios veya Ra gibi güneş tanrılarına ve gücü temsil eden Jüpiter, Zeus veya Horus gibi yenilmez tanrılara adanan putperest şenlikler de yerini Hristiyan imgeleminde hayırseverliğe ve iyiliğe adanan bir hediye verme şenliğine bırakıyor. Zafer tanrıçası Nike'nin adını almış Demre'li Aziz Nikolas Noel Baba, her yıl tekrarlanan o şenlik de Noel oluveriyor. Gerisini biliyorsunuz.

1910 yılının Noel günü bir seks skandalı patlak veriyor. Seçilen vali hasta olduğu için yerine geçen vekil Bowerman'ın, Oregon valiliği koltuğunda otururken sekreteriyle kırıştırdığı ortaya çıkıyor. Bunun yüzünden 1911 yılı başında yapılan seçimleri kaybedip Portland'daki evine dönüyor. Bir ay sonra da ikizleri doğuyor. Biri iki yaşındayken bir asansör kazasında hayatını kaybediyor. Geride kalan Bill serpilip gelişiyor, Oregon Üniversitesi'nin en popüler ve en başarılı atleti oluyor. 25 yaşına geldiğinde lise aşkı Barbara ile evleniyor. İki yıl sonra ilk oğulları Jon doğuyor. Pearl Harbor bozgunundan sonra orduya katılıyor. Askerdeyken bir oğlu daha oluyor. Savaş bittiğinde,

1945'te, terhis olup ülkesine dönüyor ve Tom doğunca üçüncü kez baba oluyor. Üç yıl sonra da okuduğu okul olan Oregon Üniversitesi'nin atletizm takımının koçluğuna getiriliyor. Yirmi dört yıl süren koçluğunda okula ülke çapında şampiyonluklar, milli takıma ABD ve dünya rekorları getiren 64 atlet kazandırıyor. 1972 Münih Olimpiyatları'nda ABD milli atletizm ekibinin koçluğunu yapıyor. Olimpiyat köyü baskınında FKÖ mensubu teröristlerin elinden kurtulan İsrailli atlet Ladany gelip onu uyandırınca Amerikan Deniz Piyadeleri'ni arayarak yüzücü Mark Spitz ve ciritçi Bill Schmidt gibi Amerikalı Musevi atletleri korumalarını talep ediyor. *Jogging* isimli bir kitap yazarak sağlık için koşu kavramını Amerikan hayatının bağrına yerleştiriyor.

Koşu pistinden fiziksel olarak uzak olduğu zamanlarda bile zihinsel olarak uzaklaşmıyor. Koşucuların performansını nasıl iyileştirebileceğini düşünüyor hep. Kafasını koşu ayakkabılarındaki gereksiz ağırlığa takıyor. Atletleri için ayakkabıları kendi dikip biçiyor. Mümkün olduğu kadar az malzeme kullanıyor. Spor dergilerinde şu sözleri yankılanıyor: *"Koşu ayakkabısından 30 gram traş edebilsem, bir mil koşucusu bir atlet fazladan 90 kilo taşımış olmaktan kurtulacak."*

Öğrencileri onun bu bitmez tükenmez enerjisine, disiplinine ve titizliğine alışıklar. İşte onlardan biri de Phil Knight. Sıkı bir orta mesafe koşucusu. Stanford Üniversitesi'nde MBA yapmış. *"Japon fotoğraf makinelerinin Alman fotoğraf makinelerine yaptığının aynısını Japon spor ayakkabıları da Alman spor ayakkabılarına yapabilir mi?"* başlıklı bir tez yazıyor. Mezun olduktan sonra dünya turuna çıkıyor. 1962 yılında Japonya'nın Kobe kentinde duraklıyor ve orada Tiger marka spor ayakkabılarını keşfediyor. Kalitesine ve ucuzluğuna hayran kalıp üretici firmadan randevu istiyor. Firmanın ismi Onitsuka Co., patron da Bay Onitsuka. Randevu talebi kabul ediliyor ve toplantı sonunda Oregon'a elinde Tiger marka spor ayakkabılarının ABD'nin batısı için dağıtım haklarıyla

dönüyor. Akabinde koçu Bill Bowerman'la birlikte ortaklık yapmaya karar veriyorlar. 1964 yılında, Blue Ribbon Sports isimli bir şirket kurarak işe başlıyorlar. İlk sene, lise ve üniversiteleri gezip atletizm müsabakalarında arabalarının bagajından 300 çift Tiger koşu ayakkabısı satmayı beceriyorlar. Takip eden yıllarda saldırgan pazarlama taktikleriyle ciroyu artırıyor, Adidas ve Puma gibi yerleşik Alman markalarına karşı müthiş bir savaş veriyorlar.

Ancak 1971 yılına gelindiğinde Blue Ribbon ile Onitsuka arasındaki sürtüşmelerin dozu artıyor; satış bölgeleri ve dağıtım hakları üzerinde anlaşamayıp Japon firmasıyla ortaklığı sonlandırırken, şirketin ismini zafer tanrıçasından esinlenerek Nike olarak değiştiriyorlar. Bir rekabet avantajı yaratma peşinde olan Bowerman, koşu ayakkabasını daha ağır yapan çiviler yerine zemini daha iyi kavrayarak çekiş gücünü artıracak ve hafif yapacak bir çare arıyor. Bu çareyi 35 yıl önce Barbara ile evlendiklerinde onlara hediye edilen kâğıt helva (waffle) ızgarasında buluyor. Izgaraya kendi geliştirdiği bir kauçuk alaşımını döküp eriterek tersinden ayakkabının altına yapıştırıyor, böylece de yıllardır giydiğimiz spor ayakkabılarının tırtıklı lastik tabanını yaratmış oluyor. Bu taban sadece ülke ve dünya çapında yarışan profesyonel atletler değil aynı zamanda sağlık için spor yapan amatör koşucular tarafından da çok beğeniliyor ve Nike şirketini küresel arenaya taşıyor.

Şirketin ismini Nike olarak değiştirdiklerinde, Bowerman ve Knight Portland Eyalet Üniversitesi'nde grafik tasarımı okuyan Carolyn Davidson'a 35 dolar ödeyerek şirket için bir logo tasarımı ısmarlıyorlar. Carolyn'in rüyasında gördüğü beyaz kuğudan esinlenerek yarattığı bu logo bugün dünyanın her tarafında tanınıyor.

Fakat Bowerman'ın ızgarada yaptığı deneylerin bir de kişisel maliyeti var. Kullandığı zamklardan tüten dumanlar sinir sistemine kalıcı zarar veriyor ve onu hafif topal bırakıyor.

Ayrıldıkları Onitsuka Tiger firması da daha sonra ismini Latince *anima sana in corpore sano* deyiminin (bizdeki "sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" deyiminin benzeri) kısaltması olan ASICS'e değiştiriyor.

Büyük İskender bütün dünyayı fethediyor ama ölümü değil. Ölümsüzlük pınarını bulamadan ölünce kız kardeşi Thessalonica üzüntüsünden kendini uçurumdan denize atıyor. Ne var ki boğulacağına bir deniz kızına dönüşüyor. Her geçen gemiye soruyor: "*İskender hayatta mı?*" ve eğer yanıt "*evet*" ise geminin sağ salim limana varmasına izin veriyor. Yanıt "*hayır*" ise hemen yılan saçlı canavar gorgona dönüşüyor ve onun bakışlarına maruz kalan mürettebat taşlaşarak gemiyle birlikte denizin dibini boyluyor.

Bu sadece bir Ege efsanesi ama Thessalonica olabildiğince gerçek. Babası Makedonya Kralı II. Filip, annesi kralın cariyesi Nicesipolis. Dolayısıyla, Büyük İskender'in üvey kız kardeşi oluyor. Doğduğu gün Makedon orduları Tesalya'yı ele geçirecek savaşı kazanınca babası ona bu ismi takıyor. Tesalya ve Nike sözcüklerinden oluşuyor. Tesalya Zaferi. Thessalonica sarayda büyüyüp sonunda Makedon kraliçesi oluyor. Kocası Kassandros, Pella'nın limanı suyun getirip bıraktığı kum ve çamurla dolmaya başlayınca Makedonya Krallığı'nın başkentini biraz kuzey batıya taşıyıp antik Terme yerleşkesinin üzerine yeni bir kent kuruyor ve buraya da eşinin ismini veriyor. Thessaloniki, yâni Selanik. İsmi Tesalya Zaferi olan bu kent dört buçuk asır Osmanlı egemenliğinde kalıyor.

1870'li yıllara gelirken, zafer tanrıçası Nike'nin en görkemli heykellerinden birinin bulunduğu Mandraki limanına ev sahipliği yapan Rodoslu bir müderris, Hacı Mehmed, gidip Selanik'in Islahane semtinin Ahmet Subaşı Mahallesi'nde bir ev yaptırıyor ve İbrahim Zühdü'ye satıyor. Daha sonra bu evi Abdullah Ağa

ve Eşi Ümmü Gülsüm satın alıyor İbrahim Zühdü'den ve bir süre sonra da Selanik'li bir kereste tüccarına kiralıyorlar.

1881 yılında, kente ismini veren kraliçeye de ismini veren Tesalya Zaferi'nden 2233 sene sonra, Tesalya vilayeti Osmanlı'nın elinden çıkıyor ve Yunan devletinin bir parçası haline geliyor. Aynı yıl, Ahmet Subaşı Mahallesi'ndeki evin ikinci katındaki ocaklı odada olağanüstü bir erkek çocuk doğuyor.

1938 yılında, Oregon eyaletinin Fort Rock mağaralarında insanlık tarihinin en eski ayakkabıları bulunuyor. On bin yaşında bu ayakkabılar. Yunan mitolojisi ise herhalde dört bin yaşında. Bize zafer tanrıçası Nike'ı hediye ediyorlar. Nike insan doğasına ve zafer açlığına öyle bir nüfuz ediyor ki Berlin'in Brandenburg Kapısı'ndan Londra'nın Buckingham Sarayı'na, Rodos'un Mandraki Limanı'ndan Rolls Royce'un kaputuna kadar heykelleriyle boy gösteriyor. Fort Rock mağaralarının biraz ötesinde 1911 yılında Bill isimli bir çocuk doğuyor. Spora meraklı, spor ayakkabısı tasarlıyor. Talebesiyle birlikte kurduğu şirkete zafer tanrıçasının ismini koyuyor. Şirket dünyanın en büyük spor giyimi şirketlerinden biri haline geliyor ve genel müdürlüğünü Fort Rock mağaralarının kuzeyindeki Portland'da inşa ediyor. Bill'in ayakkabı tabanı yapmak için kullandığı waffle ızgarasını eşi Barbara 1971 yılında Fort Rock mağaralarının kuzeybatısındaki evlerinin çöplüğüne atıyor. 2012 yılında işinden atılan Bill'in gelini Melissa, işten atılmadan iki yıl önce ızgarayı buluyor. Müzayedeye götürmek isteyince Bill'in oğulları Jon ve Tom (Melissa'nın kocası) dalga geçiyorlar. Bunun üzerine Melissa ızgarayı Nike şirketinin Portland'daki genel müdürlüğüne götürüyor. Izgara ve içinden çıkan yırtık pırtık spor ayakkabası bugün genel müdürlük binasının girişinde sergileniyor. Bütün bunlar; dünyanın en eski ayakkabılarının bulunuşuyla dünyanın en büyük spor ayakkabısı şirketinin kuruluşu, dünyanın bir

köşesinde, birkaç kilometre kare alan içinde olup bitiyor. M.Ö. 315 yılında ise, dünyanın başka bir köşesinde yeni bir kent kuruluyor. Selanik. İsmini zafer tanrıçasından alıyor. 1870'lere gelindiğinde, tanrıça Nike'nin en güzel heykelinin bulunduğu Rodos limanından biri gidip Selanik'te bir ev yaptırıyor. İşte ismini zafer tanrıçasından alan o kentin o evinde, koca bir ulusu zaferden zafere koşturacak ve dünyanın dört bir köşesine zafer tanrıçası kadar heykeli dikilecek bir adam doğuyor.

7

PRANGALARIN EFENDİSİ

Fiziksel yığınlarını elden çıkar, daha önemlisi ruhsal yığınlarını da. Yaşam basit olduğunda çok güzel ve güzel olduğunda da çok basit.
– Terri Guillemets

İstemediğin o kadar çok şey var ki.
– Socrates

Kendini çoğunluğun tarafında bulduğun an, durup düşünme zamanıdır.
– Mark Twain

Yapacağın en cesur şey kendin için düşünmendir, hem de sesli.
– Coco Chanel

Hiç kimsenin kafamda pis ayaklarıyla gezinmesine izin vermem.
– Mahatma Gandhi

Abraham Zapruder 15 Mayıs 1905 tarihinde şimdiki Ukrayna'nın kuzey batısındaki, ama o zamanki Rusya İmparatorluğu'nun Kovel kentinde Rus bir Musevi ailenin çocuğu olarak dünyaya geliyor. İç savaş patlak verince daha on beş yaşındayken ailesi ABD'ye göç ediyor. Geceleri İngilizce öğrenirken

gündüzleri Manhattan'da bir tekstil firmasında çalışıyor. 1941 yılında, yerel bir spor giyim firmasına transfer oluyor ve Dallas'a taşınıyor. Yedi yıl sonra da kendi firmasını açıyor.

22 Kasım 1963 sabahı Dallas'da biraz yağmur yağıyor ve sonra hava açıyor. Öğlen hafif bir rüzgâr var, sıcaklık 19 derece. Zapruder işine giderken o gün kenti ziyaret edecek olan Başkan J.F.Kennedy'nin birkaç pozunu yakalayabileceği ümidiyle kamerasını da yanına alıyor. Başkan'ın korteji Elm Caddesi'ne dönerken sadece 27 saniye sürecek bir çekim yapıyor. Bu kısa filmin tarihin en dramatik olaylarından birini kaydedeceğini nereden bilsin?

Suikastın en net kayıtlarından biri olan 486 karelik bu bant elbette polise teslim ediliyor, ama sadece soruşturmada kullanılmak koşuluyla. Çünkü akşam olunca Zapruder filmin tüm haklarını *Life* dergisine satacak. O günün parasıyla 150.000 dolara. Bugünkü değeri 1,125 milyon dolar eder. Zapruder iyi bir adam. 25.000 doları aynı gün hayatını kaybeden polis memuru Tippit'in dul kalan eşine veriyor. *Life* dergisine de kurşunun ölümcül temasını gösteren 313. kareyi asla yayınlamama şartını koşuyor. Bundan sonra da 1970 yılında mide kanserinden ölene dek bir daha hiçbir kameraya dokunmayacak.

Abraham Zapruder'in doğduğu Kovel kentinin 60 km. kuzey batısında Ukrayna'nın en derin ve ikinci büyük gölü Svityaz var. Gölün dibinde tür ismi *Aegagropila Linnaei* olan garip bir canlı yaşıyor. Devamlı esen hafif rüzgârın yakıt verdiği tatlı dalgaların sürükleyerek yuvarladığı yosunlardan oluşan ve mükemmel birer küre haline gelmiş yeşil toplar bunlar. Güncel dildeki ismi, göl topları.

Göl topları dünyada sadece üç gölde yaşıyor. Bunlardan biri de Japonya'nın Akan Gölü. Buradaki türün ismi *Aegagropila Sauteri*. Yerel halk bunlara *marimo* diyor, neredeyse bir futbol topu büyüklüğündeler. Yemyeşil, sanki uzaydan gelmiş gibi gerçeküstü bir görünümleri var.

Japonya'da bir kadın. Yeşili değil kırmızıyı çok seviyor. Uzaydan gelmiş sanki, müthiş yetenekleri var, gerçeküstü eserler yaratıyor. İsmi Eiko İshioka. 1938 yılında Tokyo'da doğuyor. Babası bir grafik tasarımcı, annesi ev kadını. Kızının kendi gibi sıkıcı bir hayatı olmasını istemiyor. Eiko, Tokyo Üniversitesi'nde güzel sanatlar eğitimi görüyor, bir kozmetik şirketi olan Shiseido'dun reklâm bölümünde işe başlıyor. Kısa bir süre sonra Japonya'nın en prestijli reklâm yarışmasında birinci oluyor. 1971 yılında, ülkenin en büyük zincir mağazalarından biri olan Parco'da baş sanat direktörlüğüne getiriliyor.

Kışkırtıcı, gerçeküstü, rahatsız edici, meydan okuyan ama her şeyden öte, son derece dikkat çekici kampanyalara imza atıyor. Çıplak modeller kullanıp, "İhtiraslı olun kızlar, çıplağa bakacağınıza siz çıplak olun," gibi sloganlar kullanıyor. Yeni bir Parco mağazası açılışı için yaptığı tasarımda, siyah bikini giymiş incecik ve upuzun bir zenci modeli neredeyse cüce bir Noel baba ile dans ettiriyor. *Şebeke* (*Network*), *Bonnie ve Clyde*, *Çin Mahallesi* (*Chinatown*), *Kibar Soyguncu* (*The Thomas Crown Affair*), *Küçük Dev Adam* (*Little Big Man*), *Yangın Kulesi* (*The Towering Inferno*), *Akbabanın Üç Günü* (*Three Days of the Condor*) gibi önemli filmlerin unutulmaz Oscar'lı aktrisi Faye Dunaway'i Parco'nun yüzü yapıyor. Afişlerde, siyah bir duvarın önündeki siyah sandalyede siyah giyen Dunaway'e beyaz bir yumurta soydurup yediriyor. Bir başkasında, ona kimono giydirip kolları arasına aldığı göğüs uçları gözüken küçük kızların gözlerini kırmızı boyayla maskeleyerek "*Batı, doğuyu giyebilir mi?*" diye soruyor. Bu gizemli, erotik, dramatik, belâlı ve tuhafça gerçeküstü imgeleriyle dünyaca meşhur oluyor. 1983 yılında kendi firmasını açıp New York'a yerleşiyor.

Salt Lake City'de yapılan 2002 Kış Olimpiyatları'na katılan Japon, İsviçreli, Kanadalı ve İspanyol ekiplerinin formalarını tasarlıyor. Pekin'deki 2008 Yaz Olimpiyatları'nın açılış seremonisinde kullanılan kostümleri de. Francis Ford Coppola'nın 1992

yılında çektiği *Dracula* filmi için yaptığı kostümlerle Oscar kazanıyor. Houston Rockets basketbol takımının logosunu da o çiziyor. Miles Davis'in *Tutu* isimli albümünün kapağıyla Grammy, Broadway'de oynanan *Madam Butterfly* tiyatro oyununun kostümleriyle de Tony ödüllerini kazanıyor. Abraham Zapruder gibi, ölümü kanserden oluyor.

Eiko İshioka, ölmeden önce, 2002 yılında İzlanda'nın yetiştirdiği en ünlü simalardan biri olan şarkıcı, şarkı yazarı ve yapımcı Björk'ün *Cocoon* (*Koza*) isimli şarkısı için bir klip çekiyor. Öyle bir klip ki, öyle tartışmalı, öyle aykırı, öyle öte ki MTV bile oynatamıyor. Beş dakikalık klip Björk'ün çıplak gibi gözüken bir halde (aslında son derece ince ve beyaz bir tayt ile) sahneye çıkmasıyla başlıyor. Bütün hatları, kasıkları, göğüsleri hayal yeteneğini kullanmaya fırsat vermiyor. Şarkı başlar başlamaz, Eiko'nun favori rengi kırmızı ipler Björk'ün meme uçlarından dışarı fışkırmaya başlıyor ve şarkı boyunca dolanıp Björk'ü bir koza içerisine sarıp yok ediyor.

Ne tesadüfdür ki, dünya yüzünde neredeyse gerçeküstü görünümlü o göl toplarının yetiştiği üçüncü göl de Björk'ün ülkesi İzlanda'da. Mývatn Gölü. Aslında Mý Gölü, çünkü *vatn* İzlandaca göl demek, Mý ise tatarcık (çünkü göl tatarcık dolu). Aynı Japonların bu yosun toplarına *marimo* dediği gibi, İzlandalılar da *Kúluskítur* diyorlar. *Kúluskítur* İzlandaca *yuvarlak bok* anlamına geliyor. Balıkçılar ağlarına takılan bu belâyı sevmedikleri için olsa gerek.

Björk'ün 30 yıla yayılan müthiş bir kariyeri var. Yirmi milyonun üzerinde albüm, BRIT ödülleri, MTV ödülleri, Grammy ödülleri, bir Oscar, iki Golden Globe, Cannes'da en iyi aktris, vs., vs.. Özel hayatı da bir o kadar renkli. 1965 yılında başkent Reykjavik'de doğuyor. Annesi bir aktivist. Adada kurulan hidroelektrik santrallere karşı savaş veriyor. Babası da sendika lideri. Björk doğduktan sonra anne baba boşanıyor, Björk annesiyle birlikte bir hippi komününde yaşamaya başlıyor. Üvey

baba gitarcı. Böyle bir aileden Björk gibi bir eksantrikten başkası da çıkamazdı zaten.

Ünlü olunca hayatlar daha da eksantrikleşiyor. 1996 yılının 12 Eylül'ünde Björk'ü bir saplantı haline getirmiş olan Ricardo Lopez isimli Florida'da yaşayan Uruguay asıllı bir böcek ilaççısı, Björk'ün Londra'daki evine açıldığında asit fışkırtacak bir bombalı mektup gönderiyor. Dört gün sonra, bir bakım görevlisinin gelen kötü kokular yüzünden polisi uyarması üzerine apartmana giriliyor ve Lopez kafasına kurşun sıkmış bir biçimde, kanlar içinde ve yanı başında bir video kamerasıyla bulunuyor. Kameranın içinden, Lopez'in son dokuz ay boyunca kaydettiği 18 saat uzunluğunda bir bant çıkıyor. Bantta Lopez'in farklı çıplak pozlarda felsefik saçmalamaları, evinin pislik hali, Björk'e olan takıntısı, Björk'ün o zamanki erkek arkadaşı hakkında yaptığı ırkçı yorumlar, bombayı yapış süreci ve en sonunda kafasını traş edip yüzünü boyayarak silahıyla kendini vurması var. Neyseki Florida polisinin hemen haber vermesiyle mektup Londra adresine ulaşmadan Scotland Yard tarafından engelleniyor.

Björk gibi bir kadının erkek arkadaşlar konusunda ne derece liberal olabileceği gösteri dünyasının parıltıları arasında elbette şaşırtıcı değil, ama Björk ile İzlanda'yı özdeşleştirdiğimizde ortaya belirgin bir kalıp çıkıyor. Björk 20 yaşındayken gitarcısından hamile kalıyor. Önce değil, çocuk doğunca evleniyorlar ve çok kısa bir sonra da boşanıveriyorlar. 16 yıl sonra bir daha hamile kalıyor. Bu kez Amerikalı bir heykeltraş, fotoğrafçı ve film yapımcısıyla olan ilişkisinden. Björk hep onunla beraber ama hiç evlenmiyorlar.

Zaten İzlandalılar'ın evlilik müessesesine karşı biraz rahat ve kaygısız bir yaklaşımları var. İlk doğan çocukların %70'i henüz evlenmemiş çiftlerden oluyor. Çoğu düğünde daha önceki evliliklerden olan kız çocukları nedimelik yapıyorlar. Bölünmüş aileler İzlanda'da neredeyse bir gelenek. Evli çiftlerin daha önceki evliliklerden olan çocuklara bakmaları bir norm. Buna

karşın, bir önceki babalar, anneler, akrabalar da mevcut ailenin bir parçası haline geliyorlar. Örneğin, üvey annesi veya babasıyla oturan bir çocuğun doğum günü partisine sadece biyolojik anne veya babası değil, eski evlilik veya evlilik dışı ilişkilerden kalma bir dizi büyükbaba, büyükanne, amca, hala, teyze de geliyor.

Kuzey Atlantik okyanusunun ortasında kalmış, en yakın komşusu Grönland olan İzlanda, orta çağ Hristiyan misyonerlerinin fanatizminden hep uzak kalmış ve genelde payen bir ülke olmuş. Kıta Avrupası tarihinde büyük felâketler ve ızdıraba sebebiyet veren tabular İzlandalıların ayaklarına zincir vurmamış. Bunun sonuçlarından biri de yüksek sayıda boşanma vakası. Bu elbette gurur duyacak bir istatistik değil ama aynı zamanda İzlandalılar'ın yürümeyecek evliliklerde ısrarcı olmadıklarını gösteriyor. Yaptıkları bu seçim yüzünden aile ve toplum tarafından kınanmadıkları için kapıyı kapatıp çıkabiliyorlar. Çocukların geleceği için herkesi yavaşça öldüren bir müessesenin içinde sıkışıp kalmıyorlar. Çocuklar için bir sorun yok, çünkü eskisi yenisi herkes çocukların etrafında toplanıyor. Biyolojik, besleme, üvey, ne olursa olsun ebeveynler hayat boyunca medeni ilişkilerini devam ettirebiliyorlar. Çocukların velâyeti hepsi tarafından paylaşılıyor.

Çocukların geleceğinin bu kırık ama geniş ailelerin koruması altında garantiye alınmış olması İzlandalı kadınların neden çağdaş olduklarını da açıklıyor. İzlanda'da kadınların %90'ı evin dışında bir işte çalışıyor. İzlanda 1980 yılında dünyada kadın cumhurbaşkanı seçen ilk ülke oldu. Boşanmış bir kadın olan Vigdis Finnbogadóttir bu görevi 16 yıl yürüttü. Otuz beş yıl milletvekilliği yapan, ilk kocasından boşandıktan sonra iki çocuğuyla gidip kız arkadaşı Jonina ile evlenen (eşcinsel evliliğin İzlanda'da yasal olduğunu söylemeye herhalde gerek yok) Jóhanna Sigurthardóttir ise dünyanın eşcinsel olduğunu açıkladıktan sonra göreve gelen ilk başbakanı.

İzlanda'da kilise hükümet desteğiyle geçiniyor ama ödedikleri vergilerin kiliseye gitmesini istemediğini tebliğ edenlerin parası başka projelere aktarılıyor. Hükümetin bir vergi sorunu yok, çünkü İzlandalılar çok çalışkanlar. Haftalık ortalama çalışma saati 46. Bu Avrupa'nın en yüksek oranı. Çoğu İzlandalı'nın iki ya da üç işi var. Çocuklar tatillerde ve bazıları okuldayken akşamları bile çalışıyorlar. Belki de bu yüzden adada suç oranı çok düşük. Suçların çoğu alkol kullanımıyla ilgili. Uyuşturucu kulanımı çoğu Avrupa ülkesindekinden çok daha düşük bir seviyede. Reykjavik, dünyanın en güvenli başkentlerinden biri. Kişi başı gelirde dünyada on dördüncü sıradalar. Dünyada nüfusuna göre en çok kitapçı olan ülke İzlanda. Orduları yok, okuyorlar. Satranç ve briç oynuyorlar. Tüm eğitim bedava. Hava tertemiz.

Bütün bu saadetin arkasında; her ne kadar çok ebeveynli de olsa, kültürel olarak mutlu ve sağlıklı çocuklar doğurup yetiştirmeye odaklanmayı öncelik haline getirmiş bir toplumun yarattığı bireysellik ve özgüven yatıyor. Bu özelliklerin kaynağı da adaya ilk ayak basan ataları Vikingler. Kocasız geçen haftaların, ayların azdırmasıyla oynaşan Viking kadınları ile kendileri talan ve tecavüz ile meşgulken tundra ikliminin zor koşullarında evde çocuklara bakıp besleyen karılarını kıskanmamayı öğrenmiş olan Viking erkekleri.

İzlanda küçük bir ülke, 326.000 kişi yaşıyor orada. Soyağacı sitesi *islendingabok.is*'e göre yerli nüfusun tamamı tek bir aile ağacından geliyor. Adada neredeyse herkes akraba. Herkes birbirini tanımasa da flört eden iki kişinin iş işten geçmişken akraba olduklarını öğrenmeleri sıkça başa gelen bir şey. Hatta bu öyle bir sorun haline gelmiş ki, akıllı telefonlar üzerinde çalışan bir uygulama bile geliştirilmiş. Flörtünüzün kim olduğunu giriyorsunuz, size akraba olup olmadığını söylüyor. Sloganı da "*Bump the app before you bump in bed,*" (herhalde en iyi tercümesi; "Yatağa girmeden uygulamaya gir," olacaktır).

Yatak ve yatakta olup bitenler İzlandalılar için hiçbir zaman tabu olmamış. Öyle ki, dünyanın en büyük penis (evet, penis!) müzesi orada. Müzede 93 tür canlıdan 280 adet penis sergileniyor. Toplamda 55 adet balina, 36 adet fok, 118 farklı memeli hayvan penisi. Müze, ilk insan penisini 2011 yılının temmuzu ayında tedarik etmiş; fakat işler plânlandığı gibi gitmeyince alet kavanoz içindeki bileşikte salamura halinde büzüşüp kalmış. İlgilenenlere duyurulur! Müze daha genç, büyük ve sağlıklı bir numune aramaya devam ediyor. Müze, çocukluğunda ona verilen boğa penisinden yapılmış bir kırbaca ilgi duyup adadaki hayvanların donmuş penislerini biriktirmeye başlayan Sigurthur Hjartarson sayesinde hayata geçmiş. Şimdi müzede 170 cm. uzunluğundaki balina penisinden (Türk vatandaşlarının ortalama boy uzunluğundan 3 cm. daha uzun) 2 mm.'lik sıçan penisine kadar çeşit çeşit uzuv var. Müze, cüce cin ve trollerin bile penislerine sahip olduğunu iddia ediyor.

Cinler ve troller İzlanda kültürünün kalbinde yer alıyor. İzlandalılar'ın hikâye anlatma gibi bir merakları var. Külliyat destanlarla dolu. Viking kahramanlar, canavarlar, hayaletler, cinler, cüceler, periler, troller, deniz kızları. Bu yaratıkların bezediği hayalleri buzullar, gayzerler, yanardağlar, kuzey ışıkları, gece yarısı güneşleri, çığlar, şelaleler, kutup çölleri, fokurdayan çamur havuzları ve kükürt yağmurları ile iliklenmiş kaderlerini ve yaşadıkları o masalsı coğrafyayı anlatmaya yarıyor. Nüfusun %54'ü hâlâ *huldufólk*'un (görünmez cüce cinler, troller) varlığına inanıyor. Lava taşlarının arkasında gizlendiklerini iddia ediyor, onlara saygı duyuyorlar. Tolkien *Yüzüklerin Efendisi*'ni yazarken nereden esinlendi ki?

Bu mutlu ülkenin çocuksu ruhları böyle besleniyor işte. Bizim yedi cüceler gibi on üç adet Noel Babaları var. Noel günü hediye getiriyorlar ama bazıları muzır. *Kapı Çarpan* kapıları çarpıp herkesi uyandırıyor, *Mum Keratası* evdeki mumları yürütüyor, *Et Kancacısı* bacadan girip Noel yemeği için pişen rostoyu yiyor.

O rostoları tadan dilleri de masalsı İzlandalılar'ın. Eğer yabancı bir sözcüğü tam tercüme edemiyorlarsa ne olduğunu anlatan bir tarif uyduruveriyorlar. *Sjonvarp* (televizyon) sözcüğünün örneğin, tam tercümesi *görüntü fırlatan*. İzlandaca *tón*, Türkçede ton (ses tonu gibi) anlamına geliyor. İzlandaca *list*, sanat demek. İkisini yan yana getiriseniz (*tónlist*), "müzik" oluveriyor. Aynı kıza vurulan iki erkeğe *kvithmagur* (göbekaltı enişteler), kalamara *smokkfiskur* (prezervatif balığı) diyorlar.

İzlanda bir balıkçılar ülkesi. Herkes balıkçı. Doğayla hep iç içeler. Basit hayatı seviyorlar. O kadar basit ki, insanların soyadı yok. Babanızın oğlu (*sson*) veya kızı (*dottir*) diye hitap ediliyor. Alf'in oğlu Stefan, Stefan Alfsson; Stefan'ın kızı Anna, Anna Stefandottir. Kızlar evlenince kocalarının soyadlarını almıyorlar, çünkü öyle bir soyadı yok. Telefon rehberinde sıralama ilk isme göre. Onun için kimse kimseye Bay/Bayan diye hitap etmiyor. Herkes ilk ismiyle çağrılıyor. Başbakan bile.

Salı, Çarşamba, Perşembe ve Cuma günlerine tanrı ismi vermiş İzlandalılar: *Tir, Odin, Tor* ve *Frey*. İsim vermeye gelince ama çok ciddileşiyorlar. Yeni bir çocuk doğduğunda (eğer anne ve babanın ikisi de yabancı değilse) altı ay içinde Ulusal Kayıt Bürosu'na başvurup bebeğe verecekleri ismin onaylanmasını bekliyorlar. Bu isim eğer genel kabul gören isimler listesindeki 1853 kız ve 1712 erkek isminden değilse *İzlandaca İsim Verme Komitesi*'nce reddedilebiliyor. Destanların dilinin muhafaza edilmesi için yasalaşmış bu kurallar. Adada her yıl doğan 5000 çocuğunun ortalama 50'sinin başvurusu geri çevriliyor.

İzlanda her yere uzak. Onun için geç yerleşiliyor adaya. İlk kez 860 yılında, Zealand'lı (şimdiki Danimarka) Garthar Svavarsson, kayınbabasının İskoçya'nın batı kıyılarındaki Hebridler'de bıraktığı mirası almak için çıktığı deniz yolculuğunda patlak veren fırtınayla savrulup Skjálfandi'de adaya çıkıyor. *Skjálfandi*, İzlandaca titreyen demek. Patlayan volkanlar ve yer sarsıntıları

yüzünden bu isim verilmiş. Zaten Garthar da adada bir mevsim kalıp terk ediyor.

Adaya bilerek ilk ayak basan Viking, Flóki Vilgertharson. Batıda *Gartharshólmi* denen (İzlanda bu ilk ismi bizim Garthar sayesinde almış) verimli topraklar olduğunu duyunca yola çıkıyor. Yol göstersinler diye yanına üç karga alıyor. Onun için ona *Hrafna-Flóki* diyorlar, Karga-Flóki. Flóki adaya İzlanda (Buz Ülkesi) ismini takıyor, çünkü her taraf buzul dolu. Adaya kalıcı olarak ilk yerleşen ise Norveçli bir kabile reisi olan Ingólfur Arnarson. Şimdiki başkent Reykjavik'e 874 yılında yerleşiyor. *Reykjavik* "dumanı tüten körfez" demek İzlandaca, çünkü İzlanda'da yerin altı kaynar su dolu. Gayzer, dünyanın her diline girmiş tek İzlandaca sözcük. Su öyle bir kaynıyor ki adada, evlerde su ısıtıcısı yok. Musluklardan sıcak su akıyor. Hem de tertemiz. İzlandalılar o suyla yapılan Coca Cola'yı içmekte dünya birincisiler. Belki de bunda 1989 yılına kadar biranın yasak olmasının rolü var. Eğer su içecekseniz, barlarda restoranlarda su bedava. O kadar çok yağmur yağıyor ki adada, her yer yemyeşil. Hidroelektrik enerji sudan ucuz. O kadar ucuz ki, çok elektrik kullanan alüminyum üretimi için adaya cevher getiriliyor, adada üretiliyor, sonra bitmiş külçeler geri gönderiliyor.

İzlandalı'ların bayıldıkları destanlardan biri de Kızıl Erik Destanı. Hem saçının renginden hem de deli dolu huyundan almış kızıl lâkabını. Babası adam öldürdüğü için vatanı Norveç'ten sınır dışı edilince İzlanda'ya yerleşiyorlar, ama bu kez kendisi de adam ölüdürünce üç yıllığına sürgüne gönderiliyor. O da gidip Grönland'ı keşfediyor (aslında ilk keşfeden o değil ama ilk yerleşen Kızıl Erik). Süresi dolup İzlanda'ya geri döndüğünde kendine taraftar bulup tekrar Grönland'a dönerek bir koloni kurmak istiyor. İsmi albenili ses versin diye sürgüne gittiği o buz gibi yere *Grönland*, yâni Yeşil Ülke ismini takıyor. İzlanda, yağan yağmurdan yemyeşil, ismi Buzlar Ülkesi. Grönland safi buz, ismi Yeşil Ülke. Avrupa'nın en büyük muz

çiftliğinin İzlanda'da olduğunu biliyor muydunuz? Yerin altındaki sıcak su sayesinde seracılık almış yürümüş çünkü.

Coğrafyacılar bazen karıştırıyor. Tarihçiler de. Amerika'ya ilk çıkan Kolomb değil. Ondan 500 yıl önce Kırmızı Erik'in oğlu Şanslı Leif bugünkü Kanada kıyılarına çıkıyor. Orada şarapçılık yapmaya kalkışıyor. Beceremeyince, geri dönüp çobanlığa başlıyor. Sayesinde bugün İzlanda'da 326.000 insan, 600.000 koyun yaşıyor. Ama insanlar insan gibi yaşıyorlar dünyanın bu eski demokrasisinde. Parlementoları *Altingi* 1000 yaşında.

İzlanda, Aralık 2007'de patlak veren küresel finansal krizde çok büyük dayak yiyor. Bankaları iflâs ediyor, borçları gayrisafi milli hasılalarının dokuz misline fırlıyor. Sokaktaki sıradan insanların hayatı değişiyor. Bunlardan biri de Stefan Alfsson. Balık tutmaya 16 yaşında başlıyor ve 23 yaşında ülkesinin en genç kaptanı oluyor. İzlanda, Avrupa'dan uzakta, iyi eğitimli, uzun yaşayan, ağır başlı, basit hayatı seven insanların yaşadığı bir balıkçılık ülkesiyken, Stefan Alfsson 30 yaşına geldiğinde balıkçılığı bırakıp vadeli işlemlere girişmeye karar veriyor. Çünkü etrafındaki herkes finans sektöründe ve limana gelen gemiler, artık somon değil Alman arabaları ve İngiliz jipleri getiriyor. Bu konuda hiçbir deneyimi ve eğitimi yok. Biraz eğitim alıyor, biraz kitap okuyor ve adanın en büyük bankası Landsbanki'nin kapısını çalıyor. "*İyi ama kardeşim sen bir balıkçısın,*" diyen olmuyor ve işe alınıyor. Bir o kalmıştı, böylece artık o da partiye katılıyor. Bankalar özelleştirilmiş, krediler patlamış, refah doruğa ulaşmış. Bankacılar ayda milyon dolarlar kazanıyor, herkes daha büyük ev alıyor, doğumgünü partilerinde iki şarkı söylemesi için Elton John'a milyon sterlin sayılıyor. Stefan da bu hayatın bir parçası.

Stefan Alfsson'un tatlı hayatı 2008 yılına kadar dayanıyor. Vatandaşlarının BMW'larının, Mercedes'lerinin, Range Rover'larının benzini de. O yıl, daha bin yıllık tarihi olan adanın bankalarının borcu milli gelirin dokuz misline çıkıyor. Balon patlıyor

ve bankalarıyla birlikte İzlanda iflâs ediyor. Stefan elbette önce her şeyini kaybediyor, sonra aynı Şanslı Leif'in çobanlığa geri dönüşü gibi, balıkçılığa geri dönüyor. 2008 öncesinin dumanı tüten partiler kenti Reykyavik kış uykusuna giriyor. Sadece uluslararası bankerler, film yıldızları ve moda evleri değil, İzlandalı'lar da terk ediyorlar adayı. Kimisi Norveç'e, kimisi Avrupa'nın diğer ülkelerine. Kaçıyorlar borçtan, iflâstan.

Kalanlar geri dönüyor basit hayatlarına. Basit yaşama adanın yaşam tarzı. Sert iklimin çetin hayatında okumayı, birey olmayı ve özgüvenli yaşamayı seçmişler. Yaşamlarını seviyor İzlandalılar. Avrupa yaşam memnuniyeti anketinde birinciler. Birinciler, mutlular, çünkü dinin, totemin, aşiretin ve toplumun ayaklarına taktığı tabu prangalarını kırmayı becerip kendileri için düşünmeyi öğrenmişler. 2008'de ıskaladılar ama tanrılar da İzlanda'yı seviyor. O tanrılar geçenlerde dünyanın en genç coğrafyasını yarattılar. Daha yarım yüzyıl yaşında Surtsey Adası. Jeolojik saatte mili salise. 1963 yılında İzlanda açıklarında, okyanus altında yer kabuğunun patlamasıyla hoşgeldi dünyaya. Bu cinler, troller ülkesinde Stefan Alfsson'un balıkçı teknesi trollüyor şimdi adanın etrafında.

8

LUPA

Şeref olmadan mevki, irfan olmadan servet ve ilke olmadan güç ve mülk hakkında tarih bize neler anlatıyor? Yanıtı tarihin en muazzam imparatorluklarında arayın. Babil, Fars, Grek, Roma! Neredeler şimdi?
– Orson F. Whitney

Başkalarına güvenmek iyi bir şey, ama kimseye güvenmemek çok daha iyi.
– Benito Mussolini

Politikacıların çoğu hükümet partisindeki fahişeler, iyi de arada düzülen hep biz oluyoruz.
– Dean Cavanagh

Ya İzmir'de ya da Sakız Adası'nda doğuyor Homeros. Doğduğu yıl da belli değil. M.Ö. sekizinci yüzyıl da olabilir, M.Ö. yedinci yüzyıl da. Tarihçiler tartışıp duruyorlar. Kimi tarihçi onun Babil'li Tigranes olduğunu ve Greklere tutsak düşünce, Yunanca rehin anlamına gelen Homeros ismini aldığını savunuyor. Kimisi özgün isminin, İzmir'in içinden geçen Meles Çayı'ına yakın bir yerlerde doğduğu için Melesigenes olduğuna inanıyor. Bazı lehçelerde *homeros* sözcüğü aynı zamanda kör anlamına geldiğinden görme engelli olduğu da iddialardan biri. O bile tartışılıyor

ama, Homeros'u klasik çağın Grek kültürünü olduğu kadar batı medeniyeti ve edebiyat tarihini de kökünden etkilemiş olan *İlyada* ve *Odesa* destanlarını derleyen ozan olarak biliyoruz. Yazdıkları, mitolojiden edebiyata, antik çağdan günümüze hayatları öyle bir etki altında bırakıyor ki İrlandalı yazar James Joyce, Dublin'de geçen 24 saati anlatan romanı *Ulysses*'i *Odesa* üzerine kurguluyor. Shakespeare, Truva Savaşı'nın son yıllarını anlatan *Troilus ve Cressida*'yı, *İlyada*'yı kullanarak yazıyor.

Romalı şair Virjil, (*İlyada* ve *Odesa*'nın Grek uygarlığının olduğu gibi) Roma İmparatorluğu'nun destanı olarak kabul edilen *Aeneis*'e *İlyada* ve *Odesa*'nın bittiği yerde başlıyor. *Aeneis*'te Truva düşüp yanarken tanrıça Afrodit (yoksa Roma mitolojisinin Venüs'ü mü?) kahraman Aeneas'a kaçıp halkını yeni bir ülkeye götürmesini öneriyor. Aeneas 12 gemiyle yola çıkıyor; Sila ve Karibdes'i altedip çeşitli tehlikeleri atlattıktan sonra, gelecekte Roma kentinin kurulacağı yerden geçen Tiber Irmağı'nın ağzından İtalya'ya ayak basıyor. Orada Kral Latinus'un kızı Lavinia ile evlenerek büyük Roma soyunu başlatıyor. Orası, şimdiki Fiumicino civarlarında bir yer, ama tarihçiler hâlâ tartışıyorlar ilk Laurentum'a mı yoksa Kral Latinus'un kızı Lavinya'nın ismini alan Lavinium'a mı ayak basıldı diye. Aslında ikisi de İtalya'nın şimdiki resmi vilayeti olan Lazio'nun (Latince ismi *Latium*) köyleri. Günümüzdeki tüm Latin ve Roman dillerinin kökü oradaki kabilelerin o zaman konuştukları dile dayanıyor. Sila ve Karibdes ise, Homeros'un destanlarındaki efsanevi deniz canavarları. Daha sonraki Grek efsanelerinde tehlikeli bir kayalık ve girdap haline dönüşüyorlar. Sila, anakara İtalya ile Sicilya Adası arasındaki Messina Boğazı'nın İtalya tarafında altı başlı bir canavarı andıran kayalıklar. Karibdes ise hep boğazın Sicilya tarafında oluşan ölümcül girdap. "*Sila ile Karibdes arasında kalmak*", dünyada birçok dilde Türkçedeki "*aşağı tükürsen sakal, yukarı tükürsen bıyık*" gibi girilen çıkmazı anlatan bir deyim haline geliyor.

Efsane, birkaç kuşak sonra bu evliliğin soyundan gelen Kral Numitor ile devam ediyor. Küçük kardeşi Amulius kralı hapse attırıp tahta geçerken, hem kralın oğlunu öldürüyor hem de soyu devam etmesin diye kızı Rhea Silvia'yı otuz yıl bakirelik yemini eden Vesta bakirelerinden biri olmaya zorluyor. Ne var ki, Rhea Silvia her kızı baştan çıkarıp ırzına geçen tanrılar kralı Jüpiter (Jüpiter, Grek mitolojisindeki tanrıların kralı Zeus'un Roma mitolojisindeki karşılığı) gibi libidosu yüksek savaş tanrısı Mars ile karşılaşıyor ve Romulus ve Remus isimlerini alacak olan ikizlere hamile kalıyor (Rhea Silvia, tarihin tanrıdan bebek yapan tek bakiresi olarak kalmayacak, daha sonra karşımıza bir de Meryem Ana çıkacak).

Bunu öğrenen Amulius ikizlerin öldürülmesini emrediyor. Ancak ikizleri öldürmekle görevlendirilen uşak merhamet gösterip onları Tiber nehrinde akıntıya bırakıyor. Nehir tanrısı Tiberinus ikizleri buluyor ve onları emzirmesi için kendi yavrularını henüz kaybetmiş Lupa adında dişi bir kurda veriyor (*Lupa*, Latince dişi kurt anlamına geliyor, o zaman tarihçiler efsanenin bu ünlü kurduna *kurt* ismini mi takmışlar?). Gerisi zaten biliniyor. Kurt onlara iyi bakıyor ve ikizler daha sonra bir çoban tarafından büyütülüyor.

Dişi kurt isimli kurt Lupa gibi heykeli de tartışmalardan hiç uzak kalmıyor. Şimdi kentin yedi tepesinden biri olan ve Roma'ya giden herkesin ziyaret ettiği Capitolinus'daki Campidoglio Meydanı'nda bulunan Capitolini Müzesi bünyesindeki Palazzo dei Conservatori binasının Dişi Kurt Salonu'nda sergilenen bronz heykelin (Romulus ve Remus'u emziren kurt) 18. yüzyıl Alman sanat tarihçisi Winckelmann'ın uzmanlara kabul ettirdiği gibi bilinmeyen bir Etrüsk heykeltraşı tarafından M.Ö. beşinci yüzyılda değil de Ortaçağ'da yapıldığı ortaya çıkınca hem heykelin hem de Roma tarihinin bütün karizması çiziliyor (ikizlerin heykele Ortaçağ'da eklendiği zaten önceden biliniyordu). Halbuki, Roma'nın en önemli filozoflarından hem Pliny

hem de Cicero, heykeli Forum'da gördüklerini yazmışlardı. Cicero, M.Ö. 65 yılında meydana düşen yıldırımı anlatınca, sanat tarihçileri ve uzmanlar beş yüzyıl boyunca şimdi müzede bulunan kurdun bir ayağındaki ufak hasarın taşınırken değil de düşen yıldırım yüzünden meydana geldiğini varsaymışlardı. Yine de, bebeleri emziren bu kurt heykeli, kendini "Yeni Roma"nın kurucusu olarak gören Mussolini'nin de çok önem verdiği eserlerden biri oluyor. Amerikalılara şirin görünmek için kahraman Roma generali Cincinnatus'un ismini taşıdığından dolayı Cincinnati kenti ile Georgia ve New York eyaletlerinin Roma isimli kentlerine Lupa heykelinin reprodüksiyolarını hediye ediyor. Günümüze dek kurt ve ikizler Roma'nın kalbinden hiç eksik olmuyor. Kentin futbol takımından 1960 Olimpiyatları'na kadar pek çok yerde amblem olarak kullanılıyor.

Biz yine ikizlere dönelim. Nasıl olduysa bir süre sonra kimliklerini öğrenip Amulius'u öldürerek dedeleri Numitor'u tekrar tahta çıkartıyorlar, ardından da kendilerine yeni bir kent kurmaya karar veriyorlar. Kentin hangi tepeye kurulacağı konusunda tartışma başlıyor ve galip Romulus kardeşini öldürerek kente Roma ismini veriyor. Roma da İstanbul gibi başta yedi tepe üzerine kurulmuş. Bunların isimleri: Palatino (Romulus'un istediği), Aventino (Remus'un istediği – boşa kavga etmişler, çünkü kent şimdi hepsinin üzerine kurulu), Capitolinus (ileride yine sözünü edeceğiz), Quirinale, Viminale, Esquilino ve Celio.

İşte James Joyce, Shakespeare ve Virjil'den sonra, Homeros'un destanlarının devamında, M.Ö. 59 – 17 arasında yaşamış ünlü Romalı tarihçi Livy çıkıyor karşımıza ve tartışmalara bir başka boyut kazandırıyor. Tarih kitaplarının Roma uygarlığını başlattığı tarih olan M.Ö. 753 yılının çok öncesine ait efsanelerden başlayıp İmparator Augustus zamanına kadar uzanan dönemi ele aldığı 142 bölümlük muazzam eseri *Ab Urbe Condita Libri*'de (Türkçe karşılığı Kentin Bulunuşundan Bölümler) Roma'nın kuruluşunu farklı anlatıyor. Zaten tarihçiler, antik

çağın Meryem Anası Rhea Silvia'nın ırzına geçenin tanrı Mars mı yoksa yarı-tanrı Herkül mü olduğuna ilişkin tartışmalarına bir sonuç kazandırmamışken, Livy de bebek ikizleri emzirenin kurt değil, bir çobanın karısı ve diğer çobanların ***Lupa*** (dişi kurt) diye isimlendirdiği bir fahişe olduğunu ileri sürüyor.

Bu efsaneden kaynaklanmış olacak ki, dişi kurt anlamına gelen ***lupa*** sözcüğü aynı zamanda antik Roma argosunda fahişe anlamında da kullanılıyor. ***Lupanar*** (veya ***Lupanarium***) sözcüğü de genelev demek. Tarihin en ünlü genelevlerinden biri bugünkü Napoli kentinin doğusundaki Vezüv Yanardağı'nın M.S. 79 yılında patlamasıyla lavların altında yok olan antik Roma yerleşkesi Pompeii'deki ***Pompeii Lupanar***. On sekizinci yüzyılda başlayan kazılarda tarihin ilk olmasa da en açık ve kapsamlı duvar yazıları ("***hic ego puellas multas futui*** - burada birçok kadını becerdim" ya da " felix bene futuis - şanslı adam, becerileceksin" gibi birçok yazı) ve çok sayıda erotik resim orada ortaya çıkarılıyor.

İşte böyle hayata geçiyor kentler kenti Roma. Annesi bir bakire, babası tanrı, üvey annesi bir fahişe olan kardeş katili Romulus sayesinde. Roma'nın dramı burada sona ermiyor, aslında yeni başlıyor. Livy'ye göre tamamı erkek olan Romulus ve tayfası kenti kurarken soylarının devamını sağlamak için kendilerine eş olarak komşu Sabine köyünün kızlarını kaçırıyorlar. Livy'nin *Ab Urbe Condita*'sında ve modern çağın hemen hemen tüm dillerinde efsanenin bu bölümü *The Rape of the Sabine Women* (Sabine Kadınlarının Tecavüze Uğraması) diye adlandırılıyor. Aslında söz konusu olan tecavüz değil kaçırılıp el koyma. Tüm yazında olayın tecavüz olarak adlandırılması *Ab Urbe Condita*'da kullanılan Latince sözcüğün *raptio* olması. İngilizce karşılığı ***rape*** (tecavüz) olan bu sözcüğün bu bağlamdaki anlamı kaçırılmadan başka bir şey değil.

Roma böyle Roma oluyor işte. Oluyor da, Livy'nin *Ab Urbe Condita*'da anlattığı Roma tarihinin ilk kısımları mitolojik

hikâye ve efsaneleri yansıtıyor. Çoğu da daha sonra tarihçilerin ve bilimsel yaklaşımın bulgularıyla çelişiyor. Tarih M.Ö. üçüncü ve ikinci yüzyıla yaklaştıkça olaylar daha doğrulanabilir ve kabul edilebilir bir gerçekliğe kavuşuyor. Buna rağmen tartışmalar burada sona ermiyor. Roma isminin nereden geldiği hâlâ sorgulanıyor. Bir sava göre kentin ismi Yunanca cesaret anlamına gelen Ῥώμη sözcüğünden geliyor ve herhalde meme başı anlamına gelen *rum-* köküne bağlı. Buradan da ikizleri emziren kurt efsanesine uzanıyoruz. Başka bir sava göre kentin ismi Etrüskler'in taktığı *Rum*'dan türüyor. Tiber Irmağı'nın Etrüsk isminin *Rumon* olması bu savı destekliyor. Bask uzman Larramendi'ye göre, kente ismini (Romulus'un Capitolinus tepesine çıkar çıkmaz önce değneğiyle işaretleyip sonra inşa ettiği duvara istinaden) Bask dilinde duvar anlamına gelen *orma* sözcüğü veriyor. İngiliz filolog Thomas G. Tucker ise kentin isminin Latince ya kent anlamına gelen *urobsma* ya da tepe anlamına gelen *urosma* sözcüklerinden geldiğini savunuyor.

Daha gerçekçi ve bilimsel bir yaklaşımla, herhalde komşu Latin ve Etrüsk kabilelerin Tiber'in köprü yapılabilecek en dar yerinde, birlikte (tarih kitaplarının üzerinde anlaştığı M.Ö. 753 yılında) kurdukları bu kent daha sonra yedi tepeye yayılıyor. Romulus'un seçtiği ilk tepe Capitolinus'a Jüpiter tapınağı inşa ediliyor. Doğal olarak da kentin bütün parası en emniyetli yer olan bu tapınakta korunuyor. Bir efsaneye göre Romalılar, M.Ö. 390 yılında Galyalılar kenti istilâ ettiklerinde tapınağın etrafındaki kazların gıdaklaması sayesinde zamanında "uyarılarak" bozgundan kurtuluyorlar. Bu olayın ardından Jüpiter tapınağının yanına Jüpiter'in eşi (aynı zamanda kız kardeşi!) ve bakire Rhea Silvia'nın ırzına geçen Mars'ın annesi tanrıça Juno adına bir tapınak daha inşa ediyorlar ve ona "uyarı" veya "öneri" anlamına gelen *Moneta* ismini ekliyorlar. Jüpiter tapınağındaki paraları kurtaran uyarı gıdaklaması da bundan sonra *Juno Moneta* ile birlikte hep İngilizce'deki *money* (para) ve

mint (darphane) sözcükleriyle ilintilendirilecek. "Uyaran Tanrıça"dan paraya, para denince uyarının da hep beraber dile gelişine geldik ve sonra insanoğlunu en çok uyaran şey olan paraya geri döndük. Roma böyle bir yer işte. Metalürji alanında yetiştirdiği ustalar sayesinde Roma darphanelerinde basılan sikkelerin yapıldığı bakır alaşımına (bronz) ismini veren güney İtalya kenti Brindisi (Brundisium) bile artık Roma'nın gölgesinde kalacak.

Kalacak ama Roma da hep gölge yapamayacak. Ne hoş bir rastlantıdır ki, Roma'ya ismini onu kuran Romulus verecek; imparatorluğun ilk imparatoru Augustus ismini alacak; sonra da Cermen barbarların yıktığı Batı Roma İmparatorluğu'nun son imparatorunun ismi Romulus Augustus olacak.

9

BROOK CADDESİ

Bir rock yıldızı ve ünlü olmak istiyorsan,
çıkar üstündekileri ve koş caddede çırılçıplak.
Gazetelere çıkwerirsin. Ama müziğin yaşamının bir
parçası olmasını istiyorsan, çal, çal, çal.
Eninde sonunda istediğin yere varırsın.
– Eddie Van Halen

Müzik dünyayı değiştirebilir, çünkü insanları değiştirebilir.
– Bono

Müziğin iyi tarafı, sana çarpınca acı hissetmemen.
– Bob Marley

Tarih 13 Nisan 1742. Dublin'deyim. Eski balık pazarının bulunduğu Fishamble Caddesi'nden kenti ikiye bölen Liffey Nehri'ne doğru yokuş aşağı iniyorum. Hava yumuşamış. 1740 kışının o kutup soğuğundan eser yok artık. Ne kıştı o! Adayı çevreleyen deniz yedi hafta boyunca donuk kalmış, balıkçılığı öldürmüş, kömür sevkiyatını felç etmişti. Memlekette ne koyun, ne inek ne de patates kalmış, hepsi donup telef olmuştu. İrlanda, tarihinin en büyük kıtlık ve açlığını yaşıyordu. Yeni bitirdiğimiz 1741 yılında bu doğa koşulları nüfusu 2,4 milyon olan ülkede 480.000 kişiyi öldürmüştü. Bugün koşullar farklı.

Nisan ayının bahar havası Dublin'lilerin yüzlerine daha iyimser ifadeler çiziyor. Kent Avrupa'nın en hızlı büyüyen metropolü haline geldi. Dublin artık kıtanın müzik başkenti. Fishamble Caddesi; şık, entellektüel, sofistike beyefendiler ve hanımefendilerle dolu. Hepimiz, ellerimizde yarım Gine'ye aldığımız biletler, yolun sonundaki müzik holüne, günlerdir beklediğimiz opera eseri *Mesih*'i dinlemeye gidiyoruz. Dün gidecektik ama "bazı önemli kişilerin ricasıyla" bugüne ertelendi. Biletlerin tamamı satılmış. Hatta satılan 700 bilet salonun kapasitesinin üzerinde. Tıkış tıkış olmamak için müzikhol yönetimi dün bir açıklama yaparak, konsere gelecek erkeklerin kılıçlarını evde bırakmalarını, hanımların da her zaman kuşandıkları etek çemberlerini bu akşam giymemelerini rica etti.

Varlıklı Dublin'liler olarak bu etkinliğe koşa koşa gidişimizin birçok nedeni var. Bir kere eserin bestecisi Handel. Avrupa'nın süperstarı. Kralın gözdesi. Müzik dahisi. Birleşik Krallık'ta İtalyanca operanın artık modası geçmiş. Dublin'de ilk kez İngilizce operaya doyacağız. Üstelik Handel de pek yapmadığı bir şeyi yapacak ve Dublin'e getirttiği kendi orgunun başında olacak. Gözümüzü kırpmadan yarım Gine'yle vedalaşmamızın bir nedeni de konser gelirinin bütünüyle geçen yılın yaralarını sarmaya çalışan hayır kuruluşlarına bağışlanacak olması. Mercer's Hastanesi ve Charitable Reviri 127'şer Sterlin alacaklar. Borçlarından dolayı hapse atılan 142 tutsak serbest bırakılacak. Hevesimizin bir de magazinsel dürtüsü var. Sesini dinleyeceğimiz konraltolardan birisi de Susannah Cibber. Ünlü bir ses ve aynı zamanda oyuncu. Gazeteler kanlı bir boşanma skandalıyla çalkalanıyor. Günlerdir okuduklarımızın baş aktrisini canlı görmek istiyoruz. Kadının ünlü oyuncu ve oyun yazarı kocası bir baş belâsı. Kaba, küfürbaz, hovarda ve müsrif biri olduğunu okuyoruz. Onun yüzünden Susannah'nın elbiseleri satılmış, masrafları karşılamak için malikanelerine William Sloper isimli varlıklı bir kiracı alınmış. Herkes herkesi dava ediyor. Kimi

gazeteler Susannah'nın kiracısı William ile kırıştırdığını, kimileri de kocasının Susanna'yı hep beraber üçlü sekse zorladığını yazıyor. Çok eğlenceli. Görmeye gidilmez mi!

Kapıda müthiş bir kalabalık var. Dublin sosyetesi yıkılıyor. Aslında Fishamble Caddesi'nin müzik holü öyle etkileyici bir yer değil. Zamanın gözde opera binalarından Venedik'in Teatro San Cassiano'su, Brüksel'in La Monnaie'si, Londra'nın Covent Garden'ındaki Kraliyet Opera Binası buranın yanında saray kalır. Neredeyse yirmi yıl oldu. 1724 Roma'sında, Teatro Capranica'da Vivaldi'nin *Giustino*'sunun galasına gitmiştim. Ne ihtişamlı bir binaydı! Tam on yıl önce de, 1732 yılının Ocak ayında, bir başka Roma opera binasında, Teatro Argentina'da, bir başka Handel operasını, *Berenice*'yi hayranlıkla izlemiştim. Fishamble'daki hol bunların yanından bile geçemez. Ama kimse takmıyor. Hepimiz çok heyecanlıyız. Handel dinleyeceğiz. Yerlerimize oturduk, ışıklar loşlaştırıldı, sohbet mırıldanmaları sona erdi, orkestranın ısınma tınılarını duymaya başladık. Üç koltuk ötemde *Güliver'in Gezileri*'nin yazarı Jonathan Swift ile selâmlaşıyorum.

Handel koro için kentin iki katedralini ikna etmiş, onlar da kırmayıp göndermişler. Orkestranın arkasında 16 yetişkin ve 16 çocuktan oluşan 32 kişilik erkek koro ayakta duruyor. Susannah Cibber'a ek olarak İtalyan soprano Christina Maria Avoglio'yu da dinleyeceğiz. Orkestra yaylı sazlar, iki trompet, timpani ve eski tip bir piyanodan oluşuyor. Oratoryo, yetişkin tenorlardan bir tanesinin solo performansıyla açılıyor. Kulaklarımız bir ziyafette. Oratoryo, çünkü her ne kadar eserin yapısı bir operaya benzese de opera gibi dramatik bir formatta değil. Karakterler rol yapmıyor, aralarında konuşmuyorlar. Sadece şarkı söyleniyor. Karanlığın sessizliğinde duru, dingin ama kemiklere nüfuz eden bir ses. Bulutların üzerinde süzülüyoruz.

İkinci perde Susannah ile açılıyor. Berrak ama bıçak gibi. Göğsümün içinde hissediyorum iniş çıkışları. Yavaş yavaş

başlıyor ama göstere göstere bir gerilim inşa ediyor. Bir patlama sezinlettiriyor dinleyiciye. Ve geliyor o patlama, ikinci perdenin sonunda. Koro giriyor araya, hep bir ağızdan *Hallelujah*'ı, şükür duasını söylüyorlar. Tüylerimiz diken diken. Yedi yüzümüz birden ayağa kalkıp alkışlıyoruz, ellerimiz acıyana dek.

Ertesi gün gazeteler övgülerle dolu. *Dublin News-Letter*, "*Bugüne dek Birleşik Krallık'ta dinlediğimiz her şeyi geride bıraktı*," diye yazıyor. "*Bu hayran kalabalığa sunulan enfes keyfi tasvir edecek kelimeler arıyoruz*," diyor bir başkası. Bugüne dek sebep olduğu ahlâki kirliliğe karşı ağzından geleni söylemiş olan papaz Delaney, "*Allah bütün günahlarını affetsin kadın*," diye hitap ediyor Susannah Cibber'a.

Handel, ismini babasından alıyor. Baba Georg Handel de aynı oğlu gibi Almanya'nın Halle kentinde doğuyor. Babasını erken kaybedince avukat olma hayalinden vazgeçip okulu terk ediyor. Mektepten olmasa da, biraz tıp eğitimi görüyor ve berber-cerrah oluyor. Berber-cerrahlık Ortaçağ Avrupası'nın düz hekimliği. Genelde savaştan dönen yaralı askerlere bakıyorlar. O çağda tıp doktorlarının çoğu üniversitelerde çalışan akademisyen. Hasta bakıyor veya gözlemliyor, pek ameliyat yapmıyorlar. Daha alt bir iş olarak görüldüğü için ameliyat işi berber-cerrahlara kalmış. Berber-cerrahlar saç kesmeden diş, kol, bacak kesmeye kadar her türlü budama işini üstlenmişler. Baba Georg Handel kendisinden 12 yaş büyük bir dulla evlenip altı çocuk sahibi oluyor. Kırk yıl birliktelikten sonra kadın ölüyor. Ertesi yıl, 63 yaşındayken, evlendiği ikinci eşinden büyük müzisyen, besteci George Frideric Handel doğuyor.

Oğlan müziğe meraklı ama babası hukukçu olmasını istiyor ve evde herhangi bir müzik aletiyle haşır neşir olmasını yasaklıyor. Küçük Handel geceleri tavan arasındaki odada gizli gizli klavsen çalışıyor. Baba zoruyla Halle Üniversitesi'nde hukuk

öğrenimine başlasa da devam etmeyip önce kentin katedralinde org çalıyor, sonra da Hamburg Orkestrası'nda kemancı olarak işe başlıyor. Gerisi malum. Dünyanın en önemli bestecilerinden biri oluyor. Bugün bile opera eserleri, oratoryoları, konçertoları dünyanın her salonunda çalınıyor, dinleniyor. "*Ruhu etkilemeyi hepimizden iyi beceriyor, istediği an bir şimşek gibi çakıyor,*" diyor Mozart onun için. "*O hepimiz için yaşamış en büyük maestro, şapkamı çıkarıp mezarı başında diz çökeceğim,*" diyor Beethoven.

Handel, Floransa'yı kıtanın müzik başkenti yapmak isteyen Medici'lerin davetlisi olarak 1706 yılında İtalya'ya gidiyor ve orada üç yıl geçiriyor. Opera yasak olduğu için dini içerikli oratoryolar besteliyor. 1710 yılında, Almanya'ya dönerek kralı belirleyecek olan Hannover Seçici Konseyi'nin başı, Alman prens George'un *Kapellmesiter*'i oluyor. Bu sözcük aslında "şapel (küçük kilise) şefi" demek, ama zaman içinde kraliyetin baş müzisyeni, maestrosunu tarif etmek için kullanılagelmiş. Handel, 1712 yılında prensten izin alıp kısa bir süreliğine diye Londra'ya gidiyor, fakat bir daha hiç dönmüyor. Kraliçe Anne ona yılda 200 Sterlin maaş ödüyor. Alman prens, 1714 yılında İngiltere Kralı olunca (Kral I. George) geri dönme sözünde durmayan Handel'in maaşını kesiyor. Handel daha sonra yeni kralı tekrar kazanmak için onun şerefine bugün en çok beğenilen eserlerinden biri olan *Water Music*'i besteliyor. Artık devamlı Londra'da oturuyor, 1723 yılında Brook Caddesi'nde 25 numaraya taşınıyor ve birkaç yıl sonra da İngiliz vatandaşı oluyor.

"*Göz, o müthiş, o muazzam, o akıl almaz, o mucizevi organ; göz, tutkunun tanrısı, aklın elçisi, yüreğin tercümanı, ruhun penceresi. O her şeyin hükümdarı. Dünya göz için yaratılmış, göz de dünya için.*" Oxford'daki talebelerine yaptığı konuşmaya böyle giriyor John Taylor. 1703 yılında Norwich'te

doğuyor. Aynı Handel gibi, o da babasıyla aynı ismi taşıyor. Londra'daki Aziz Thomas Hastanesi'nde göz cerrahı William Cheselden'ın öğrencisi olarak tıp okuyor. Göz hastalıklarında uzmanlaşıyor. Bugün göz doktorlarının unvanı haline gelmiş *oftalmolog* lâkabını ilk kez o yakıştırıyor kendisine. Kelimenin kökeni Yunanca *ophthalmos* (göz) ve *logos* (kelime, ilim) sözcüklerinden geliyor. Kendine *şövalye* diyor. Papanın, kralların, hükümdarların oftalmoloğu olduğunu iddia ediyor. Asıl marifeti kendini satmayı iyi becermesi. Kendini beğenmiş, küstahın, şarlatanın biri. Kadın kovalayıp duruyor. At arabasında Avrupa'yı dolaşıp, hasta bakarak zengin oluyor. Arabanın üzeri göz resimleriyle dolu, resimlerin arasında *qui dat vivere, dat visere* (hayat veren, görüntü verir) yazıyor. Bir kasabaya gelmeden önce günlerce reklâmını yaptırıyor. Ameliyatına başlamadan önce etrafındakileri etkilemek için nutuklar çekiyor. Ameliyattan sonra hastanın gözünü bantlayıp kasabadan ayrılıyor. Bir daha bul bulabilirsen. Yüzlerce kişiyi kör ediyor. Ama ünlü. Ünlü olduğu için birçok ünlü de onun müşterisi oluyor. 27 Mart 1750'de Leipzig'de Johann Sebastian Bach'ı ameliyat ediyor. Ameliyat öncesi az buçuk görebilen Bach ameliyat sonrasında görme kabiliyetini tamamen yitiriyor ve bir daha da kazanamıyor. Bir süre sonra da iltihap ve komplikasyonlardan ölüyor. Taylor, birkaç yıl sonra Handel'e bakmaya başlıyor. Aynı şekilde onu da kör etmeyi başarıyor. İlâhi adalet herhalde, kendisi de hayatının son günlerini kör olarak geçirip 1772'de ölüyor.

Brook Caddesi, Londra'nın en seçkin bölgesi olan Mayfair'de. Bir ucunda Hanover, diğer ucunda Grosvenor parkları var. Handel 1723 yılında oraya taşınıyor ve 1759'da ölene dek orada oturuyor. Hayatının en verimli dönemini orada geçiriyor. Taylor sayesinde ışık onu terk ediyor ve o görmeyen gözlerini, 74 yaşında, o evin içinde saygı duyulan ve varlıklı bir insan

olarak hayata yumuyor. Cenazesi devlet merasimi ile yapılıyor, üç bin kişi katılıyor ve Darwin, Livingstone, Newton, Chaucer, Dickens, Olivier, Tennyson, Auden, Blake, Burns, Byron, Keats, Kipling, Wordsworth, Shakespeare gibi önemli isimlerin yer bulduğu Westminster Abbey'ye gömülüyor. Brook Caddesi 25 numaradaki ev bugün Handel Müzesi.

1960'lar! Ne yıllardı onlar! Beatles, Presley, Kinks, Four Seasons, Supremes, Coltrane, Dylan, Rolling Stones, Byrds, Simon and Garfunkel, Beach Boys, Doors, Moody Blues, Pink Floyd, Grateful Dead, Zappa dinliyoruz. Sinemada Bonnie ve Clyde, Doktor Jivago, Easy Rider, The Graduate (Mezun), Midnight Cowboy (Geceyarısı Kovboyu), The Dirty Dozen (12 Kahraman Haydut), Planet of the Apes (Maymunlar Gezegeni), Psycho (Sapık); televizyonda Uzay Yolu, Bonanza, Kaçak, Tatlı Cadı, Batman, Görevimiz Tehlike izliyoruz. Asimov, Capote, Marquez, Salinger, Steinbeck, Vidal, Vonnegut, Miller, Lee okuyor; Duchamp, Lichtenstein, De Kooning, Moore, Rauschenberg, Rothko, Stella, Warhol beğeniyor; Muhammed Ali'ye, George Best'e, Wilt Chamberlain'e, Di Stefano'ya, Bobby Charlton'a, Eusebio'ya, Pele'ye tapıyoruz.

Her şeye karşıyız. Savaşa, Vietnam'a, atom bombasına, düzene, otoriteye, statükoya, hükümete, paraya, sosyal tabulara, ırkçılığa, cinsiyet ayrımına, Berlin Duvarı'na, muhafazakârlığa, formalitelere, okula. Yürüyoruz, gösteri yapıyoruz. Castro, Che, Ho Chi Minh, Dylan, Baez, Lennon, Martin Luther King, Deniz Gezmiş, Ginsberg, Leary ne deseler doğru. Genciz, liberaliz, hippiyiz, solcuyuz, feministiz, eşcinsel haklarını savunuyoruz, takılmış arkalarına gidiyoruz. Esrar çekiyor, serbestçe aşk yapıyoruz. Saçlar kulakları kapatmış, favoriler yıkılıyor. İspanyol paça, mini etek, batik, şal desenler gırla. Bikiniye evet, sütyene hayır. 1960'lı yılların karşıkültür gençleriyiz biz.

Müzikle yatıyor, müzikle kalkıyoruz. Konserden konsere, minderlerde, yerlerde, omuzlarda, çimlerde, çamurda, çadırlarda birbirimize sarılıyor, kendimizden geçene dek dans ediyoruz. İşte o günlerden biri. Kirasını zor ödeyebildiğim köhne bir Londra pansiyonunun lobisindeki televizyon ekranında Amerikan komandolarının Mekong Nehri Deltası'nda yaptığı operasyonun kayıtlarını izlerken "*Tembel kıçını kaldır, Jimi Hendrix'e gidiyoruz,*" diyor oda arkadaşım. Tarih, 11 Ocak 1967. Handel'in 36 yıl oturduğu Brook Caddesi'nin Hanover Parkı ucundan sağa, Regent Caddesine döndükten sonra 50 metre yürüyüp Kingly Caddesi'ndeki zamanın en gözde müzik lokali The Bag O'Nails'e giriyoruz. O gece herkes orada. John Lennon, Ringo Starr, Brian Epstein, Pete Townshend, Mick Jagger, Donovan, Jeff Beck, Eric Clapton. Sadece üç kişi çıkıyor sahneye. Elektrik gitarda Jimi Hendrix, bas gitarda Noel Redding ve davulda Mitch Mitchell. Gökkuşağı renklerinde tişörtler, afro saçlar. Amplifikatörler desibel seviyesini fezaya fırlatıyor. Sert caz-rock-blues karışımı tınılar Hendrix'in gitarından damarlarımıza sızıyor. Bası ciğerlerimin içinde hissediyorum. Hendrix'in pedalıyla kıvırıp, büküp, uzatıp diriltiği iniltiler saçlarımı titretiyor. Gitarı ağlıyor, kahkahalar, çığlıklar atıyor, kıvranıyor, gıcırdıyor, boğuyor, kırıyor, kusuyor, köpürüyor, doluyor, geriliyor, boşalıyor, bir an avazı çıktığı kadar bağırıyor, başka bir an ninni söylüyor. Kalabalıktan "*Ha siktir!*", "*Aman Yarabbim!*", "*Vay canına!*" gibi sesler duyuyorum. Townshend, "*Dünyamızı alt üst etti bu adam,*" diye haykırıyor; Clapton, "*Biz bavulumuzu toplayıp gidelim artık,*" diyor. Kulaklarımdaki uğultu üç gün devam edecek. Müzik kariyeri sadece dört yıl sürecek afro saçlı, kadife ceketli bu adamı hiçbir zaman unutmayacağım. Ne yazık ki, ne Haziran ayındaki Monterey Pop Festivali'nde gitarını ateşe verişini, ne de iki yıl sonra Woodstock'ta kotunun üzerine giydiği mavi boncuklu, püsküllü beyaz deri ceketi ve kırmızı

bandanasıyla sabahın altısında kırk bin kişiyi kendinden geçirişini göremeyeceğim.

On dokuzuncu yüzyılın başlarında, Georgia eyaletinde kızılderili (Çeroki) bir kız, Moore soyadlı İrlandalı bir göçmen ile evleniyor. Robert isimli bir oğulları oluyor. O da gidip, yarı zenci yarı Çeroki olan Fanny ile evleniyor. Aynı sıralarda, daha kuzeyde, Ohio eyaletinde zengin (ve elbette beyaz!) bir tüccar olan Bertran Philander Ross, ikinci çocuklarının doğumundan kısa bir süre sonra ilk eşi ölünce Julia Slater ile evleniyor. Bu arada, kocası Jefferson Hendrix'in kendisini terk etmesinden sonra malikânesinde hizmetçi olarak çalışan zenci Fanny (evet, onun ismi de Fanny) ile kırıştırıyor. Elbette zamanın ırkçı Amerika'sında bu kırıştırmanın ne kadarı gönül rızası, ne kadarı zorbalıkla bilinmez. 1866 yılında, Fanny Hendrix ve Bertran Philander Ross'un oğulları dünyaya geliyor. Oğlana Bertran Philander Ross Hendrix ismi veriliyor (baba ifşa olmasın diye annesinin soyadı). On yedi yıl sonra, 1883 yılında, güneydeki Georgia eyaletinde evli olan Robert Moore ve diğer Fanny'nin de Zenora "Nora" Rose Moore ismini verdikleri kızları dünyaya geliyor.

Bizim gayrimeşru Bertran Philander Ross Hendrix otuz yaşına geldiğinde, 1896 yılında, ırkçılığın en azından daha hafif olduğunu bildiği Şikago'ya taşınıyor. Evlenip boşanıyor, sonra polis memuru oluyor, sonra da bıkıp sahne görevlisi olarak seyyar bir vodvil kumpanyasına katılıyor. Memleketi turlarken, başka bir seyyar vodvil kumpanyasında dans eden Zenora "Nora" Rose Moore ile tanışıyor. 1912'de Seattle'da evleniyorlar. Dört çocukları oluyor. En küçükleri, James Allen Ross Hendrix 1919 yılında doğuyor.

Tüccar dedesinin malikânesinde hizmetçisi Fanny'nin odasına sızdığı yıllarda, bu kez Virginia eyaletinde başka bir tüccar

kölesine tecavüz ediyor. Bu ilişkiden de 1875 yılında Preston Jeter doğuyor. Yirmi beş yaşına geldiğinde ırkçılık zulmünden kaçıp batıya göç ederek Seattle yakınlarındaki Roslyn'e, sonra da Seattle'a taşınıyor. Orada kendisinden 19 yaş büyük ve yine tecavüz kurbanı Clarice Lawson ile evleniyor. Clarice de yarı zenci, yarı Çeroki. Sekiz çocukları oluyor. İkisi yaşamıyor, ikisini de evlatlık veriyorlar. 1925 yılında, en gençleri, Lucille Jeter, 8 hafta erken doğuyor. 1941'de, 16 yaşına bastığı yıl, bir dans partisinde James Allen Ross Hendrix ile tanışıyor, ertesi yıl evleniyorlar. Lucille hamile. Üç gün sonra, daha sonra Ray Charles'ın keşfedileceği Rocking Chair isimli kulüpte dans ettikleri akşamın ertesi günü James Allen askere gidiyor. O beş bin kilometre uzaktayken, Kasım 1942'de, Johnny Allen Hendrix doğuyor (ismi daha sonra James Marshall Hendrix olarak değişecek).

Zamanın koşulları çocuk yetiştirmeye pek elverişli değil. Pearl Harbor baskınından sonra batı sahilinde yer alan Seattle, Japon'lardan korkuyor. Bütün Amerikalı Japon sakinler toplanıp kamplara gönderilmişler. Erkekler askerde. Çocuklara bakacak ne komşu, ne arkadaş, ne de akraba kalmış. Aşırı yoksul bir geçmişten gelme bu iki genç zaten evliliği inşa edecek yapı taşları olmadan, anlık bir romantik dürtüyle birleşmişler. Ayrılık, ırkçılık ve sınıf farklılıklarının tetiklediği bu ortamda sadakât de kalmıyor. Gece hayatı, alkol ve şiddetin hakim olduğu bir ortamda büyüyor Jimi. Sonra da kalkıp dünyanın en iyi gitaristi oluyor.

1966 yılının Mayıs ayında, baktı ki meteliğe kurşun atıyor, gidip New York'taki Çita Kulüp'te çalan Curtis Knight and the Squires grubunda yardımcı gitarist olarak işe giriyor. Bir akşam, Rolling Stones'un gitaristi Keith Richards'ın kız arkadaşı Linda Keith ona hayran kalıyor ve Stones'un yapımcısı ile tanıştırıyor. Yapımcı Stein, Jimi'de bir ışık görmeyince onu Animals grubundan yeni ayrılan yapımcı Chandler'a yönlendiriyor. Chandler,

Jimi'yi Londra'ya götürüp sözleşme imzalıyor. Jimi'nin sadece dört yıl sürecek müthiş kariyeri, 24 Eylül akşamı, Handel'in 36 yıl oturduğu Brook Caddesi'nin ve onun az ötesinde, Kingly Caddesi'ndeki The Bag O'Nails kulübünün birkaç blok güneyinde konumlanan Scotch Kulübü'nde gerçekleştirdiği solo performansıyla başlıyor ve kısa sürede bulutların üzerine fırlıyor. Jimi aynı akşam Londra müzik gecelerinin tanıdık siması Kathy Etchingham ile tanışıyor. 1969 yılının Ocak ayında, Kathy'nin Brook Caddesi'ndeki 23 numaralı evine taşınıyor. Orada kaldığı 49 gün boyunca beste yapıyor, konserlerine hazırlanıyor. Handel'in 25 numaradaki evine komşu olduğunu öğrenince gidip *Mesih* ve *Water Music* albümlerini satın alıyor. Bir buçuk yıl sonra da aldığı aşırı miktarda esrar ve uyku ilacının etkisiyle kendi kusmuğunda boğularak ölüyor.

25 Kasım 2013. Londra Mayfair'de, Brook Caddesi'nin Davies Caddesi ile kesiştiği köşede, Claridge's Oteli'inde kalıyorum. Domenico Dolce ve Stefano Gabbana lobideki 7 metrelik noel ağacını süslüyorlar. Lobiden çıkıp 50 metre yürüyerek 23 ve 25 numaralı evlerin önüne geliyorum. Birinde 290 yıl önce George Frideric Handel, diğerinde 44 yıl önce Jimi Hendrix oturuyordu. Müzik onları burada birleştirmişti. Geçen hafta, kolejli yıllarımın yatakhanesinde beraber büyüdüğüm 38 yıllık arkadaşım, İstanbul'un müzik dekorunda devrim yapan Pozitif'in kurucusu, güzel insan Mehmet Uluğ'u kaybettim. Mehmet de şimdi Handel ve Hendrix'le birlikte, burada, Brook Caddesi'nde benimle; orada, büyük insanların buluştuğu yerde, Handel ve Hendrix'le.

Müzik, hepimizi canlıyken de birleştirsin.

10

ÜÇ KÖY

Bir ağacın köklerinden nefret ediyorsan, ağacı sevemezsin.
– Malcolm X

Hoşgörüsüzlük, iktidarsızlıktır.
– Aleister Crowley

Piyanonun tuşları da siyah beyaz, ama kulaklarıma milyonlarca renk sesi veriyorlar.
– Maria Cristina Mena

Gerçek milliyetimiz, insanlıktır.
– H.G. Wells

Korukların arasından hafif hafif esen rüzgâr fısıldıyor: "*Gesi Bağları'nda dolanıyorum, yitirdiğim yarimi aman aranıyorum...*" Kurumuş toprak ayaklarımın altında çatırdıyor. "*Gel otur yanıma hallerimi söyleyeyim, halimden bilmiyor ben o yari neyleyim...*" Serinletince Erciyes'in karlı tepesi kızgın güneşin kinini, coşuyor gönül kıpır kıpır; "*Gesi Bağları'ndan gelsin geçilsin, kurulsun masalar rakı konyak içilsin*" Gelsin geçiliyor bağlar, yolcu Hitit höyüklerinin arasına düşüyor, üç bin yılın ağırlığı var sağında solunda. Üç bin yıl eski bir köy çıkıyor karşısına, Erciyes'in eteğinde. Akbin Deresi şırıl şırıl akıyor, buz gibi soğuk suyuyla. Suladığı vadi yemyeşil olsa da etraf kıraç,

volkanik. Köylüsü ekip biçmiş üç bin yıl boyunca ama nadas yılları almış götürmüş hep ekinin ekmeğini.

Ağırnas burası. Ağırnas Vadisi'nin en büyük yerleşkesi. Vadinin kuzeyine yerleşmiş, güneye bakıyor, ısınsın diye. Yüce Erciyes, canlıyken kusmuş gazabını vadiye. Katman katman lavdan oluşmuş tepeler, kayalar, yer. Onun için insanlar oydukları dehlizlerde, mağaralarda, yeraltı odalarında oturmuş. Nispeten yumuşak bu taş. Kolay şekil verilebiliyor. Toprak, toprak değil ki. Ağırnas'ın yerlisi ekmeğini taş işçiliğinden çıkarmış, yontma taş evde oturmuş, taştan oyduğu mağarada çalışmış, taşın altındaki dehlizde saklanmış. Ağırnas burası. Çeşmeler, kemerler, kubbeler, dehlizler, taş merdivenler, duvarlar diyarı.

Şimdi 30 km. güneyine gidelim Ağırnas'ın. Talas'tan güneydoğuya giden yol yukarı doğru tırmanıyor. Solda Reşadiye kasabası, sağda Ali Dağı. Bir yaz sabahının yakmayan erken saatlerindeyiz. Doğaseverler dağın parkurunda yürüyüş yapıyor; rengârenk ortalık, yamaç paraşütçüleri uçmaya hazırlanıyorlar. Zincidere'ye varmadan, model uçaklar pırpırlıyor önümüzdeki eski köyün girişinde. Az ileride Erciyes'in heybeti ufaltıyor benlikleri. İki dağın arasında korunaklı diye yerleşmiş buraya insanlar. Halbuki toprak iyi değil, akarsu yok. Ancak baharda karlar eriyince sulanıyor bahçeler.

Büyük Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat, 1220 yılında Alanya Kalesi'ni aldığında kalenin Rum Kralı Kir Fard barış karşılığında kızı Prenses Destina'yı ona eş olarak sunuyor. Destina Müslüman olduktan sonra "bilge" anlamına gelen Hunat ve "etrafına nur saçan" anlamına gelen Mahperi isimlerini alıyor. Sultanın eşi olursanız zaten "hatun" oluyorsunuz. İşte hayırsever Hunat Mahperi Hatun bir gün bu susuz köyün kapısında susayınca emir verip köye içme suyu getirtiyor. Somuncu Baba'nın köyü burası. Akçakaya. Beyaz mermer çeşmeler, kırmızı

kamber taşı mezar taşları diyarı. Yoksulluğun kıskacında, Anadolu kültürünün yarattığı hayırsever insanların diyarı. Şeyh Hamit Sokağı'nda Aşağı Direkli Cami'nin bitişiğindeki çeşmenin kemerindeki mermer kitabenin süslü hattı tanıklık ediyor bu kültüre: "*Ya Huda Lütfü Fazlındır Kerem Ya Bin Küşad Eyle; Bu Hayır Sahibi Hacı Ebu Bekir İki Âlemde Şad Eyle.*" Akçakaya Köyü burası.

Akçakaya'dan şimdiki Kayseri Erkilet Havalimanı'na ulaşmak için Zincidere yolundan bulvara çıkılıp kuzeye yol alınıyor. Yirmi kilometre sonra, Kayseri kavşağına varmadan sol tarafta müthiş bir mahalle var. Eskiden yemyeşil bir vadi olduğu aşikâr. Bağlar, bahçeler. Bakılası yerler bakımsız, yıkılası azman beton bloklar kalabalık. Kalabalık olmadan buralar, köye benzemeyen bir köy varmış burnumuzun dibinde. Hâlâ duruyor eskisi gibi, zamana karşı direniyor taş konaklar, daracık sokaklar, kaldırım taşları, kiliseler, çeperleri boyanmış keperli taç kapılar, oymalı, rengârenk süslemeli kepenkler, bükülüp kıvrılan dövme demirler. Bazı kapıların üstünde tarih, bazılarında "Maşallah" yazıyor, Türkçe ama Rum alfabesiyle. Hepsi yüz yıllık bu konakların. Kimi tek, kimi iki-üç katlı. İki-üç kat da zeminde. Zeminlerin kimisi ahır, kimisi şaraphane. Viran bezirhane dolu ortalık. Yemekte, deride, sabunda, kâğıtta kullanılan yağı keten tohumundan almak için kurulan eski fabrikalar bunlar. Eskiler hatırlıyor hâlâ, üç kuşak önce buraları dedelerinin işlettiğini.

Daha neler var neler... Bartevyan Ermeni okulu artık özel mülkiyete ait bir konut. Yakınlarında harap Surp Stephanos Ermeni Apostolik Kilisesi. Az ileride enfes bir cami. Arkasında köyün en dikkat çeken yapısı Meryem Ana Kilisesi. Çıkın merdivenlerinden, kubbesinden köyün kuşbakışı manzarası yüz yıl öncesinden kopup geliyor. On metre ileride, çanı çalınmış bir

çan kulesi. Biraz yürüyünce taş duvarların dibinden bu kez Aya Todori Kilisesi çıkıyor karşınıza. Yapan gök mavisi desen yapmış, kubbesini yıkan da betondan bir tavan.

İşte bu dekorda bağrı yanmış Yunus Dede, sevgilisi Maria'yi mübadeleye teslim edince çığlığı yor, "*Gine yeşillendi de ağam aman Germir bağları hey; bakarım erimez erimez dağların karı hey; bergüzar yollamış da ağam aman ellerin yari hey; saçını boynuma ağam aman dolar ağlarım; verseler yarimi yanıma da güler oynarım hey!*" Germir burası. Elekçi Poşalar otururken Poşa Deresi'ymiş ilk ismi. Sonra, aynı Akçakaya'nın mezar taşları gibi yöre binalarının yapımında kullanılan taşın kırmızı anlamına gelen Ermenicesinden (*karmir*) türeyip Germir olmuş.

On beşinci yüzyılın sonlarına yaklaşıyoruz. Artık kırkına gelmiş Kolomb, Avrupa'nın tarihini değiştirecek ilk seferine henüz çıkmamış. Yirmisini yeni devirmiş olan Piri Reis dünyaya yol gösterecek olan haritalarını daha çizmemiş. Son Emeviler de artık Endülüs'ten kovulmak üzere. Katolik misyonerler Kongo'ya, tifo da Avrupa'ya varıyor. Tüccarlar Yemen'den Mekke'ye kahve taşıyor. Kraliçe Catherine Cornaro Kıbrıs'ı Venedik'e satıyor. Leonardo da Vinci gaz lambasını icat ediyor. Nikolas Kopernik, Krakow'da üniversite eğitimine başlıyor. Çağın dinsel olmayan müzik yapan ilk bestecisi Bernardo Pisano ile İtalyan Rönesansı'nın öncü ressamı Antonio de Corregio daha yeni doğmuş. Donatello'nun talebesi, Rönesans heykeltraşı Bertoldo di Giovanni yeni ölmüş. Bu sırada, Ağırnas'ta bir erkek çocuk doğuyor. O zamanların Ağırnas'ında 53 hane Hristiyan, 3 hane Müslüman. İki değirmeni, dört bezirhanesiyle köy II. Beyazıt'a 18 bin akçe vergi ödüyor. Doğal olarak bizim oğlan da Hristiyan bir hanede doğuyor. Hristiyanların Roma İmparatorluğu'nun zulmünden kaçmak için kazdığı yeraltı dehlizleri in üzerindeki taş evde.

Yöre camiler, medreseler, türbeler, darüşşifalar, çeşmeler, kemerler, künbetler, kervansaraylar yöresi. Taş yumuşak. Ağırnas; taş ustaları, marangozlar, dülgerler, nakkaşlar, naccarlar, duvarcılar, boyacılar, sıvacılar köyü. Oğlanın genlerinde var ustalık. Yirmisinden sonra devşirilip Yavuz Selim'e hikmete, At Meydanı'ndaki saraya götürülüyor. Gerisini biliyorsunuz. Koca Sinan, Mimar Sinan oluyor.

Yirminci yüzyılın hemen başındayız. Rus Devrimi patlak vermiş. Norveç, İsveç'ten ayrılıp bağımsızlığını ilân etmiş. II. Abdülhamit, Ermeni komitacıların suikast girişiminden bir dakikalık gecikmeyle kurtulmuş. Ali Sami Yen, Galatasaray futbol takımını kurmuş. Deprem San Fransisco'yu yerle bir etmiş. Greta Garbo yeni doğmuş, Jules Verne yeni ölmüş. Şili'de de deprem olacak, 20 bin kişiyi öldürecek. On bin kişi de Hong Kong'da tsunamiye kurban gidecek. Sait Faik doğacak, Paul Cézanne ölecek. İşte dünyada bunlar olup bitiyorken, 1906 yılının başında, Akçakaya'da bir köylü çocuğu doğuyor. Osmanlı'nın can çekiştiği zamanlar. Her cephede bir savaş veriliyor, her savaşta sayısız Anadolu köylü çocuğu yok olup gidiyor. Bizim oğlan da daha on üç yaşındayken, babasının Osmanlı'yı birinci dünya savaşına sokup çıkaramayan Cemal Paşa'nın ordusunda vurulup Musul Hastanesi'nde öldüğü haberini alıyor. Her Anadolu köyüne her gün böyle bir haber geliyor. Cepheden cepheye sürüklenen Osmanlı; gençlerini tüketiyor, ana babaların bağrını yakıyor, gelinleri dul bırakıyor, geri dönebilenler sakat. Bu da yetmiyormuş gibi, köylünün malı ordunun malı. Başka çaresi yok. Savaş, öl, sakat kal, kolunu ver, aşını ver, ineğini ver, kağnını ver, yemenini ver, yoksul kal. Akçakaya yoksul, bizim oğlan yoksul. On beş yaşında, bacağında şalvar, ayağında çarık, pamuk işçiliği yapıp ekmek parası kazanmak için amcasıyla birlikte Adana'ya doğru yola çıkıyor. Yürüyerek.

450 kilometre. Yatacak yeri, örtecek yorganı yokken makine gibi çalışıp önce işçi müteahhitliğine, sonra pamuk ticaretine ve yavaş yavaş fabrikatörlüğe terfi ediyor. Gerisi yine bilinen tarih. Hacı Ömer Sabancı oluyor.

Yarım yüzyıl geriye, 19. yüzyılın ortalarına ve biraz kuzeydoğuya Germir'e gidelim. Kaliforniya yeni eyalet oluyor, *New York Times* gazetesi ilk baskısını yapıyor. Harriet Beecher Stowe *Tom Amca'nın Kulübesi*'ni, Herman Melville *Moby Dick*'i (*Beyaz Balina*) yayımlıyor. Big Ben, Parlamento'nun üstünden ilk kez çalıyor. Levi Strauss ilk kotu dikiyor, İsaac Singer ürettiği dikiş makinesi için patentini alıyor. Kırım Savaşı başlamış; Osmanlı, Tanzimat'ı yaşıyor. Osmanlı Bankası'nı (Bank-ı Osmanî) açıyor. Telgraf ve demiryolu Anadolu'ya ulaşıyor. Hatt-ı Hümayun ırk, din, dil ayırımı yapmadan tüm Osmanlı vatandaşlarına eşitlik tanıyor, gayrimüslümlerden cizye alınmasını kaldırıyor. O zamanlar Germir'de 600 Rum, 350 Ermeni, 200 de Osmanlı hane halkı yaşıyor. Rum ailelerden biri de Şişmanoğlu'lar. Isaac Şişmanoğlu, yine aynı köyden Karayusufoğlugillerin kızı Anna ile evlenip İstanbul'a ticaret yapmaya gidiyor. Kızları Athena, o zamanki adıyla "uzak köy" anlamına gelen *Makrohori*'de (Bakırköy) dünyaya geliyor. Kayseri eşrafından Rum Kazancıoğlu ailesinin oğlu George da (Yorgi) Kapalıçarşı'da babasının ve ağabeyinin kurduğu halıcılık dükkanında (Kazan Carpet Co. Inc.) çalışıyor. Otuz iki yaşına vardığında artık evlilik vaktinin geldiğine karar vererek zamanın tüm Rum aileleri gibi "memlekete" dönüp kız arayacak. Memleket, Germir. Germir küçük bir yer. Kimin zamanı geldi, iyi biliniyor. Yorgi, zamanı gelmiş olan Athena'yı Şişmanoğlu ailesinden istiyor, sonra da İstanbul'a dönüp o sıralar ablasının Büyükada'daki yazlığında bulunan kızla tanışıyor. Hacı Ömer'in doğumundan bir yıl önce evleniyorlar. Dört yıl

sonra bir erkek çocukları dünyaya geliyor. Ona, adet yerini bulsun diye baba tarafından dedenin ismini veriyorlar. Elia. Elia dört yaşına geldiğinde Amerika'ya göç edip halı ticaretine devam ediyorlar. Elia bulaşık yıkayarak Yale Üniversitesi'nde tiyatro eğitimi görüyor. Sonrası malûm. Dünyanın en iyi film yönetmenlerinden biri oluyor, Marlon Brando'yu, James Dean'i yetiştiriyor. Elia Kazan oluyor.

Üç köy. Ağırnas, Akçakaya, Germir. Kayseri'nin güneşinde, Erciyes'in gölgesinde. Kaz kaz tarih çıkıyor üçünün de altından. Çünkü dünya tarihini o topraklar yazmış. Taş duvarların kalın kafalarımıza çizdiği, yeşil bağların sağır kulaklarımıza fısıldadığı binlerce yıl var. Dehlizler kabız dimağlarımızdan daha aydınlık. Bezirhaneler, şaraphaneler, çeşmeler söyleyemeyen dudaklarımıza ilaç olamıyor.

Bir köy, dünyanın en önemli mimarını doğuruyor, biz Ermeni mi değil mi diye tartışıyoruz. Onu doğuran üç bin yıllık karma kültürün, onu yoğuran Rum, Ermeni, Osmanlı komşularının, onu yetiştirip Koca Sinan yapan Osmanlı devlet anlayışının bir parçası olmaktan gurur duymayı aklımıza bile getirmiyoruz.

Bir köy, ülkenin kalkınmasına büyük katkısı olmuş bir sanayiciyi doğuruyor. Biz adam Adana'ya gitti, Fransız işgalcilerle işbirliği yaptıktan sonra kaçan Ermenilerin, Musevilerin boş fabrikalarına çöreklendi diyoruz. Ağızlarından salyalar akan sömürgecilerin binlerce yıl bu topraklarda birlikte oturmuş insanların ciğerlerine düşmanlık tohumları saçtığını unutuyoruz.

Bir köy, dünyanın en önemli yönetmenlerinden birini doğuruyor. Biz 19. yüzyılın sonuna dek o bağların arasında birlikte yürümüş, kapıların üzerine Ermeni alfabesi, Rum alfabesi ile Türkçe maşallah yazmış, taşı işlemiş, Osmanlı ordusuna son katırını vermiş, birbirlerinin yaşama hakkına el uzatmayı akıllarına bile getirmemiş, tehcir ve mübadeleyle sonuçlanan ızdırap

kervanında azınlık haline gelmenin acısını yaşamış bir halkın evladının filmine sansür uyguluyoruz.

Üç köyün üç bin yaşındaki halkı benim camimi inşa etti, benim fabrikamı işletti, benim filmimi çekti demiyor, sidik yarışı yapıyoruz. Kim daha uzağa işiyor? Rum mu, Ermeni mi, Musevi mi, Müslüman mı? Ben kimim diye sormaktan alıkonmuşuz. Kimim ben? Yazıyı Mezopotamya'dan Anadolu'ya getiren ben değil miyim? Ben Hitit değil miyim? Ben Türkmen, Selçuklu, Kırgız, Çerkez, Romalı, Karamanlı, Osmanlı, Ermeni, Rum, Lazkiyeli, Kırgız, Bulgar, Ceneviz, Kırımlı, Alevi, Kürt, Türk değil miyim? Kimin bu kadar tarihi, bu kadar ismi var?

Elia Kazan "*Ben ne Türk'üm, ne Rum, ne de Ermeni. Anadoluluyum ben,*" diyor. Ay bitti, Mars'a gidiliyor artık. Sınırlar sanal. Siyasetçi miyop. Devletler vatandaşı için. Biz Anadoluluyuz. Herkesin harcı değil Anadolu'lu olmak. Gerisi sidik yarışı.

11

LEUVEN'İN SUYU

Gülümseyince yüzüne çizdiği çizgiler, Hindistan'ı da ekleyerek çizdiği yeni haritadakilerden daha fazla.
– Shakespeare

Elime biraz para geçerse kitap alıyorum; geriye bir şey kalırsa da yiyecek ve giyecek.
– Erasmus

Savaşmaktan daha aşağılık, daha korkunç, daha yıkıcı, daha yapışkan ve daha iğrenç bir şey olamaz. Aynı insanların yaptığı gibi, yüz bin hayvanın karşısındakileri boğazlamak için hücum ettiğini gören var mı hiç?
– Erasmus

Yarın ölecekmiş gibi yaşa, sonsuza dek yaşayacakmış gibi öğren.
– Mahatma Gandhi

Ellen on beş yaşındaydı. Basma imalathanesi sayesinde büyük para kazanmış varlıklı bir milletvekili olan William Turner'ın tek çocuğu idi. Liverpool yakınlarında, kendileri gibi varlıklı ailelerin yaşadığı Potts Shrigley köyünün kuzeybatısındaki devasa Shrigley Malikânesi'nde oturuyorlardı.

Edward Gibbon Wakefield ise otuz yaşındaydı. On yıl önce, yine varlıklı bir ailenin on yedi yaşındaki kızı Eliza Pattle'ı

ayarttıktan sonra İskoçya'ya kaçırıp evlenerek aileden 70 bin Sterlin koparmıştı. Eliza, dört yıl sonra, üçüncü çocuğunun doğumundan canlı çıkmadı. Wakefield hırslı bir adamdı ve siyasi emeller güdüyordu. Bunun için de paraya ihtiyacı vardı. İşte bu nedenle Ellen onun için iyi bir fırsat teşkil ediyordu.

7 Mart 1827'de uşağını bir at arabasıyla Liverpool'da yatılı okuyan Ellen'ın okuluna gönderdi. Uşak okul müdiresinin huzuruna çıktı. Müdire, 1796 yılında *The Collected Works of Rembrandt* (Rembrandt'ın Toplu Eserleri) isimli derlemenin yazarı olan ünlü koleksiyoncu Daniel Daulby'nin kızı idi. Uşak, Bayan Daulby'ye Ellen'ın annesinin felç olduğu ve derhal kızını görmek istediği mesajını iletti. Bunun üzerine Bayan Daulby, Ellen'ı odasına çağırdı. Ellen uşağı tanımayınca Bayan Daulby önce şüphelendi, ama daha sonra ikna olup gitmesine izin verdi. Uşak, kızı alıp Manchester'deki Albion Oteli'nde bekleyen Wakefield'a götürdü. Wakefield, kıza babasının iflâs ettiğini ve alacaklılardan korunmak için firarda olduğunu üfürdü. İki kreditör bankanın babanın varlıklarının bir kısmını kızına intikal ettirmekte anlaştığını anlattı. Bu intikalin gerçekleşmesi için de henüz reşit olmayan kızın evlenmiş olması gerekiyordu. Babası ancak bu şekilde iflâstan kurtulacaktı. Wakefield, on beş yaşındaki kızı kendisiyle evlenmeye böyle ikna etti ve ona babasının rızasını aldığını söyledi. Akabinde kızı alıp daha gevşek nikâh yasaları ve kaçak evlilikleriyle meşhur olan İskoçya'nın Gretna Green köyüne götürdü. Orada, Wakefield ve Ellen'ın nikâhını nalbant David Laing kıydı.

Nikâhtan sonra Wakefield, Ellen'ı babasının onu Fransa'da beklediğine ikna ederek Calais'ye götürdü. Ardından kızın ailesine bir mektup yazarak etrafa rezil olacak bir skandala mahal vermeden bu izdivaca rıza göstermeleri gerektiğini anlattı. Rızayı alır almaz para koparmaya başlamayı umuyordu. Hükümette tanıdıkları olan varlıklı ve nüfuzlu baba Turner hemen dışişleri bakanından yardım istedi. Wakefield birkaç gün sonra,

Calais'de kaldığı otelde tutuklandı. Bir parlamento kararnamesiyle evlilik iptal edildi ve Edward Gibbon Wakefield bütün bu dalaverede ona yardım eden kardeşi William Wakefield ile birlikte üç yıl hapse mahkûm edildi.

Ellen iki yıl sonra varlıklı Potts Shrigley eşrafından bir komşuyla evlendi. Aradan iki yıl daha geçti, ilk çocuğuna hamile kaldı ve doğumda hayatını kaybetti. Edward Gibbon Wakefield ise hapiste boş durmadı ve içerdeyken Avustralasya'nın sömürgeleştirilmesi hakkında bir dizi makale üretti. Bu makaleler, yerlilerin topraklarının ucuza satın alınıp spekülatör ve üst sınıf İngiliz göçmenlere yüksek fiyatlardan satışını öngören plânlar içeriyordu. Gerekli iş gücünü alt sınıf, yoksul göçmenler oluşturacaktı. Alt sınıf göçmenlere de toprak sahibi olma hakkı verilecekti, ama yüksek arazi fiyatları ve düşük işçilik ücretleri onların daha uzun yıllar çalışmalarını garanti altına alacaktı.

İşte Yeni Zelanda'nın sistematik bir şekilde sömürgeleştirilmesi için 1837 yılında Londra'da kurulan Yeni Zelanda Kumpanyası, güney yarım kürede yeni model bir İngiliz topluluğu yerleştirmeyi öngören Edward Gibbon Wakefield'ın bu ilkelerini benimsedi. Yeni Zelanda Kumpanyası, kapandığı 1858 yılına dek yerli halk Maori'leri dolandırmakta elinden geleni ardına koymadı ve bugün Yeni Zelanda'nın belli başlı kentleri haline gelmiş olan Wellington, Nelson, Wanganui, Dunedin, New Plymouth ve Christchurch'te İngiliz kolonileri kurdu.

Yeni Zelanda Kumpanyası'nın bu kolonileri kurmak için Londra'dan yola çıkaracağı gemilerden biri de *Olympus* idi. Geminin baş hekimliğine, aynı daha önce tanıştığımız Robert Louis Stevenson ve Arthur Conan Doyle gibi Edinburgh Üniversitesi'nden mezun olmuş olan Dr. Isaac Earl Featherston atandı. *Olympus*, Wellington Limanı'na 1841 yılında ulaştı. Featherston tıp doktoruydu ama Wellington'un kültürel ve siyasi arenasında kendisine önemli bir rol edindi. Çeşitli yerel derneklerde faal görevler aldı, kentin ilk bankasını kurdu ve 1845 yılında

Wellington Independent gazetesinin ilk genel yayın yönetmeni oldu. Yeni Zelanda'nın bir sömürge olmaktan kurtulup bağımsızlığını kazanması için mücadele etti. 1847 yılında gazetede Yeni Zelanda Kumpanyası'nın yasa dışı uygulamaları ve bazı kurmaylarının sahtekârlıkları hakkında yazdığı bir yazı üzerine bu kurmaylardan biri tarafından düelloya çağrıldı. O kurmay; Yeni Zelanda Kumpanyası'nın Londra'dan denize açtığı ilk gemi olan *Troy*'un kumandanlığına getirilen, daha sonra Yeni Zelanda'nın sömürgeleştirilme sürecinde albaylığa kadar yükselen ve aynı zamanda kumpanyanın ilkelerini benimsediği, kız kaçırmaktan üç yıl hapis yiyen Edward Gibbon Wakefield'ın onunla birlikte içerde yatan kardeşi William Wakefield'dan başkası değildi. Üstelik, Featherston William Wakefield'ın doktoruydu da. Düelloda tetiği ilk çeken Dr. Featherston oldu, ama ıskaladı. Wakefield ise silahını havaya ateşleyerek "*Ben yedi kız çocuğu olan birini vuramam,*" diyerek düellodan çekildi. Dr. Featherston bu olaydan sonra mücadelesine ara vermeden devam etti. 1853 yılında ülkenin bağımsızlık kazanmasıyla kurulan ilk parlamentoda yer aldı ve 1870 yılına dek parlamentoda Wellington kentini temsil etti. Daha sonra ise Londra'ya döndü; 1876 yılında Sussex'te hayata gözlerini yumdu.

Yeni Zelanda tarihinin bu sevilen ve saygı duyulan kişiliğinin ardından ismi kentlere ve caddelere verildi. Bunlardan biri de Yeni Zelanda'nın en büyük ve başkenti Wellington'un göbeğindeki Featherston Caddesi. İşte bu Featherston Caddesi 1913 yılında Yeni Zelanda tarihinin en şiddetli sokak kavgalarından birine sahne oldu. Nüfusu bir milyonu zar zor geçen bir ülkede çoğu *Kırmızı Fed*'ler diye anılan militan Birleşik İşçi Sendikası'na kayıtlı 15 bin maden, liman ve inşaat işçisi Ekim ayında greve gitti. Sinirler gerildi, cepheler tutuldu. Beş Kasım günü, ülkenin demir iradeli, taviz vermeyen sert başbakanı Massey'in oluşturduğu ve *Massey'in Kazakları* diye anılan atlı polisi Christchurch'de yapılacak Yeni Zelanda Kupası'nda

koşacak olan yarış atlarını Wellington limanında bekleyen gemiye eskort ediyorlardı. Militan sendika üyeleri polislere taş, atların ayaklarına molotof kokteylleri atmaya başlayınca arbede başladı ve kontrolden çıktı. Bütün cadde darmadağın olduysa da grev bastırıldı. Featherston Caddesi, bugün kentin en güzel caddelerinden biri. Eskiden yün ve tahıl tüccarlarının, berberlerin ve borsa simsarlarının iş yaptığı 1907 yılında inşa edilmiş 132 numaralı taş bina artık yenilenmiş. Şimdi bu binanın giriş katında, ceviz lambri duvarları ve barı, antik avizeleri, mermer sütunu, tik masaları ve koltuklarıyla müşterisini başka bir dünyaya götüren bir Belçika birahanesi var. İsmi Café Leuven. Bu ismi dünyanın bira devleti olan Belçika'nın bira başkenti Leuven kentinden alıyor.

Leuven gerçekten bir bira başkenti. Dünyanın en büyük bira üreticisi Annheuser-Busch InBev'e ev sahipliği yapıyor. InBev tam bir dev. İki yüzden fazla markasıyla dünya bira pazarının dörtte birine sahip; yılda 40 milyar doların üzerinde ciro yapıyor, 150 bin kişiye istihdam sağlıyor. Kentte otuzun üzerinde bira üreticisi var. Kent merkezi Oude Markt (Eski Çarşı) dünyanın en uzun barına ev sahipliği yaptığını savunuyor. Meydanda kırk kadar bar var, sokağa serpilmiş masaların sonu gelmiyor. Sabah akşam, binlerce kişi bu meydanda susuzluğunu gideriyor, yüz binlerce bardak servis ediliyor.

Biranın su gibi akıp gittiği bir yerde öğrenci olmaz mı? Leuven aynı zamanda bir öğrenci kenti. Yüz bine yaklaşan nüfusunun yarısını öğrenciler oluşturuyor, çünkü kent Avrupa'nın en eski üniversitelerinden (Katholieke Universiteit Leuven – KU Leuven) birine ev sahipliği yapıyor. Bu öğrencilerin ve öğretmenlerinin bir kısmı çok şanslı, çünkü UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan bir yerde, 13. yüzyıldan kalma Groot Begijnhof'da (Büyük Manastır) oturma ayrıcalığına sahipler. Groot Begijnhof, eskiden kiliseye bağlı hemşire ve rahibelerin oturduğu, daracık sokakları, mini meydanları, yeşil bahçeleri, kemerli

geçitleri, pencerelerden sarkan çiçekleriyle kenti ikiye bölen Dijle nehrinin kıyısına sıkışmış büyüleyici bir antik semt.

Bu Dijle, aynı bizim Dicle gibi. Çok görmüş geçirmiş. Leuven'in kırmızı beyaz bayrağı ve arması, renklerini 9. yüzyılda kente saldıran Vikingler'in yenilgiye uğratıldığı Leuven Savaşı'nın nehrin kıyılarını kana bulamasından alıyor. Şimdi Almanya'nın Hesse eyaletinde yer alan Fulda Manastırı'nda bulunan Fulda Yıllıkları Latince şöyle anlatıyor zamanın vahşetini: *ita ut cadaveribus interceptum alveum amnis siccum appareret* (cesetler nehrin akışını tıkadı). Bin yıl sonra kendine daha kötü bir nam ediniyor Dijle. Fransız General Gamelin, Almanların bütün güçleriyle Belçika'nın merkezinden atağa geçeceği varsayımıyla 1940 yılında tüm savunmasını Dijle nehri etrafında konuşlandırıyor ve buna Dijle Plânı ismini veriyor. Hitler haritasına stratejisini çizerken bunu duyduğunda "*Neredeyse sevinçten ağlayacaktım,*" diyor. Almanlar atağı Ardenler'den yapıyor ve General Gamelin'in çuvallayan bu plânı belki de Fransa'nın düşmesinde en büyük rolü oynayan etmenlerden biri oluyor.

Almanların Leuven ile sapkın ilişkisi bununla bitmiyor, kenti hem birinci hem de ikinci dünya savaşlarında yakıp yıkıyorlar. Yakıp yıkılanın arasında Avrupa'nın en eski (M.S. 1425) üniversitelerinden biri olan KU Leuven'in kütüphanesi de var. KU Leuven Kütüphanesi'nden bugün binlerce bilim adamı, araştırmacı ve öğrenci faydalanıyor. Avrupa'nın göbeğinde, Avrupa'nın ilim irfan yuvası. Kütüphane binası kentin merkezinde, Ladeuzeplein'de (Ladeuze Meydanı) ihtişamla yükseliyor. Meydanın ortasında Totem isimli bir modern sanat heykeli var. Tam 23 metre boyunda ve ucuna dev bir böcek geçirilmiş çelik bir dikiş iğne. Ünlü Belçikalı sanatçı Jan Fabre'nin 2005 yılında üniversitenin 575. kuruluş yılını kutlamak için yaptığı gerçeküstü bir eser. Totem'in yanından karşıya, meydanın en yüksek noktasına bakıldığında muhteşem kütüphane binası yükseliyor. Bina 70 metre eninde, ortasındaki üçgen barok çatı ise 32

metre yüksekliğinde. Üçgenin tam ortasında dört buçuk metre boyunda savaşçı bir Meryem Ana yükseliyor. Sol kolunda bebek İsa, sağ elinde Prusya kartalını deşen bir kılıç. Ayaklarının altında şeytanı simgeleyen bir yılan, kafasında meşe yapraklarıyla bezenmiş, Birinci Dünya Savaşı'na ait bir asker miğferi. Sağında ve solundaki kanatlı azizler de kötülüğü ve cehaleti simgeleyen canavarları öldürüyorlar. Cadde seviyesindeki 17 kemerin ortasından girip üst kattaki ana okuma salonuna çıkıldığında insanın tüyleri ürperiyor. İçeri süzülen doğal ışık ve binlerce cilt bize ne kadar az bildiğimizi hatırlatıyor.

Ana binanın hemen arkası kütüphane kulesi (De Bibliotheektoren). Sarmal merdivenin 289 basamağıyla 87 metre yükseliyor. Balkondan bütün Leuven gözüküyor. Kulenin dört kenarında dört saat var. Her saatte bulunması gereken 12 rakam çıkarılıp yerine 48 adet altın varaklı yıldız konmuş. Bu 48 adet yıldız, 48 Amerikan eyaletini simgeliyor. Her çeyrek saatte bir Belçikalıların içince söyledikleri halk türküsü *het reuzenliedje* (dev şarkı) çalıyor. Kulenin kubbesinde de dökme demir ve bakırdan yapılma 7 metre yüksekliğinde bir rüzgârgülü var.

KU Leuven kütüphane binası ve kulesinin ilim ve öğrenmenin merkezi olmalarının yanında, aynı zamanda birer ulusal anıt olarak da işlevleri var, çünkü savaşın ve Nazi Almanyası'nın körlüğünü ve zulmünü sergiliyorlar.

25 Ağustos 1914 akşamı, beş gün önce kenti ele geçirmiş olan Alman askerleri zıvanadan çıkıyor ve her yeri ateşe veriyorlar. Alman ırkının üstünlüğünü bütün dünyaya göstermek istiyorlar. Bir Alman subay Amerikan Konsolosluğu'na şu iğrenç deklarasyonunu gönderiyor: ***Burayı bir çöl haline getirecek, haritadan yok edeceğiz. İnsanlar buranın bir zamanlar Leuven olduğunu bile bulamayacaklar. Kuşaklar boyunca buraya gelip yaptıklarımızı görecek ve Almanya'ya karşı durulmayacağını, ona saygı gösterilmesi gerektiğini öğrenecekler. Taş, taş üstünde kalmayacak – Kein Stein auf einander!*** Sonuçta o gece Leuven'de 300'e

yakın sivil insan ölüyor, 2000 ev kül oluyor ve maalesef o şaheser kütüphane harap ediliyor. Kütüphanedeki 300.000 kitap, 1500 yılından önce basılmış olan, Gotik ve Rönesans dönemine ait yüzlerce cilt ve bin kadar Ortaçağ el yazması yanıp gidiyor.

Alman savaş makinesinin ilme, kültüre ve medeniyete karşı uyguladığı bu yabani ve zalim şiddet bütün dünyada çok büyük tepki uyandırıyor. Herkes yardıma koşuyor. Hollanda, Fransa, İngiltere, Danimarka, İspanya, İtalya, Polonya, İsveç, Çekoslovakya, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'nde sıradan insanlar, öğrenciler, kütüphaneler kitap ve para göndermek için birbirleriyle yarışıyorlar. Bir milyona yakın cilt toplanıyor. Yunanistan, antik heykellerin kalıplarını gönderiyor. Bostonlu milyoner koleksiyoncu Susan Minns; Dürer, Rembrandt, Holbein gibi ustaların gravür, oyma, işleme ve baskılarından oluşturduğu *Ölümün Dansı* temalı o müthiş kolaksiyonunu bağışlıyor. Prens (daha sonra imparator olacak) Hirohito hediyeleriyle gelip viran kütüphaneyi ziyaret ediyor. Amerika'daki 400 üniversite ve liseden toplanan bir milyon dolarlık bağışla yeni kütüphane binası inşa ediliyor (saatlerdeki yıldızlar bunun için). Almanya, Versay Antlaşması'nın 247. maddesi gereğince 13 milyon Mark değerinde kitap göndermek zorunda kalıyor.

Leuven'de insanlık tarihini lekeleyen bu zulmün amacı Alman İmparatorluğu'nun gücünü ve ona itaat edilmesi gerektiğini, etmeyenlerin ise ister sivil, ister asker, ister tarafsız ister taraflı olsun, yok edileceğini dünyaya göstermek iken ne ironidir ki, Leuven'deki alevlerin içinden bambaşka bir algı çıkıyor. Maliyeti ne olursa olsun, Almanya alt edilmelidir, çünkü... Almanya'nın zaferi; kültürün, bilginin ve medeniyetin yenilgisi olacaktır.

Haritalar

Yıl 1512. Karanlık Ortaçağ sona eriyor. Rönesans yeşeriyor, Aydınlanma Çağı'nın habercisi oluyor. Protestan reformasyonu papanın gücüne çizikler atmaya başlamış. İspanya ve Portekiz

gemileri denizleri fethediyor, yeni ticaret rotaları açıyor. Amerika keşfedilmiş, Ümit Burnu dönülmüş, Constantinapolis düşmüş, Osmanlı yükseliyor. Leonardo da Vinci Mona Lisa'yı, Michelangelo Sistine Şapel'inin tavanını boyamayı bitirmiş. Şimdiki Brüksel'in 40 km. kuzeyindeki güneş saatleriyle ünlü ama soğuk Rupelmonde kasabasında yoksul ayakkabı tamircisi Hubert Kremer ve eşi Emerentia'nın sefil hayatlarına yedinci çocukları doğuyor. Gerard koyuyorlar oğlanın ismini. Daha reşit olmadan annesi de babası da ölüyor. Amca Gisbert okutuyor onu, Latince öğreniyor. Zamanın Almancasında "tüccar" anlamına gelen soyadını Latince eşanlamlısı "Mercator" olarak değiştiriyor. Kendisine artık Gerardus Mercator de Rupelmonde diye hitap edilmesini istiyor.

Üniversitede hayatın başlangıcı, doğa ve evrenin gittiği yer gibi derin konulara kafayı takıyor. Çağının büyük düşünürlerinin zihnini kurcalayan şeyler onu da tahrik ediyor. İncildeki yaradılış hikâyesi ile Aristoteles'in anlattıkları arasındaki çelişkilerden rahatsız oluyor. Biraz ateşle oynuyor. Zaman, Aristoteles'in öğretileri ile kilise arasındaki mükemmel uyumu (!) sorgulama zamanı değil. Ne var ki, bir süre sonra hepimizin kafasını meşgul eden daha dünyevi işlerle uğraşmak zorunda kalıyor. Geçim derdi. Kutsal Roma İmparatoru, İspanya Kralı ve Habsburg Hollandası Lordu V. Karl'ın gözdesi ve üniversitenin en seçkin hocası Gemma Frisius'tan matematik dersleri alıyor. Ünlü gravürcü ve alet edevat imalatçısı Gaspard van der Heyden'den zanaat öğreniyor. Okulda dersler vererek, harita ve şemaları renklendirerek, grafik ve plânlar çizerek, gravür yaparak ve matematiksel aletler geliştirerek hayatını kazanmaya başlıyor. Kendi atölyesini kuruyor, usturlaplar, astronomik çemberler, yerküreler ve benzeri aletler imal ediyor. Gemma Frisius'a imparatorun sipariş ettiği yerküreyi imal etmesinde yardımcı oluyor. İki yıl sonra ise, bu kez Gemma gökküreyi imal etmesinde ona yardımcı oluyor.

Çizdiği ilk harita Filistin. Dünya onun sayesinde ilk kez Filistin haritasına bakıyor. Daha sonra Amerika'yı çiziyor. Bu, Amerika kıtasını yerkürenin kuzey ucundan güney ucuna kadar gösteren ilk harita ve belki de Kuzey ve Güney Amerika terimleri ilk kez orada kullanılıyor. Flaman tüccarların talebi üzerine tüm Flandra topraklarını gezerek yanlışlarla dolu mevcut haritaların yerine bölgenin en güncel ve doğru haritasını üretiyor. Devir öyle bir devir ki, denizaşırı ülkeler keşfetmek ve yeni altın yumurtlayan sömürgeler edinmek için Avrupa'dan ardı ardına gemiler kalkıyor. Devamlı gelen yeni bilgiler eski haritaları hükümsüz kılıyor. Mercator bütün bu bilgileri toplayarak bireysel ülke ve yöre haritalarından oluşan bir dünya haritası tasarlamaya karar veriyor. Belli bir limana varmak için pusulalarının gösterdiği yöne giden denizcilerin aslında düz değil küresel bir eğride yön aldıklarının farkına varıyor ve bir yıl sonra, 1541'de tamamlayacağı yerkürede bu eğrileri kullanıyor. Zamanın bir şaheseri olarak görülen bu küreyi İmparator V. Karl'ın başbakanı olan Granvelle'e ithaf ediyor. Granvelle de onu cömertçe ödüllendiriyor, Mercator'u ve eserlerini imparatora tavsiye ediyor. İmparator çok etkileniyor, bir dizi matematiksel alet sipariş ediyor ona ve çok beğendiği bu aletleri gittiği her yere beraberinde götürüyor. Ne var ki, Almanya'nın protestan prenslerine karşı savaşmaya gittiği Bavyera'da aletlerin hepsi yanıp kül oluyor.

Biraz Protestan inançlarından, biraz da haritaları için bilgi toplamak amacıyla yaptığı çok sayıda seyahatin şüphe uyandırmasıyla, Mercator 1544 yılında Hristiyanlığa karşı dalaletle suçlanarak tutuklanıyor ve Rupelmonde şatosunda yedi ay tutuklu kalıyor. Zamanlaması pek iyi değil, çünkü reform yanlısı Münster'in düşmesi ile fanatiklerin öfkeyle kudurmaları ve vahşi taşkınlıkları toplumda reforma karşı güçlü bir tepki yaratıyor. Bu tepkinin başını da imparatorun kızkardeşi ve kral naibi olan Habsburg prensesi Mary çekiyor. Prenses Mary, gönderilen

elçinin kafasını kesip Kanuni Sultan Süleyman'a geri göndermesinin ardından Mohaç Muharebesi'nde Osmanlı askerlerinden kaçarken Karasu bataklığında boğulan Macaristan Kralı II. Lajos'un eşi. Mary, imparator kardeşine mektup yazıyor ve tüm reform yanlısı kâfirlerin tövbe etseler dahi idam edilmeleri gerektiğine inandığını ifade ediyor. Akabinde Brüksel'den; tövbekâr erkeklerin kılıçla, tövbekâr kadınların canlı canlı gömülerek, tövbe etmeyen herkesin de yakılarak öldürülmelerine dair bir ferman çıkıyor. Bu fermanla birlikte aralarında Mercator'un da bulunduğu 43 kişi Lütercilik suçlamasıyla tutuklanıyor. Evi aranıyor, mallarına el konuyor, bir şey bulunamayınca da 1544 yılında serbest bırakılıyor.

Serbest kaldıktan sonra Kopernik'in modelinden faydalanarak yıldızların konumunu daha iyi gösteren bir de gökküre imal ediyor. 1552 yılında, Duisburg'da bir üniversite açılacağını duyunca kitaplara, kürelere ve haritalara daha fazla talep olacağını düşünerek oraya taşınıp bir kartografi atölyesi açıyor. İki yıl sonra yeni ve büyük (1.6m. x 1.3m.) bir Avrupa haritası üretiyor; bu şaheserle birlikte kıtanın en ileri gelen kartografı olarak edindiği ün iyice perçinlendiği gibi refaha da eriyor ve zengin mahallesine taşınıyor. Yeni haritalar ve küreler imal etmeye devam ederken, üç boyutlu bir kürenin iki boyutlu bir düzlemde (kâğıt gibi) mükemmel bir şekilde temsil edilmesinin matematik imkânsızlığı üzerine kafa yoruyor ve bugün kullandığımız mükemmel haritaların yolunu açan *Mercator İzdüşümü* tekniğini geliştiriyor. Aslında bugün Kopernik gökbilim için ne önem taşıyorsa Mercator da coğrafya alanında o denli önemli. Mercator'un denizcilerin küresel bir eğride dümdüz giderek yollarını bulmalarını sağlayan yöntemlerinin değerini anlamak için ondan evvelkilerin nasıl ilkel haritalar kulandıklarına bakmak yeterli.

Mercator bu izdüşüm tekniğini kullanarak 18 farklı tabakadan oluşan bir dünya duvar haritası üretmek için çalışmalarına

başlıyor ve İskenderiye'li büyük gökbilimci, matematikçi ve coğrafyacı Batlamyus'un 2. yüzyıldan beri kullanılagelen haritalarını güncelleyip 1585 yılında Fransa, Hollanda ve Almanya'yı kapsayan 51 haritasını Duisburg'da kullanıma açıyor. Daha sonra da İtalya, Yunanistan ve Sclavonia'yı (o zamanlar Balkanlara verilen ad) bitiriyor. Bu projesini tamamlayamadan 1590 yılında bir inmeyle bedeninin sol tarafı felç oluyor. Zorlukla da olsa çalışmaya devam ederken yavaş yavaş görme yeteneğini yitiriyor. İkinci inme konuşmasını da etkileyince mücadeleyi bırakıyor, üçüncü inme vakasıyla da 1594 yılında göçüp gidiyor.

Bugün baktığımız tüm haritalarda kullanılan izdüşüm tekniğini ona borçlu olmanın yanında, aslında bugün dünyanın bütün dillerine girmiş olan bir sözcüğü de ondan aldık: Atlas. Yunan mitolojisinde Atlas, Olympos'a saldırdığı için Zeus tarafından gök kubbeyi omuzlarında taşımakla cezalandırılmıştı. Mercator da aynı zamanda bir filozof, matematikçi ve Moritanya Kralı olan Atlas'ı onurlandırmak için ürettiği haritalardan oluşan derlemeye onun ismini vermişti. Mercator zamanının diğer kartografları da benzer isimler kullandılar. Örneğin, Mercator'un meslektaşı ve rakibi Abraham Ortelius 1570 yılında haritalarına *Theatrum Orbis Terrarum* (Dünya Sahnesi), Alexander Von Humboldt Yunancadan ödünç aldığı *Kosmos* (Evren) ismini taktı. Zamanın kartografi başkenti olan Antwerp'te *Speculum Mundi* (Dünyanın Aynası) başlıkları kullanıldıysa da bunların hiçbiri zamanı yenemedi ve günümüze kadar sadece Atlas yaşayabildi.

Mercator aynı zamanda döneminin aydınlarındandı. 1569 yılında 450 sayfalık Latince bir kitap yazdı ve Köln'de yayınladı. Kitap zaman ve zamanın doğru tespit edilmesi hakkındaydı. On altıncı yüzyılda zaman ve takvim hesaplarında ciddi hatalar vardı. Zamanın bilim adamları hâlâ Jülyen takviminin yanlışlarını düzeltmekle uğraşıyorlardı. Bunu ancak 13 yıl sonra, Mercator'un kitabından da yararlanarak ve Papa XIII. Gregorius'un talimatıyla Miladi takvime geçmekle başarabildiler.

Mercator'un haritaları Rönesans Avrupası'nın yeni entellektüel ve sanatsal sorgulama merkezleriyle Osmanlı arasındaki yakın ilişkiye de sahne oldu. Bir yandan Avrupa'daki güç ve nüfuz mücadelesinin bir tarafı, diğer yandan Roma-Bizans imparatorluklarının halefi olarak, karanlık Ortaçağ'dan çıkalan bu erken modern zamanlarda Osmanlı zaten Avrupa'nın bir parçası olarak görülüyordu. On altıncı yüzyılda Avrupa'daki siyasi manzaranın baş köşesinde Osmanlı ile Habsburg hanedanı arasındaki çekişme vardı. Bu çekişme, hem Habsburg'ların Avusturya kolu olan Macaristan sınırlarında hem de aynı hanedanın İspanyol koluyla Akdeniz'in ortasında süregeliyordu. Zamanın haritalarında Fransa'nın Toulon limanında kışlarken Habsburgların Nice kentine hücum hazırlıkları içinde olan ve Barbaros Hayreddin'in komuta ettiği Osmanlı donanması resmedilir. Bu resimler Osmanlı-Habsburg arasındaki ilişkinin çetrefilliğini gösterdiği gibi, Akdeniz havzasında Osmanlı ile Avrupa arasında yapılan ticareti ve entellektüel ve sanatsal alışverişi de gösterir. Haritacılık da o alışverişten hem etkilendi, hem de etkiledi. Batlamyus'un haritaları gerek İtalya'da, gerekse Osmanlı'da rağbet görürken Piri Reis gibi denizci ve kartografl Akdeniz'in haritasının çıkarılmasına büyük katkıda bulundular. Tarih-i Hindi-i Garbi gibi Osmanlı eserleri hem kapsamı hem de vizyonuyla batı eserlerinden aşağı kalmadılar. Hem Osmanlı'da hem Avrupa'da Rönesans ve Reform'la birlikte yavaş yavaş belirmeye başlayan bu yeni coğrafya dili, grafikler ve haritalar 15. ve 16. yüzyılda Osmanlı ile Avrupa arasındaki girift ilişkinin göbeğinde yer aldı. Örneğin, Venedik arşivlerinde Kanunî Sultan Süleyman'ın üç şehzadesi, Bayezid, Selim ve Mustafa'nın ayrı ayrı Venedik otoriteleriyle temasa geçip birer *mappa mundi* (dünya haritası) siparişi verdiklerine dair belgeler bulundu. Bu belgelerden biri 1553 yılında Venedik Senatosu'nun Şehzade Selim'in bu arzusunu yerine getirmek için kentin en ileri gelen kartografı Giacomo Gastaldi'yi görevlendirdiğini gösterir.

Buradan anlaşılıyor ki, tahta geçmek için birbirleriyle rekabet içinde olan şehzadeler bir *mappa mundi*'yi kendilerine rekabet avantajı sağlayacak bir otorite sembolü olarak görüyorlardı. İster doğrudan, ister dolaylı olarak, Doğu-Batı arasındaki bu ilginç ilişki, zamanın en önemli kartografı olan Mercator'u da elbette o siyasi sahnenin ortasına yerleştirdi.

On beşinci yüzyılda Avrupa'nın bilip tanıdığı dünya, evren hakkındaki Ortaçağ bakışını sarsıp yıkan bir dizi önemli olayla tekrar şekillenmekteydi. Portekiz ve İspanya'nın finansmanıyla gerçekleştirilen denizaşırı seferler Avrupalılara artık okyanusların aşılmaz olmadığını ve yeni dünyalarda tarif edilemez zenginlikler bulunduğunu gösteriyordu. Bu yüzyıl aynı zamanda Ortaçağ'dan kalma dogmaların parçalandığı bir entelektüel keşif yüzyılıydı; çünkü yerleşik inanç ve doktrinler yerine akılcılık ve deneyimciliği yeğleyen hümanist bilgin ve düşünürler Yunan külliyatının Latinceye çevrilmesiyle klasik dünyanın bilgi birikimine ulaşabiliyorlardı. Klasik geçmiş ve şarkın bu birikimlerinin Avrupa'ya ulaşması geleneksel tutumları temelinden sarsıyor, aynı zamanda da ismine modern dediğimiz entelektüel yaklaşımı yerleştirmeye başlıyordu. Osmanlı da bu gelişmelerden uzak değildi. Yüzyılın sonuna doğru birçok aydın, düşünür ve sanatçının yolu İstanbul'dan geçmişti. Fatih Sultan Mehmed'in kütüphanesi Batlamyus'un haritalarıyla doluydu, ama çoğunun kalitesinden ve doğruluğundan memnun olmadığı için Pontuslu Rum Rönesans bilgini Georgios Amiroutzes'e tüm yerel haritaların verdiği bilgiyi toplayan yeni, daha temiz ve anlaşılır tek bir *mappa mundi* sipariş etmişti.

Aslında zamanın birçok atlasının yolu Osmanlı kütüphanesinden geçti. On yedinci yüzyılda Katip Çelebi, Mercator'un; İbn-i Heysem, Jean Guérard'ın; Ebubekir bin Behram el-Dimeşki, Joan Blaeu'nun atlaslarını tercüme ettiler. Evliya Çelebi, *Seyahatnâmesi*'nde İstanbul'un esnaf loncalarındaki haritacıları ve pusula imalâtçılarını sıraladı. İstanbul'un fethinden son-

ra haritaların ve coğrafi anlatımların sayısı hızla arttı. Osmanlı aydınları kronolojik tarihsel olayları anlatan çok sayıda kayıt tuttular; ordunun akınlarını, savaşlarını ve o yerleri anlatan gazavâtnâmeler; Osmanlı padişahlarının hayatlarını ve gezip gördükleri yerleri tarif eden şahnameler; seferler hakkında günlükler; yeni fethedilen diyarlar hakkında seyahatnameler ürettiler ve bu yayınlarda sadece dağları, ovaları, gölleri, sahilleri, nehirleri, köyleri, kentleri, kaleleri resmetmekle kalmadılar, aynı zamanda oralarda yaşayan toplumları, insanları, onların yaşam ve davranış biçimleriyle gelenek ve göreneklerini de tasvir ettiler. Osmanlı Akdeniz'deki hakimiyetini perçinlemeye çalışırken, Piri Reis, Ali Ekber Hitayi, Seyfi Çelebi, Ali Macar Reis, Mehmed Reis gibi denizci, korsan ve gezginler Osmanlı'nın dünya kartografi hazinesine katkısını zenginleştirdiler.

Kitaplar

Gerardus Mercator'un doğumundan 45 yıl önce, biraz kuzeyde, Rotterdam'da, başka bir Gerard dünyaya geliyor. Gerard Gerardson (yerel dilde Geert Geerts). Papaz Rogér ve hekim kızı Margaret'in evlenmeden yaptıkları ikinci çocukları. Desiderius Erasmus Roterodamus ismini alarak vaftiz oluyor. *Desiderium* Latince'de, *erasmios* Yunanca'da arzu, tutku demek. Rotterdam'lı sevilen, arzu edilen çocuk. Adam olacak çocuk çabuk belli olur. Erasmus ismi aynı zamanda lâkabı Aziz Elmo olan Formia'lı 4. yüzyıl azizinin de ismi. Denizcilerin koruyucu azizi. İsmini, gök gürültülü fırtınaların elektrik yüklü havalarında sivri uçlu metalin yarattığı deşarj parlamasına vermiş. Dolayısıyla denizciler bu atmosfer olayına "Aziz Elmo'nun Ateşi" diyegelmişler. Köle ticaretine karşı bir İngiliz hekimi, doğa filozofu, fizyolog, mucit ve şair babasının da ismi Erasmus olan Charles Darwin, Arjantin ve Uruguay sınırındaki Uruguay ve Paraná ırmaklarının birleşmesiyle oluşan Rio de la Plata halicinin ağzına demirlediği yelkenlisi *Beagle*'ın direkleri arasında bu ışıkları gördüğünü anlatıyor. Bu haliç İspanyolca gümüş

ırmak anlamına gelen ismini daha sonra ezeli rakipleri *Boca Juniors*'un mahallesi Boca'dan çıkıp Arjantin'in en köklü spor kulüplerinden biri haline gelen Buenos Aires (Arjantin) kulübü *Club Atlético River Plate*'e veriyor. Aziz Elmo'nun Ateşi, Osmanlı 1453 yılında İstanbul'u kuşattığında da ortaya çıkıyor. Bizanslılar Sultanahmet Meydanı'ndaki Hipodrom'da görülen bu ışıkları kenti fethetmek üzere olan Müslüman orduyu imha edecek Hristiyan Tanrı'nın bir işareti olarak görüyorlar. Fakat ne rastlantıdır ki, o ışıklar kentin düştüğü gün yok oluyor.

Anne baba evli değil ama çocuklarına iyi bakıyorlar. Erasmus dört yaşında Rotterdam'ın hemen kuzeyindeki peyniriyle ünlü Gouda kasabasında ilkokula başlıyor. Dokuz yaşına geldiğinde de biraz daha doğudaki Deventer'de ortaokula yazılıyor. Haarlem'le birlikte Deventer Hollanda'da ilk matbaası olan kentlerden. Deventer aynı zamanda Dirk Bogarde, James Caan, Michael Caine, Sean Connery, Elliott Gould, Gene Hackman, Anthony Hopkins, Laurence Olivier, Robert Redford, Liv Ullmann, Maximilian Schell, ve Ryan O'Neal gibi müthiş isimlerden oluşan ve bizim arşivimize *Savaş Köprüleri* ismiyle giren 1977 yapımı *A Bridge Too Far* filminin de çekildiği yer. Okulun müdürlüğünü eski moda ders kitaplarını ve eğitim yöntemlerini çöpe atıp öğrencilerine klasik yazarları okutan ve fakir öğrencilere para yetiştirmekten bütün servetini tüketip sadece kitapları ve elbiseleriyle ölen ünlü Alman hümanist Alexander Hegius yapıyor. Erasmus ondan ve diğer öğretmenlerinden çok şey kapıyor. Hayatının en büyük tutkularından biri olacak Latinceyi öğreniyor. Dinin ilâhilerle, dogmalarla, kalıplarla, resmi merasimlerle değil içsel olarak yaşanması gerektiğini savunmaya başlıyor.

Ne yazık ki 1483 yılında önce annesi vebaya yakalanarak ölüyor, sonra da babası hayatını kaybediyor. Tam üniversite çağına yaklaşırken kendisine velilik yapmakla görevlendirilen kişiler ondan kurtulmanın en kolay yolunu seçip rahip olması

için Erasmus'u manastıra yazdırıyorlar. Hayatının en kötü yılları orada geçiyor. Hem rahip olmak istemiyor hem de manastırın dini baskıyla uyguladığı katı ve ağır kuralları lânetliyor. Her gün tanık olduğu aşağılama ve dayak vakalarına karşı görüşleri pekişiyor. Tanrıya yaklaşıyor ama zamanın tanrıya yaklaşış biçimini beğenmiyor. Bu arada manastırda bir papaza aşık oluyor, ona umutsuz aşk mektupları yazıyor. Hayat manastırda tam çekilmez hale gelmişken talih kapısını çalıyor ve kardinal olma hevesiyle yanıp tutuşan Cambrai Piskoposu Bergen'li Henry onun Latincesine ve güzel yazarına hayran olup sekreterlik teklif ediyor. 1495 yılında, piskoposun bu emeli gerçekleşmeyip ilgisi azalınca, Erasmus onu Paris Üniversitesi'nde zamanın önemli mesleği ilâhiyat okumaya göndermesi için ikna ediyor. Okul onu bayıyor. Dersleri aşırı katı, sıkıcı, demode ve değersiz buluyor. Fakat Paris'in entelektüel çevrelerinde Rönesans hümanizmi ile tanışıyor. Artık düşüncelerini de yavaş yavaş kâğıda geçirmeye başlıyor. Bu arada piskopos söz verdiği desteği esirgeyince geçinmek için de dersler vermeye başlıyor. Latince ve edebiyat üzerindeki ustalığı ona zengin ve nüfuzlu öğrenciler kazandırıyor. İşte bunlardan bir tanesi, İngiltere'nin en zengin asilzadelerinden biri olan Mountjoy Baronu William Blount. William Blount ona hayran. Erasmus'a *inter nobiles doctissimus* (en bilgin asil) diye hitap ediyor. İngiltere'ye döndükten sonra, 1499 yazında Erasmus'u davet ediyor. Onu saraya sokuyor. Her ne kadar yetenekli olsa da fukaralıktan gelme bu tanınmamış keşiş sarayda varlıklı bir asilzadenin misafiri ve Latince şiirlerin şairi olarak karşılanıyor. Blount ona maaş bağlatıyor ve Erasmus bu sayede kentten kente dolaşarak dersler, konferanslar veriyor, zamanın ileri gelen düşünürleriyle tanışma fırsatı buluyor. Thomas More, William Grocyn, John Colet, Thomas Linacre gibi hümanistlerden etkileniyor. Kutsal kitabın sadece Latince çevirilerle doğru yorumlanamayacağı kanaatine varıyor ve tanrıbilim alanında ilerlemek istiyorsa Yunanca öğrenmesi gerektiğini görüyor.

Paris'e beş parasız geri döndüğünde bulup buluşturduğu paralarla Yunanca dersler alıyor; Plato'yu, Homeros'u okuyor, Latince kitapları Yunanca'ya çeviriyor. Belli bir kişiye, işe, yere bağlı kalmaktansa bağımsız olup edebi ve ilâhi tutkularının ardından gitmeyi seçiyor. İtalya'da, İsviçre'de, Hollanda'da, İngiltere'de, Fransa'da dersler vermeye, ziyaretçilerini kabul etmeye, meslektaşlarıyla entellektüel alışverişler geliştirmeye ve öğrenmeye devam ediyor. Bu arada devamlı yazıyor, üretiyor. Din, ahlâk, siyaset, toplum, edebiyat, dilbilim, eğitim ve öğretim hakkında kitaplar, çeviriler, şiirler, notlar, makaleler, mektuplar. Öyle ki, 16. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da satılan kitapların beşte birinin Erasmus'un kitapları olduğu söylenir.

Erasmus 1503 yılında *Enchiridion Militis Christani*'yi (*Hristiyan Askerin El Kitabı*) yazıyor. Burada günün baş musibetinin şekilcilik olduğunu söylüyor. Toplumun dini kavrayış biçiminde eskiden kalma alışkanlıklara, merasimlere, ayinlere, geleneklere ve basma kalıp kavramlara takılıp kalındığını; bu şekillerin arkasında dinin gerçek anlatmak istediklerinin kaybolduğunu savunuyor. Papazları hırsa, şehvete ve yolsuzluğa yenik düşerek kendilerine birer aziz olarak tapınılmasını beklemekle suçluyor. Ancak, kilisenin aşırılıklarını yererken kiliseye ve dine karşı olmadığını da vurguluyor. Kutsal Roma İmparatoru olmak üzere yetiştirilen İspanya Kralı V. Karl'a tavsiye olarak *Institutio Principis Christiani*'yi (Bir Hristiyan Prensinin Eğitimi) yazıyor. Niccolò Machiavelli'nin *Prens*'inden 16 yıl önce ve bu Floransalı'nın aksine, halkları adil ve müşfik bir şekilde yönetmek için iyi bir eğitimin ve bir baskı merkezi olmaktan kaçınmanın şart olduğunu işliyor.

İngiltere'ye geri dönüp de Cambridge'in Queens College'ında ders verirken Thomas More'un evinde kaldığı yıllarda *Moriae Encomium* (Deliliğe Övgü) isimli şaheserini yazıyor. En önemli eseri olan bu hicivli taşlamada kralları, prensleri, papaları, papazları yerden yere vuruyor. Avrupa toplumunda ve

kilisesinde eleştirmediği kimse kalmıyor. Kilisenin ve kralların güçlerini kötüye kullanışlarını, bencil hırs ve dürtülerin savaşlara yol açtığını anlatıyor. Yazdıkları kiliseyi deli ediyor. Kitabı yasaklamaya kalkıyor, batıl inançlarla yoğrulmuş şatafatlı ayinlerinde ve hasetle kavrulmuş vaazlerinde Erasmus'a binbir iftira yakıştırıyorlar. Bunlara pabuç bırakacak birisi değil Erasmus. Adaletsizliğe, bağnazlığa, saçmalıklara, dogmaya, köktenciliğe, kibire, açgözlülüğe, tembelliğe, sahtekârlığa o müthiş muzipliği ve keskin taşlamalarıyla karşı çıkmaya devam ediyor. Ortaçağ insanlarını kabul edilmiş fikirleri ve önyargıları sorgulamaya ve kendileri için düşünmeyi öğrenmeye davet ediyor. Ancak aydınlanarak ilerleyebileceklerini söylüyor, en büyük önemi bilgiye ve eğitime vermeleri gerektiğini savunuyor.

Unutmayalım, zamanın Avrupası bir batıl inançlar ve dini baskı dünyası. Kâfirler yakalandıkları anda yakılıyorlar. Ulusalcılık yükselişte, modern çağın Avrupasını belirleyecek olan siyasi akımlar filizlenmekte. Keşifler, buluşlar birbirini izliyor. Yeni bir kıta, matbaa. Roma ve papa savunmada. Martin Luther'in 95 maddelik tezi henüz kapılara asılmamış. İşte bu manzaranın tam ortasında, 1516 yılında, İsviçre'nin Basel kentinde, John Froben'in matbaasından *Novum Instrumentum Omne* çıkıyor. Bu eser, yeni ahitin Latince tercümesindeki yanlışları gören Erasmus'un eski Yunanca el yazma kaynakları kullanarak yazdığı yeni Yunanca-Latince eş metin. Son bin yıldır kullanılan Latince metnin zaman içinde nasıl bozulup yozlaştığını göstererek Hristiyan dünyasında yeni bir çığır açarken, Protestan Reformasyon hareketinin de kıvılcımı oluyor.

Bu kıvılcım Alman keşiş teolog ve üniversite hocası Martin Luther'e de sıçrıyor. Erasmus'u okuyarak fikirleri gelişen Luther, Vatikan'ın gücü ve cezaları altında sıkılan Alman halkının barut gibi patlamak üzere olduğunu zamanında sezinliyor ve ulusal bir başkaldırının önderi haline geliyor. Luther'in 95 maddelik teziyle reform hareketi hızla yayılıyor, şiddete ve savaşlara yol

açıyor, sonunda da Avrupa'nın tek mezhebi Katoliklik bölünüyor.

Erasmus başlangıçta Luther'in bu girişimini destekliyor ve aslında söyledikleri arasında çok ortak nokta var. Ne var ki, bir süre sonra, koşullar Erasmus'u açık bir şekilde taraf tutmaya zorluyor. Bir yandan onun görüşlerinden etkilenmiş olan Luther, davasının başarısı için Erasmus'u kendi saflarına katmaya çaba sarfediyor; öte yandan Katolik arkadaşları ve sponsorları Luther'e karşı sesini alenen yükseltmesi için baskı yapıyor. Baskı; özellikle artık imparator olmuş olan V. Karl, imparatorun kardeşi ve Alman topraklarında Habsburg çıkarlarını yöneten Arşidük Ferdinand ve papadan geliyor. Bu nüfuzlu ve güçlü isimler aslında Erasmus'a olumlu bakıyorlar, ama hümanist düşünceleriyle Erasmus'un kiliseye olan sadakatini de sorguluyor ve bunu kanıtlaması için konuşması gerektiğini savunuyorlar. Erasmus tarafsız kalmaya çabalasa da zorlanıyor. Luther'in kâfir olmadığını biliyor. Ama uzlaştırıcı ve barıştan yana kişiliğiyle Luther'in yarattığı devrimin şiddete ve kilisenin bölünmesine doğru ilerlediğini görerek onu daha ölçülü davranmaya davet ediyor. Daha sonra da baskılara boyun eğip *De Libero Arbitrio*'yu (Özgür İrade Hakkında) yazarak Luther'in ana doktrinini açıkça reddediyor. Luther de boş durmayıp *De Servo Arbitrio* (İradenin Tutsaklığı Hakkında) ile yanıt veriyor. Aralarındaki husumet Luther'in Erasmus'un yazdıklarına "hayvan boku" yakıştırmasını yapmasına ve onu Hristiyan olmamakla suçlamasına kadar ilerliyor.

Bu süreçte taraflara aynı mesafede kalmaya ve insanın cehaleti ve bağnazlığı ancak kitaplar ve eğitimle aşabileceğine olan inancını yayabilmesi için bağımsızlığını korumaya çalışan Erasmus her iki tarafın da tepkilerini çekiyor. Luther taraftarları onu ödleklikle, kilise ve Katolikler de yayılmakta olan devrimi kışkırtmakla suçluyor. Luthercilere bir düşünce adamının cephede yeri olmadığını, Katoliklere de kilisenin kendi iç devrimini

yapmış olması gerektiğini göstermeye çalışan Erasmus derdini kimselere anlatamıyor ve giderek yalnızlaşıyor. Böylelikle de müthiş bir reform döneminin öksüz çocuğu haline gelerek tarih dolabının arka raflarındaki yerini alıyor. Reform hareketinin kahramanı da, devrimci, eylemci, savaşçı Luther oluyor. İnsanın tutkuya, günaha, cehalete ve bağnazlığa özgür iradesi ve öğrenmekle baş kaldırabileceğine inanan Erasmus ise bir kitle ayaklanmasının dalgaları arasında boğulup yenik düşerek yalnız başına ölüyor.

Erasmus Kuzey Avrupa Rönesansı'nın en ünlü ve en etkili hümanistiydi. Çalışkanlığı ve yeteneği ilesokaktan çıktı ve yaşadığı yüzyılın en önemli entellektüeli oldu. Kendi saygınlığını perçinlemek isteyen saray ve kilise onun yanında durmakta fayda gördü. Latinceye ve Yunancaya hakimiyeti ile yazdıkları Protestan Reformasyonu'nun doğduğu maddi ve manevi beşiği yarattı. Her ne kadar hiç katılmadıysa da, herhalde Martin Luther'den sonra o kitle hareketini başlatan en önemli isim oldu. Ona "hümanistlerin prensi" ismi takıldı, yaşadığımız zamana Ortaçağ'dan daha yakın olan ilk modern insan olarak tarif edildi, "dünyayı aydınlatan ışık" dendi. Bağnazlığı aklın ve mantığın gerçek düşmanı olarak gördü. Savaş karşıtı bir pasifist oldu, tüm insanları sevdi. Dünyayı ortak vatan ilân etti, onun için de Mercator gibi, dünya haritasını değiştirdi.

Mektuplar

James Intercisus 5. yüzyılda İran'da yaşayan Hristiyan bir azizdi. Bilgeliği ve saygınlığı sayesinde Sasani İmparatoru I. Yezdigirt'in beğenisini kazanarak sarayın değişmez eşrafı haline geldi. İmparatorluğun sınırları Doğu Anadolu'dan başlayıp tüm Arabistan'ı ve Kafkaslar'ı kapsayacak şekilde Pakistan'a kadar uzanıyordu. Belki de bunun için imparatorun adı "Tanrı tarafından yaratılan" anlamına geliyordu. I. Yezdigirt'in saltanatı nispeten olaysız geçti; Doğu Roma İmparatorluğu ile ilişkiler samimi ve barışçıl bir şekilde yürütüldü. İmparator başta tüm

dinlere karşı hoşgörülü olsa da zaman içinde değişti ve ülkedeki Zerdüştler'i temizlemeye başladı. Hristiyanlarla Musevileri bırakıp kendilerine saldırılmasını hazmedemeyen Zerdüştler ona "günahkâr" lakabını taktılar. Hoşgörüyü kötüye kullanan Hristiyanlar da Zerdüştlere saldırmaya girişince aynı hoşgörüye sahip olmayan Vezir Mihr Narseh, Hristiyanlar'a da işkence etmeye başladı. Bunun üzerine korkan Aziz James Intercisus dininden vazgeçti. I. Yezdigirt yaşlandığında oğulları arasında taht kavgası başladı ve galip gelen V. Behram başa geçti. Bizim aziz, hem ailesinden gördüğü baskı hem de yeni imparatorun da hoşgörülü olacağını düşünerek tekrar Hristiyanlığa döndüğünü beyan etmesine rağmen korkunç sondan kurtulamadı. Önce parmaklarından başlamak üzere 28 parçaya kesilip en son da kafası uçurularak öldürüldü. Bunun için de bugün Hristiyan dünyasında her 27 Kasım'da yortusu yapılan Aziz James'e *Intercisus* lakabı takıldı. *Intercisus* Latince kesilip, parçalara ayrılmak demek.

V. Behram Fars tarihinde efsane bir imparator oldu. Romalılara, Hintlilere, Afrikalılara karşı zaferler kazandı. Sarayının zenginliği ve şatafatı, saraydaki nedimeler grubuyla düzenlediği alemler ve poloyu bir kraliyet sporu haline getirmekle ün kazandı. Yaban eşeği avlamaya bayıldığı için ona *Behram-ı Gur* ismi takıldı. *Gur*, yaban eşeği demek. Onun zamanında Sasani edebiyat ve müziğinin en önemli eserleri yaratıldı. Ama Aziz James Intercisus ile başlayarak Hristiyanların kafasını uçurmaya başlayınca, M.S. 422'de Doğu Roma ile savaşa girdi.

Savaşta karşısında Flavius Areobindus'u buldu. Flavius Areobindus, Doğu Roma İmparatorluğu'nda generalliğe kadar yükselmeyi becermiş bir Got idi ve Behram'ı mağlup etti. Sonra, 434 yılında, İstanbul'a yaptırdığı ve kendi adını taşıyan 6 km. uzunluğundaki surlarıyla tanıdığımız Doğu Roma İmparatoru II. Theodosius tarafından konsüllüğe atandı. Öldükten sonra, önce oğlu Flavius Dagalaiphus (M.S. 461) ve sonra da torunu

Flavius Areobindus Dagalaiphus Areobindus (M.S. 506) Doğu Roma İmparatorluğu'nda konsül oldular.

Zaten soylu bir aileden gelmekte olan Flavius Areobindus Dagalaiphus Areobindus bir de 18 yaşındayken İstanbul'da Batı Roma İmparatoru Flavius Anicius Olybrius'un kızı Anicia Juliana ile evlenince Doğu Roma İmparatorluğu'nun önemli bir generali ve politikacısı haline geldi. Sasani Şahı I. Kavad 502 yılında savunmasız yakaladığı Theodosiopolis'i (şimdiki Erzurum) işgal edip ardından da sonbaharda Amida'yı (şimdiki Diyarbakır) kuşattığında, Sasani İmparatorluğu'nun en önemli kalelerinden biri olan Nusaybin'deki Sasani ordusuna göz kulak olmak için 12.000 asker ile birlikte Dara'ya (şimdi Mardin'in köyü Oğuz) gönderildi. Orada Ak Hun ve Arap ordularıyla birlikte Irak'tan kuzeye doğru ilerleyen Sasani ordusuna fazla karşı gelemeyerek Edessa'ya (şimdiki Şanlıurfa) çekildi. Artık Amida'yı (Diyarbakır) ele geçirmiş olan Sasani orduları Edessa'yı da kuşattılar ama araya kış girince geri çekildiler. Sonra, 504 yazında, takviye kuvvetlerin gelmesiyle Areobindus büyük bir hücum başlattı ve Sasani ordularını İran'a kadar geri püskürttü. Bu başarısı üzerine İstanbul'a geri çağrılarak 506 yılının konsülü yapıldı. Ne var ki 512 yılında, tam da emekliliğinin tadını çıkarırken, İmparator Anastasius'un doktrinleri kentin halkını iyice kızdırınca eşi Anicia'nın evinin önünde toplanan kalabalık bir grup "İmparator Areobindus" sloganları attı. O an evde bulunan ve Anastasius'a karşı gelme niyeti olmayan Areobindus arka kapıdan kaçtı, bir daha da hiç görülmedi.

Anicia Juliana ise daha 15 yıl İstanbul'da refah içinde yaşamaya devam etti. Babanız Batı Roma İmparatoru Olybrius, anneniz ise daha önceki İmparator III. Valentinianus'un kızı olunca zaten soylu mu soylu oluyorsunuz. Ama Anicia gerçekten görkemli ve varlıklı bir prensesti ve belki de tarihin hiç tahta çıkmadan ilk kadın sanat koleksiyoncusu, sponsoru ve himayecisi oldu. Ismarladığı eserlerin yapılıştan sevkine kadar

her sürecine katıldı ve yönetti. Tam bir aristokrat olan Anicia Juliana kendini hep I. Konstantin ve II. Theodosius gibi soylu gördü ve İstanbul'a büyük eserler inşa ettirmiş olan imparatorlarla bir tuttu; soyu belirsiz imparatorların prestij ve otoritesine karşı tavır takındı. Belki de bu yüzden, Hristiyan olduğu için öldürülen Romalı asker Polieuktos'un adına bugünkü Saraçhane'deki Tauri Forumu ve Constantinus Şehitliği'nin arasına o müthiş Hagios Polieuktos Kilisesi'ni inşa ettirerek Kudüs'teki Süleyman Tapınağı'nın ihtişamını yendiğini açıkladı.

Hagios Polieuktos Kilisesi, birkaç yıl sonra İmparator I. Justinianos Ayasofya'yı inşa ettirene dek İstanbul'un en büyük ve en görkemli kilisesi oldu. Zaten Ayasofya bu rekabet yüzünden inşa ettirildi. İnşaat bittikten sonra I. Justinianus da karşısına geçip aynı Anicia gibi "*Hazret-i Süleyman, seni geçtim!*" diye çığlık attı. Anicia ile imparator arasındaki sürtüşme bununla kalmadı. I. Justinianus tahta geçer geçmez artık yaşlanmış olan Anicia'yı çağırıp servetini kentin hazinesine bağışlamasını istedi. Malını imparatora kaptırmak istemeyen Anicia da tüm altınlarını eritip tabaklara kaplattırarak Hagios Polieuktos Kilisesi'nin tavanına döşettirdi. Kilise 12. yüzyılda Bizanslılar ve Haçlılar tarafından kıyasıya yağmalandı. Bazı parçaları şimdilerde güney kısmı cami olarak kullanılan (Zeyrek Cami) Pantokrator Manastırı Kilisesi'nde yeniden kullanıldı, bazı parçaları Barselona ve Viyana'ya kaçırıldı. Kimi parçalar ve payandaları da Venedik'teki San Marco Kilisesi'ne ve Meydanı'na götürülüp yerleştirildi. Geriye kalanlar 1960 yılında Şehzadebaşı Caddesi ve Atatürk Bulvarı kavşağı yapılırken kazıda ortaya çıktı. Kalıntıları şimdiki Belediye Sarayı'nın yakınlarında. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nden Dr. Nezih Fıratlı ve Dumbarton Oaks Enstitütüsü'nden Roy Michael Harrison'un titiz yönetimindeki kazıda çıkarılanlar ise İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde korunuyor.

İmparator I. Justinianus'un babası ve ondan önceki imparator olan I. Justin 526 yılında, sağlığı kötüye gitmeye başlayınca

oğlunu ortak imparator yapmıştı. Zaten bir yıl sonra da ölünce oğlu tek başına hüküm sürmeye başladı. Baba şağken, çok önceleri Süryaniler tarafından Kilikya'da kurulan ama artık Doğu Roma topraklarına dahil olan Caesarea kenti bir depremle yerle bir olunca tekrar yaptırdı ve ismini Justinopolis olarak değiştirdi. Kent daha sonraları, 12. yüzyılda, Kral I. Thoros tarafından Kilikya Ermenistanı'nın başkenti yapıldı ve ismi Anazarva oldu. Harabeleri şimdiki Ceyhan'ın 15 kilometre kuzeyinde görülebilir. İşte bu tarihi kentte Neron'un Batı Roma'ya hükmettiği zamanlarda (M.S. 54 – 68) Pedanius Dioscorides isimli bir hekim yaşadı. Dioscorides aynı zamanda eczacı ve botanist idi. Orduya hizmet ediyordu ve bu sayede çok diyarlar gezip gördü. İmparatorluğun büyük coğrafyasında çeşitli yerlerden bitkiler ve mineraller topladı, tarihin ilk tıbbi ansiklopedisini yazdı. İsmi *De Materia Medica* (Tıbbi Materyaller Hakkında) olan bu beş ciltte kurtboğan, sarısabır, acıelma, safran, banotu, afyon, adasoğanı gibi yüzlerce bitkiyi ve minerali ve bunlardan yapılabilen bin kadar ilacı tarif etti. *De Materia Medica*, resimli el yazması olarak tüm orta çağ boyunca Yunanca, Latince ve Arapça olarak çoğaltılıp Rönesans zamanında daha iyisi üretilene dek 1500 yıl tedavülde kalarak herhalde tarihin en uzun süre yaşayan tabiat bilgisi kitabıdır.

De Materia Medica'nın el yazması bölümlerinden biri de 37 cm. x 30 cm. boyutlarındaki lüks cildi, altın yaldızlı minyatürleri, 400 bitki ve hayvan resmi içeren 491 parşömen yaprağı ile 515 yılında İstanbul'da bizim aristokrat ve sanatsever prenses Anicia Juliana için üretildi. Prenses öldükten sonra başına neler geldiğini bilmesek de Mercator ve Erasmus'un ardından tanışacağımız üçüncü Flaman'ın hikâyesi de işte burada başlıyor.

Bu Flaman'ın ismi Ogier Ghiselin de Busbecq. Muhteşem Süleyman'ın İstanbul'unda görevli bir diplomat. Aynı zamanda çok iyi bir antika koleksiyoncusu. İstanbul'da ziyaret ettiği Musevi bir hekimin odasında gözü bizim prenses Anicia Juliana

için bin yıl önce üretilen el yazmalarına ilişiyor. İşine döner dönmez patronuna, Habsburg Hanedanı'nın Kutsal Roma Cermen İmparatoru I. Ferdinand'a bu müthiş şaheseri kaçırmaması için haber uçuruyor. Kısa bir süre sonra el yazmaları 400 altın guldene satın alınıp Avusturya'ya götürülüyor. Bugün Viyana'daki Avusturya Ulusal Kütüphanesi'nde görülebilir. Onun için ismine *Viyana Dioscoridesi* deniyor.

Ogier Ghiselin de Busbecq ilk ismini eski Fransız kahramanlık türkülerinin efsanevi karakteri Danimarkalı Ogier'den alıyor. Danimarkalı Ogier'in üzerinde "Benim ismim Cortana" yazılı bir kılıcı var. Efsaneye göre bu kılıç ona kahraman şövalye Tristan'dan kalmış. Tristan, İrlandalı savaşçı Morholt'u öldürdüğünde kılıcın kırılan ucu Morholt'un kafatasında kalıp kısalınca ismi de "kısa" anlamına gelen Latince *curtus* sözcüğünden türeyerek *Cortana* olmuş. Daha sonra efsaneler gerçeğe dönüşmüş; İngiliz sarayı, krallarının ve kraliçelerinin taç giyme törenlerinde hep ucu kesilip köreltilerek kısaltılan ve o sayede adaleti, merhameti ve barışı simgeleyen bu kılıcı, Cortana'yı kullanagelmiş. Bu törenler Londra'nın göbeğindeki Westminster Abbey'de İngiltere Kilisesi'nin en kıdemli papazı olan Canterbury Başpiskoposu yönetiminde yapılıyor. Kılıç da kraliyet mücevherleri arasında muhafaza ediliyor. Kraliyet mücevherleri 1303 yılında Westminster Abbey'den çalınmış. Daha sonra çoğu bulunmuş ve o zamandan beri de Londra Kalesi'nde saklanıyorlar. Bizim Ogier de küçüklüğünü şimdiki Fransa'nın Lille kentinin biraz kuzeyindeki Bousbecque köyünün kalesinde geçirdiği için Ogier Ghiselin de Busbecq ismiyle anılıyor.

Ogier, Bousbecque Lordu Georges Ghiselin ile kaledeki hizmetçilerden biri olan metresi Catherine Hespiel'in gayrimeşru çocuğu olarak doğuyor, ama Erasmus'un yakın arkadaşı olan George Halluin'in soyundan geliyor. Halluin'in kütüphanesinde Erasmus'la yaptığı yazışmaları, Thomas More'u, Luther'i okuyarak serpiliyor. Halluin'in bilgeliğinin etkisi altında yetişiyor.

Flandra'nın, Venedik'in, Paris'in, Padua'nın, Bologna'nın en iyi üniversitelerinde eğitim görüyor. Yedi dil biliyor. Türkçesi de var. Müthiş kültürlü, soylu, karizmatik ve çok yönlü bir adam. Diplomatlığının yanında bir hümanist, sanat koleksiyoncusu, bitki bilimci ve hayvan bilimci. 1552 yılında, 30 yaşındayken, o zamanlar Hırvatistan, Bohemya ve Macaristan'ın başında bulunan ve daha sonra Kutsal Roma İmparatoru olacak olan Habsburg soylusu I. Ferdinand'ın hizmetine giriyor.

O sıralar Ferdinand ile Osmanlı'nın arası açık. Toprakları ve orada yaşayan tebası Muhteşem Süleyman'ın merhametine kalmış. Süleyman her an tozu dumana katıp bir hücumla o toprakları Osmanlı yapabilir. Zaten Ferdinand'ın aralarındaki anlaşmayı bozarak Erdel'i alması üzerine elçisi Malvezzi Yedikule'de zindana atılmış. Malvezzi, iki yıl esaretten sonra geri döndüğünde onu yine İstanbul'a elçi olarak atıyor, ama pek canı kalmamış olan Malvezzi yarı yolda ölünce elçilik teklifi bizim Ogier'e gidiyor.

Ogier teklifi kabul edip yedi yıl İstanbul'da görev yapıyor. Görevi, Süleyman'la Ferdinand'ın arasını bulup Erdel'in sınırları üzerinde bir anlaşma yapmak ve barışı sağlamak. Süleyman'ın kızı Mihrimah ile evlenip "damat" lakabını alan Rüstem Paşa vezir-i âzam iken bu pek mümkün değil. Hırvat asıllı Hristiyan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldiği Saraybosna yakınlarından devşirilip getirilen bu adam çok tedbirli ve akıllı, ama bir o kadar da aksi ve hırslı. Annesi Hürrem, Mihrimah'ı yakışıklı Kahire valisi ile evlendirmek istese de Süleyman'a karşı gelemiyor. Mihrimah'a bizim Ağırnaslı Sinan da aşık ama nafile. Kader ona aşık olduğu kızı on yedisinde everen sadrazamın emriyle ismine Tahtakale'deki Hasırcılar Çarşısı'nın içine cami inşa ettiriyor. Aşkını sinesine gömüyor ama Mihrimah'ın ismine yaptığı Edirnekapı ve Üsküdar'daki camileri öyle bir konuşlandırıyor ki, güneş Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii'nin minaresinin arkasından batıyor, ay Üsküdar Mihrimah Sultan

Camii'nin minaresinin arkasından doğuyor. Osmanlıca'da Mihrimah zaten güneş ve ay demek.

Rüstem Paşa Osmanlı için büyük bir değer, fakat bugün bile pençesinden kurtulamadığımız rüşvet illetini devlet ciğerine yerleştiren kişi olarak da tarihe geçiyor. Çok zengin oluyor. Çok zengin olduğu için çekemeyenleri de çok. Ona cüzzamlı diyorlar. Cüzzamlıda bit barınmaz. Saray doktoru Mehmet Halife Rüstem'in gömleğinde bir bit bulup onu temize çıkarınca halk arasında "*Olacak bir kişinin bahtı kavi, talihi yar.Keblesi dahi mahallinde anın işe yarar!*" sözü tekerlenmeye başlıyor. Adam talihliyse, bit bile işine yarar!

Rüstem Paşa zamanında, *De Materia Medica*'nın el yazması bölümlerini keşfedip Viyana'ya devşiren bizim koleksiyoncu Ogier, daha önce Romalı tarihçi Suetonius'u okumuş olması sayesinde, bu kez bir Ankara ziyaretinde, Ulus'taki Hacı Bayram Camii'nin yanındaki o zaman henüz Augustus Tapınağı veya *Monumentum Ancyranum* (Ankara Anıtı) olarak tanınmamış harabelerde İmparator Augustus'un kendi ağzından başarılarını anlattığı *Res Gestae Divi Augusti*'yi (İlahi Augustus'un Fiiliyatı) keşfediyor. Bu anıtsal kitabeyi batıya tanıtan ilk kişi olarak da tarihe geçiyor.

Elbette o sıralar Osmanlı kaynıyor. Saray oyunlarının kraliçeleri, Hürrem Sultan ile kızı Mihrimah Sultan'ın fesadıyla Şehzade Mustafa'yı boğazlattıktan sonra yeniçerilerin ayaklanmasından çekinen Kanunî Sultan Süleyman, Sadrazam Rüstem Paşa'yı görevden alıp yerine Kara Ahmet Paşa'yı getiriyor. Ama daha iki yıl dolmadan Hürrem'le Mihrimah'ın akıl almaz oyunları Kanunî'nin aklını bir kez daha çelerek Kara Ahmet Paşa'yı Divan-ı Humayun'un ortasında idam ettirince Rüstem tekrar sadrazam oluyor ve 1561 yılında ölene dek o koltukta oturuyor. Ölünce yerine başka bir devşirme olan Semiz Ali Paşa getiriliyor. Kendisini taşıyacak bir at bulmakta zorlanacak kadar şişman olduğundan bu lâkabı alan Ali Paşa, aslında çok

kibar, şakacı, iyi huylu ve hoşsohbet bir Dalmaçyalı. Ogier ile çok iyi geçiniyorlar. Bu dostane ilişkileri sayesinde Osmanlı, Ferdinand ile sekiz yıl sürecek bir barış anlaşması imzalıyor ve Ogier de görevini yapmış bir diplomat olarak muradına eriyor.

Kısa bir süreliğine seksen yıl ileriye, 1637 yılının Hollanda'sına gidelim. Güzel bir bahar gününde François Koster isimli bir tüccar gidip bir düzine lâle soğanını 6.650 guldene satın alıyor. O parayla bir aile yirmi yıl geçinebilir. Fahiş bir fiyat ama Koster işini biliyor, daha önce de bunu yaptı. Lâle soğanlarını kaça aldıysa birkaç gün sonra birkaç misline sattı. Ne var ki, bu kez gün yüzü görmüyor, çünkü lâle çılgınlığının zirvesinde son alıcılardan biri olma onuruyla tarihin sayfalarına yazılıyor. Daha iki gün geçmeden piyasa çöküyor ve o güne dek belki de Hollanda'nın en varlıklı tüccarlarından bir olan Koster daha birçokları gibi iflâs edip her şeyini kaybediyor. Lâle soğanlarını satan aracı, 820 gulden ön ödeme yapmış olan Koster'in peşine düşüyor. Onun gibi daha yüzlerce aracı ve çiftçi, Koster gibi yüzlerce spekülatör batıp gidiyor. Tarih bu garip olayı dört yüz yıldır yargılıyor, anlamaya çalışıyor ve suçlusunu arıyor.

Belki de suçlulardan biri bizim Ogier, çünkü (aslında yanlış ama) hâlâ arkadaşı, Flaman bitkibilimci Charles de l'Écluse'ye göndermiş olduğu soğanlarla Avrupa'ya lâleyi tanıştıran kişi olarak biliniyor. Bu yanlış bilginin nedeni, İstanbul'da geçirdiği yedi yıl zarfında başka bir arkadaşına, Macar diplomat Nicholas Michault'a yazmış olduğu düşünülen mektuplar. Aslında bu mektupları İstanbul'da yaşarken yazmıyor. Görevi bitip Viyana'ya döndükten sonra hatıralarını toparlayıp dört mektup halinde derleyerek yayınlıyor. Mektupların gerçek olup olmadığından ziyade içerikleri önemli, çünkü gerçekten de gerçekler. Çünkü diplomattan diplomata diplomatik bir dille değil, arkadaştan arkadaşa arkadaşça yazılmış ve gerçekleri bütün dürüstlüğü ve çıplaklığıyla yansıtmaları açısından büyük tarihi önem taşıyorlar.

Ogier dört mektup halinde yazdığı bu derlemede Kanunî dönemini, İstanbul'u, Amasya'yı, Türkleri, yaşam tarzlarını, sarayı, Hürrem'i, Mihrimah'ı, Rüstem'i, Semiz Ali'yi, gördüğü bitkileri ve hayvanları anlatıyor. Osmanlı'nın adalet anlayışına, askerin dayanıklılığına ve disiplinine, giyim kuşamına olan hayranlığını yansıtıyor. Tam karşı cephede ama Osmanlı'nın gücünden korkuyor, şarap bulamayışından yakınıyor, insanların hayvan sevgisini (bugün sokağa atılan cins köpekleri görmedi elbette), halkın temizliğini ve devamlı hamamlarda yıkanışlarını (bugünün otobüslerine hiç binmedi elbette) övüyor. Rüstem gibi basit bir çobanın bile Osmanlı'nın fazilet sisteminde yükselerek devletin en yüksek kademesine gelebileceğinden dem vuruyor ve zamanın Avrupa'sında soylu olmayanın bir yere gidemeyeceğini vurgulayıp bir bakıma da kendi gayrimeşru doğumundan hayıflanıyor. Gözlemleriyle, Osmanlı'nın siyasi, idari ve askeri düzenine ışık tutuyor. İstanbul'un çiçeklerinden girip kadınlarından, esirlerinden girip mimarisinden, dininden girip günlük hayatından, yiyeceklerinden girip kuşlarından, sanatından girip tarihinden, Kanunî'nin cömertliğinden girip toleransından çıkıyor. Tarafsız ve önyargısız değil, Osmanlı'yı yenmek istiyor, ama bunun asırlar alacağını biliyor, gördüklerini olduğu gibi anlatıyor. Ne ironidir ki, bütün taraflılığı ve Hristiyanlığı ile Erasmus'un da, Mercator'un da acılarını göğüslediği reformasyon karmaşası Hollanda'sında fanatik bir Katolik tarafından öldürülerek dünyaya elveda diyor. Eğer zamanın Avrupası ve Osmanlı'sı hakkında objektif bilgi sahibi olmak gerekiyorsa, bugün Ogier Ghiselin de Busbecq'in *Türk Mektupları* adıyla derlenen anılarının her tarih öğrencisi, her tarih meraklısı ve en önemlisi, gittikçe ters tarafa kayan eğitim sistemimizin bir türlü yaratamadığı kendisi için kendi başına düşünmeyi ilke haline getirmiş her "bireyin" okuması gerek.

Haritalar, Kitaplar, Mektuplar

Burnundan soluyan Hitler ve kendilerini tartışmasız üstün ırk olarak ilân eden Nazi çarkının sarışın askerleri Leuven'de

binlerce haritayı, kitabı ve mektubu imha ettiler; ama ilmin, bilginin ve öğrenmenin yuvası olan bu kent ve üniversitesinin alevi sönmedi. Bugün dünyanın yarısı Leuven'in suyundan yapılmış biraları içiyor. On altıncı yüzyılda o sudan üç önemli adam içti. Üniversitenin sınıflarında Mercator, Gemma Frisius'tan matematik dersleri aldı, sonra da bize modern haritacılığı hediye etti. Yine aynı üniversitede, Gemma'nın yanında Erasmus öğrencilerine hümanizmi aşıladı, kökten dinciliğin karşısına o sınıflarda dikildi. Ogier Ghiselin de Busbecq o müthiş Latincesini aynı üniversitenin sıralarında öğrendi. Erasmus öldüğünde Mercator 24, Ogier de 14 yaşındaydı. Ogier öldükten iki yıl sonra da Mercator öldü. Hepsi hemen hemen aynı zamanlarda yaşadılar. Hem de ne zamanlar! Osmanlı'nın gücünün zirvesinde olduğu zamanlar. Avrupa'nın sultanın ayak seslerini duyduğunda titrediği zamanlar.

Mercator için Osmanlı sarayı bütün haritaların, bütün kürelerin dönüp dolaşıp park ettiği yerdi. Haritaları, yerküreleri, gökküreleri Osmanlı şehzadeleri ve medreseleri sipariş ediyordu, çünkü İstanbul bir kültür başkentiydi. Öte yandan, Mercator ve onun gibi kartograflar haritalarını Osmanlı denizcilerinden aldıkları yeni bilgilerle güncelliyorlardı.

Erasmus da Luther de Osmanlı tebasındaki hiçbir Hristiyanı veya Museviyi zorla Müslüman yapmazken, Haçlı seferleri düzenleyen, önüne gelene Katolik kilisesini direten ve ancak Papa'nın sopasıyla birlik olmaya çalışan bir Avrupa'nın çocuklarıydılar. Osmanlı ise bir türlü birlik olamayan ve yöresel çıkarların ortak çözüm üretemediği bu karmaşada Macaristan'a girmiş, Buda'yı fethetmiş, Viyana'yı kuşatmıştı. Erasmus da Luther de Osmanlı'nın ihtişamına hem hayranlık duyuyor, hem korkuyor, hem de nefret ediyorlardı. Luther, 1529 yılında yayınlanan *Vom Kriege wider die Türken* (Türklere Karşı Savaş Hakkında) yazdığı kitapta Türkleri, günahkâr Hristiyanlara karşı tanrının gönderdiği gazap olarak tarif etti. "*Böyle bir*

düşmanın gücüne karşılık, biz Almanlar, tembel tembel geviş getiren dişi domuzlar gibi işsiz güçsüz dolaşıyor, oburca tıkınıyor, hayvan gibi yiyor, içiyor, türlü kötü niyetli arzularımızı yerine getiriyor, hiçbir şeyi ciddiye almıyoruz. Bunun yanında, zavallı Alman askerleri çok acıklı durumlara düşüyor ve büyük yenilgilere uğruyorlar; çünkü Türk, 30 yıl içinde o kadar güç kazandı ki, Mısır'ın, Arabistan'ın, İran'ın, Asya'nın ve bütün Yunanistan'ın hakimi oldu," diye yazdı. *"Türkler geliyor!"* diye çığırarak Alman toplumunu kışkırtıp birlik olmaya itecek bir strateji uygulamaya çalıştı.

Erasmus savaş karşıtı bir hümanist olarak Luther kadar keskin dilli olmadı. Erasmus'un tepkisi biraz daha umutsuzluğu ve başarısızlığı yansıtıyordu, ama o da kapıya dayanmış Osmanlı'yı lânetledi. *De Bello Turcico* (Türklere Karşı Savaş Hakkında) isimli tezinde Türklere karşı mücadelenin bir din savaşı halinde değil laik ve siyasi birimlerce yürütülen bir direniş halinde olmasını savundu. Hristiyanların, Türklerin kötü dini ve kültürünü Osmanlı'ya karşı savaşma nedeni olarak göstermeden önce aynı suçlamaları kendilerine yönelterek kendilerini yargılamaları gerektiğini söyledi.

Erasmus ve Luther aslında bütün Avrupa'nın ortak dili oldular. Bir yanda Osmanlı'nın gücüne hayranlık ve saygı, öte yandan korku ve nefret. Osmanlı askeri Viyana kapılarına geldiğinde bu güç öyle bir seviyeye çıkmıştı ki, Avrupa'yı saran "Türk korkusu" artık yerini yavaş yavaş "Türk ümidine" bırakıyordu. Çünkü engizisyon, mezhep kavgaları, Papa'nın zulmü ve Katolik kilisesinin kökten dinciliği altında ezilen toplum Osmanlı'nın egemenliğine aldığı bölgelerdeki adil uygulamalarını görünce bir bakıma gizliden gizliye Osmanlı'nın gelip hakimiyeti ele geçirmesiyle daha güvenli ve huzurlu yaşam koşullarına kavuşacağına inanmaya başlamıştı.

Aynı hayranlık ve saygıyı, aynı korku ve nefreti Ogier Ghiselin de Busbecq'in *Türk Mektupları*'nda da gördük. İstanbul'da

geçirdiği yıllarda bir diplomata yakışır şekilde misafir edildi. Fakat Osmanlı'nın ihtişamı ve gücü altında altın kafesteki kuş gibi çelimsiz bir tutsak olduğunun da bilincindeydi. Taraflılığına mektuplarında da şahit olduk. Ama o mektuplarda kültürler arasındaki farkların karşılıklı çabayla kapanabileceğini de gördük. O da aynı Erasmus ve daha sonra Huntington'ın vurgulayacağı gibi bir medeniyetler çatışması tehdidinin önemine işaret etti. O da Erasmus gibi Osmanlı'ya karşı direnişin, bir medeniyetler ve dinler çatışması şeklinde değil, Avrupa'nın ne yapıp da bu hale geldiğinin farkına varmasıyla yapılabileceğini savundu.

Rupelmonde, Roterdam ve Bousbecque. Flandra ülkesinin 16. yüzyıldaki üç yerleşkesi. Gerardus Mercator de Rupelmonde, Desiderius Erasmus Roterodamus ve Ogier Ghiselin de Busbecq. Üç Flaman. Hayatları bu yerleşkelerden çıkıp ilmin, bilginin ve öğrenmenin merkezi Leuven'de ve üniversitesinde kesişiyor. Üçü de o zaman gücü zirvesine erişmiş Osmanlı'ya hayran, saygı duyuyor, korkuyor ve nefret ediyor. Sonra Osmanlı Viyana'nın kapısından geri dönüyor. Dönüş, o dönüş. Avrupa, Rönesans ve Reformasyonu bitiriyor. Osmanlı başlamıyor bile. Sonrasını biliyoruz. Bir gecede değil, yıllar süren gerileyiş ve çöküş. Yolsuzluk, rüşvet, bağnazlık. Doğrular var mı, var. Ama yanlışlar daha fazla olmasaydı bir imparatorluk yok olur muydu? Bugün bu imparatorluğun kırıntılarından ayağa kalkmış insanların torunları, ilme ve öğrenmeye verdiği önem sayesinde uçurumun kenarından dönmüş bir Avrupa'nın yetiştirdiği Mercator'un haritalarını kullanıyor, Erasmus'un adını taşıyan bursla başka ülkelerin üniversitelerine gidiyor, Ogier'in mektuplarını okuyor.

Gerardus Mercator de Rupelmonde, Desiderius Erasmus Roterodamus ve Ogier Ghiselin de Busbecq akıllı insanlardı. Hep bir ağızdan Avrupa toplumuna "*Siz Osmanlı'ya, İslâm'a değil kendinize bakın,*" diye haykırdılar. Bugün; sadece bu

sonuncunun değil, ondan önceki onlarca imparatorluğun doğduğu bu topraklarda, bütün o imparatorlukları doğuran genlere sahip insanları kültürsüzlüğün, dar görüşlülüğün ve kifayetsizliğin yine dar sınırlara sokma ve aidiyet kisvesi altında dünyaya açılan pencereleri kapatma tehdidi yarattığı günde de aynı haykırışı yapmamız gerekmiyor mu? "Siz Avrupa'ya, Amerika'ya ve onların dinlerine değil, kendinize bakın!".

NERELERE GİTTİK

İyi bir seyyahın varmaya hiç niyeti yoktur.
– Lao Tzu

Sadece üzerinde taşıyabileceğin kadar eşyaya sahip ol: Dil öğren, ülkeler tanı, insanlar tanı. Hafızan, seyahat çantan olsun.
– Aleksandr Solzhenitsyn

Gidip, görmek; herkesin oralar hakkında yanıldığını anlamaktır.
– Aldous Huxley

Seyyahlar kendilerini yabancı olarak görmezler.
– Mason Cooley

Gitmeyi çok seviyorum, ama varmaktan nefret ediyorum.
– Hernán Cortés

Gezip görmek hoşgörüyü öğretir.
– Benjamin Disraeli

ABD 31, 33, 34, 54, 55, 59, 63, 65, 103, 107, 113
Alabama 53, 54
Alaska 104
Atlanta 54, 57, 58
Beaverton 105
Boston 7, 10
California 30, 45, 54
Cincinnati 128
Cleveland 9, 27, 33, 196, 197
Coburg 105
Condon 102, 103, 104, 105
Dallas 114
Florida 117
Georgia 54, 128, 141
Gettysburg 102
Hawaii 31, 32, 33, 34, 55
Houston 116
İndianapolis 59
Kansas 7
Los Angeles 54
Lubbock 96
Mobile 53, 56
Monterey 140
Nebraska 7
Nevada 29
New York 9, 22, 23, 30, 33, 45, 54, 55, 62, 86, 95, 96, 99, 102, 115, 128, 142, 150
Ohio 141
Oregon 102, 103, 104, 107, 108, 111
Pearl Harbor 34, 107, 142
Pennsylvania 104
Portland 103, 105, 107, 109, 111
Roslyn 142
Salt Lake City 115
San Fransisco 30, 149
Saratoga 19, 22, 23
Seattle 141, 142
Stanford 108
Sikago 141
Teksas 95, 96, 102
Tuskegee 56, 57
Virginia 141
Washington D.C. 21, 23, 56, 59, 102
Woodstock 140

ALMANYA 31, 45, 46, 136, 137, 158, 159, 160, 162, 164
Bavyera 162
Berlin 10, 45, 102, 111, 139
Bremen 44
Duisburg 133, 164
Halle 136
Hamburg 137
Hanover 138, 140
Hesse 158
Leipzig 138
Münih 22, 23, 108
Münster 162

Amazon 37, 55

Arabistan 173, 184

ARJANTİN 167, 168
Buenos Aires 9, 168

AVUSTRALYA
Sydney 102

AVUSTURYA 26, 31, 165, 178
Viyana 10, 20, 23, 39, 102, 176, 178, 180, 183, 184

AZERBEYCAN
Nahçıvan 106

Babil 125

Balkanlar (Sclavonia) 164

BELÇİKA 31, 39, 40, 41, 157, 158
Brüksel 10, 40, 135, 161, 163
Leuven 157, 158, 159, 160, 182, 183
Rupelmonde 161, 162, 185

Bering Boğazı 33, 104

BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ
Dubai 64

Bohemya 179

BOTSWANA 57

BREZİLYA 102

BÜYÜK BRİTANYA 27
Becontree 94, 95, 96, 97, 98, 99
Cambridge 170
Cheltenham 7, 8
Edinburgh 10, 27, 28, 29, 37, 38, 42, 155
Galler 98
Glasgow 86
Gretna Green 154
Hebridler 121
İskoçya 26, 28, 38, 39, 121, 154
Liverpool 98, 153, 154
Locksley 26
Londra 8, 15, 36, 39, 55, 58, 74, 82, 92, 94, 95, 98, 102, 111, 117, 135, 137, 138, 139, 143, 155, 156, 178
Manchester 8, 95, 154
Norman Adası 95
Norwich 137
Potts Shrigley 153, 155
Shetland Adaları 26, 28
Stockport 8
Sussex 156
Virjin Adaları 95

Cebelitarık Boğazı 37

ÇEK CUMURİYETİ
Prag 101

ÇİN 21, 31, 65, 115
Hong Kong 149
Pekin 115
Tiençin 102

Dalmaçya 181

DANİMARKA 91, 121, 160
Grönland 38, 118, 122
Kopenhag 102

DEMOKRATİK KONGO CUM. 41
Endülüs 148
Erdel 179

ERMENİSTAN 177

FAS 71

Filistin 14, 23, 80, 162

Flandra 162, 179, 185

FRANSA 12, 14, 15, 17, 19, 20, 22, 29, 31, 32, 71, 75, 77, 78, 80, 154, 158, 160, 164, 165, 170, 178
Alalia 12
Antibes 12
Barbizon 29
Bousbecque 178, 185
Burgonya 90
Calais 154, 155
Cambrai 84, 169
Carpentras (Forum Neronis) 14, 15, 19, 22, 23
Falaise 90
Fontainebleau 29
Grez-sur-Loing 29
Korsika 12
Lille 178
Marleiz Adaları 33
Marsilya (Massalia) 10, 12, 14, 22, 23
Menton 29
Nemours 29
Normandiya 90, 99
Nice 12, 23, 165
Paris 9, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 29, 33, 89, 99, 101, 102, 169, 170, 179
Provence 14
Strazburg 51
Tahiti 33
Toulon 165
Tuamotu 33

GÜNEY AFRİKA CUM.
KwaZulu-Natal 102

GÜRCİSTAN
Batum 9

HIRVATİSTAN 179
Zagreb 45

HİNDİSTAN 31, 92, 153

HOLLANDA 75, 77, 160, 164, 168, 170, 181, 182
Antwerp 75, 164
Deventer 168
Gouda 168
Haarlem 168
Maastricht 9
Rotterdam 167

IRAK 175
Musul 149

İRAN 173, 175, 184

İRLANDA 31, 60, 133
Dublin 10, 126, 133, 134, 135, 136
Mountjoy 169

İSPANYA 12, 31, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 160, 161, 166, 170
Ampuria 12
Barselona 176
Malaga 65

İSRAİL 79, 80
Kudüs 14, 91, 176
Tiberya 79

İSVEÇ 149, 160

İSVİÇRE 30, 39, 42, 43, 45, 48, 51, 170, 171
Basel 171
Davos 10, 48, 49, 50, 51, 63, 89
Graubünden 51
Reichenbach 39

İTALYA 12, 29, 31, 69, 72, 81, 91, 126, 131, 137, 160, 164, 165, 170
Bologna 179
Brindisi 131
Cenova 13, 23
Cotignola 69
Emilia-Romagna 74
Etna Dağı 15, 102
Fiumicino 129
Floransa 69, 76, 84, 137
Forli 71, 72, 73, 82, 88
Formia 167
Giardini Naxos 102
Lazio 126
Milano 9, 69, 70, 71
Napoli 69, 87, 129
Padua 179
Pompeii 129
Predappio 88
Ravenna 69
Roma 10, 13, 14, 23, 47, 71, 75, 77, 102, 107, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 135, 148, 161, 165, 170, 171, 173, 174, 175, 177, 178, 179
Sabine 129
Sicilya 15, 23, 102, 126
Toskana 72
Velia (Elea) 12
Vatikan 15, 22, 23, 71, 171
Venedik 10, 13, 16, 17, 23, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 135, 148, 165, 176, 179

İyonya 11, 12

İZLANDA 10, 60, 64, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124
Reykjavik 65, 116, 119, 122
Skjálfandi 121
Surtsey Adası 124

JAPONYA 31, 33, 86, 106, 108, 114, 115
Kobe 108
Tokyo 86, 115

Kafkaslar 173

Kalahari 55

KANADA 47, 123, 160
Toronto 102

Karayipler 95, 99

KENYA 55
Lamu Adası 55

Kilikya 177

KIBRIS 16, 60, 78, 148

KİRİBATİ 33, 34
Butaritari 33, 34
Gilbert Adaları 33
Tarawa Adası 34

KORE 60

KÜBA 60

Levant 69, 85

Ölü Deniz 93

MACARİSTAN 31, 163, 165, 179, 183
Buda 101, 183, 194
Mohaç 163

MAKEDONYA 110

MALTA 16, 75, 80, 81, 82, 83, 88

Mezopotamya 152

MISIR 11, 12, 31, 32, 184
İskenderiye 16, 164
Kahire 179
Naukratis 12
Süveyş 60

MORİTANYA 164

MYANMAR (BURMA) 31

NİJERYA 58

NORVEÇ 42, 91, 122, 124, 149
Oslo 9, 102

PAKİSTAN 173

POLONYA 160
Krakow 148
PORTEKİZ 31, 44, 75, 78, 81, 160, 166
Lizbon 75
Porto 35, 65, 102

Prusya 159

RUSYA 60, 113
Kırım 150
Moskova 102
Sibirya 104

SAMOA 33, 35, 38

SAUDİ ARABİSTAN
Mekke 148

SIRBİSTAN
Pasarofça 20

SURİYE 60
Şam 79

SRİ LANKA 92, 99

ŞİLİ 149

TAYLAND (SİAM) 31

TAYVAN
Taipei 102

TÜRKİYE 62, 74, 86
Adana 149, 151
Ağırnas 146, 148, 149, 151
Akçakaya 10, 146, 147, 148, 149, 151
Alanya 146
Amasya 182
Ankara 180
Bursa 60
Büyük Ağrı 106
Ceyhan 178
Çanakkale Boğazı 12
Demre (Mira) 107
Dicle 106, 158

Diyarbakır 175
Edirne 18, 23
Efes 101
Erzurum 175
Fırat 106
Finike 107
Foça (Fokaya) 10,11, 12, 13, 16, 17, 22, 23
Galata (Pera) 13
Gemlik 10, 148, 150, 151
İstanbul (Konstantinopolis) 4, 10, 13, 16, 17, 23, 31, 41, 62, 76, 79, 84, 86, 91, 128, 143, 150, 166, 168, 174, 175, 176, 177, 179, 181, 182, 183, 184
İzmir 14, 40, 65, 84, 125
İznik (Nikaia) 10, 13, 91
Karahisar 41
Kardak 60
Kayseri 10, 147, 150, 151
Kemalpaşa (Nif) (Nymphaneum) 13, 14, 23
Konya 86
Küçük Ağrı 106
Lapseki (Lampsakos) 12
Manisa 77
Mardin 175
Mersin 86
Nusaybin 175
Reşadiye 146
Samsun (Amysos) 12
Şanlıurfa 175
Talas 146
Truva 68, 126
Uludağ 62
Yenifoça 13
Zincidere 146, 147

UGANDA 55

UKRAYNA 113, 114
Kovel 113, 114

URUGUAY 117, 167

VİETNAM 58, 59, 139

YEMEN 148

YENİ ZELANDA 155, 156,
Christchurch 155, 156
Dunedin 155
Nelson 155
New Plymouth 155
Wanganui 155
Wellington 155, 156, 157

YUNANİSTAN 160, 164, 184
Atina 10, 102
Elis 101
Girit 16, 17, 23, 102
Kiklad Takım Adaları 76
Midilli Adası 12
Molyvoz (Methymna) 12
Nakşe Adası 78
Olimpos Dağı 101
Paros Adası 76
Pella 110
Preveze 13
Rodos 101, 111, 112
Sakız Adası 125
Selanik (Thessalonica) 65, 110, 111, 112
Semadirek Adası 101
Tesalya 110, 111

KİMLERİ GÖRDÜK

Hep yapamadığım bir şeyi yapmaya çalışıyorum ki, yapmasını öğreneyim.
– Pablo Picasso

Hep birlikte kardeş gibi yaşamayı öğrenmeliyiz, yoksa hep birlikte budala gibi öleceğiz.
– Martin Luther King

Her şey hakkında bir şeyi, bir şey hakkında her şeyi öğrenmeye çalış.
– Thomas Huxley

Bugüne karşılaştığın herkese sanki akşam öleceklermiş gibi davranmakla başla. Karşılık beklemeden ilgi ve anlayış ver, iyilik yap, sev. Hayatın bir daha asla aynı olmayacak.
– Og Mandino

Dine karşıyım, çünkü bize dünyayı anlamamış olmanın tatminkârlığını öğretiyor.
– Richard Dawkins

Hoşgörü, uzlaşı, anlayış, kabul ve sabır. Bunların dolabımdaki en keskin aletler olmasını istiyorum.
– Cee Lo Green

I. Alexander 33
I. Charles 75
I. George 137
II. Abdülhamid 31
II. Charles 32
II. Filip 110
II. Leopold 39, 40, 41
II. Selim 76, 78
III. Edward 87
III. Murad 77
IV. Mehmed 16, 17, 23
V. Charles 75
VII. Edward 39
VIII. Mihail 13, 23
IX. Charles 78
XIV. Louis 17, 23
Abbas Hilmi Paşa 31, 32
Abdullah Ağa 110
Abigail 80, 81
Abraham Zapruder 113, 114, 115
Abramoviç 64
Acciaiuoli 87
Aeneas 126
Afife Nûr-Banû 76, 82
Afrodit 10, 68, 126
Ahmet Subaşı 110, 111
Al Gore 59
Alâeddin Keykubat 146
Albert Camus 11
Albert Einstein 43
Aldous Huxley 187
Aleister Crowley 145
Aleksandr Solzhenitsyn 187
Alexander Graham 53
Alfred Tennyson 139
Alfredo Di Stefano 139
Allen Ginsberg 139
Alman Lui 51
Amulius 127, 128
Anatole France 19, 24
Andrea Doria 13
Andy Warhol 139
Anna Karayusufoğlu 150
Annemarie Schwarzenbach 46
Anton Çehov 53
Antonio 73, 74, 83
Antonio Borgese 46
Antonio de Correglo 148
Anuradha Vittachi 92
Apollon 68
Archibald Scott 32
Arjuna 106
Arlette 90, 91
Art Garfunkel 139
Arthur Conan Doyle 25, 37, 39, 41, 46, 48, 155
Arthur Miller 139
Aslan Yürekli Richard 26
Athena Karayusufoğlu 150
Aziz Nikolas 107
Barabas 80, 81, 83
Barbara Bowerman 107, 109, 111
Barbaros Hayreddin Paşa 13, 23
Bardi 87
Baron Kinross 28
Bassanio 73, 74
Beach Boys 139
Beatles 98, 99, 139
Beaumarchais 19, 24
Ben Bernanke 65
Benedetto Zaccaria 13, 22, 23
Benito Mussolini 22, 23, 88, 125, 128
Benjamin Disraeli 18, 20, 23, 187
Benjamin Franklin 10, 11, 19, 20, 22, 23, 69
Benjamin Zimmer 59
Bernardo Pisano 148
Bertoldo di Giovanni 148
Bertran Philander Ross 141
Bertran Philander Ross Hendrix 141
Betty Knox 46
Bill Bowerman 107, 109, 111
Bill Schmidt 108
Binoka 35
Björk 10, 116, 117
Bob Dylan 139
Bob Marley 133
Bobby Charlton 139
Bono 133
Booker T. Washington 56
Borgia 70, 72
Brian Epstein 140
Brian Poole 97, 98
Bruno Walter 46

Buda 100, 183, 191
Buddy Holly 96, 97, 99
Büyük İskender 110
Büyük Kamehameha I 32
Byrds 139
Carolyn Davidson 109
Caterina Sforza 70, 71
Cee Lo Green 193
Cemal Paşa 149
Chandler 142
Charles Baxter 28
Charles Darwin 139, 167
Charles Dickens 139
Charles Hardin 96
Che Guevara 139
Chris Carter 54, 55
Christina Maria Avoglio 135
Christopher Marlowe 75, 80, 82
Cicero 128
Cincinnatus 128
Cindy Lou 96
Clarice Lawson 142
Claude Adrien Helvetius 20
Claudius Caesar Augustus Germanicus 14
Clawdia Chauchat 44
Coco Chanel 113
Condoleezza Rice 59
Conn ve Hal 25
Curtis Knight and the Squires 142
d'Alembert 19, 24
Dağlar kızı Heidi 51
Dalay Lama 92
Damat İbrahim İlhami Paşa 31
Dana Scully 54
Daniel Rodriga 85
Dante 84
Danton 19, 24
David Beckham 64
David Duchovny 55
David Livingstone 40, 41, 139
Dazlak Charles 51
De Gaulle 58
Dean Cavanagh 125
Delaney 136
Deniz Gezmiş 139
Diderot 14, 19, 22, 23
Doktor Jekyll ve Bay Hyde 27, 30
Domenico di Michelino 84
Domenico Dolce 143
Don McLean 97
Donatello 148
Donovan 140
Doors 139
Dr. Alexander Spengler 48
Dr. Gregory House 36
Dr. Hasan Özbekhan 47
Dr. Henry George Jarecki 95
Dr. Karl Turban 49
Dr. Milan Šufflay 45
Eddie Van Halen 133
Edouard Daladierd 22, 23
Eiko İshioka 115, 116
Elia Kazan 10, 151, 152
Elisabeth Mann 46
Ella Pauline (Drake) Holley 95
Elton John 123
Elvis Presley 96, 139
Emine Valide Paşa 31, 32
Eric Clapton 140
Erika Mann 46
Ester Handali 78
Eusebio 139
Fanny Hendrix 141
Fanny Moore 141
Fanny Stevenson 29, 30
Fatih Sultan Mehmed 166
Fatih William 91, 94, 99
Faye Dunaway 115
Fazıl Ahmed Paşa 17, 23
Fidel Castro 139
Filippo Visconti 70
Fleeming Jenkin 28
Flóki Vilgertharson 122
Fontanelle 19, 24
Four Seasons 139
Fox Mulder 54
Francesco Procopio dei Coltelli 15, 23
Francesco Sforza 70
Francis Drake 95, 96, 99
Francis Ford Coppola 115
François 20, 23, 181
Frank Stella 139
Frank Zappa 139

Frederick Forsyth 58
Frey 121
Fulcone Zaccaria 13
Gabriel Garcia Marquez 139
Galeazzo Sforza 70, 71
Gambetta 19, 24
Garthar Svavarsson 154
Georg Handel 136
George Bernard Shaw 87
George Best 137
George Bush (1)
George Frideric Handel 10, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 143
Gerontus 74, 75, 82, 83
Gillian Anderson 55, 56
Ginevra Doria 13
Giovanni Fiorentino 73, 82, 88
Giovanni Soranzo 17, 23
Girolamo 70, 71, 72
Goebbels 45
Goethe 89
Golo Mann 46, 47
Gorbaçov 92
Gore Vidal 139
Grasya 75, 76
Grateful Dead 139
Greta Garbo 149
Grover Cleveland 33
H.G. Wells 145
Habsburg 20, 75, 78, 161, 162, 165, 172, 178, 179
Hacı Ömer Sabancı 150
Hank Aaron 53, 54, 55, 56, 59
Hank Paulson 21, 23
Hans Castorp 43
Harper Lee 139
Harriet Beeceher Stowe 150
Haseki Hürrem Sultan 76, 77, 180
Heinrich Mann 45, 46
Hekabe 68
Helios 107
Henry Hope Stanley 40
Henry Kissinger 53
Henry Morton Stanley 40
Henry Moore 139
Herkül 101, 129
Herman Melville 150
Hernán Cortés 187
Hipokrat 66
Hitler 22, 23, 45, 48, 158, 182
Ho Chi Minh 139
Homeros 125, 126, 128, 170
Honoré de Balzac 19, 24
Horus 107
Hoşsohbet Nüktedan Süleyman Ağa 16, 18
Hugh Laurie 36
Hunat Mahperi Hatun 146
Hunt biraderler 95
Ingólfur Arnarson 122
Isaac Asimov 139
Isaac D'Israeli 18, 23
Isaac Newton 139
Isaac Singer 150
Isaac Şişmanoğlu 150
Ivanhoe 26, 28, 36
İbrahim Zühdü 110, 111
İmparator Augustus 128, 180
İthamore 80
J. Donald Walters 101
J.D. Salinger 139
James Allen Ross Hendrix 141, 142
James Dean 151
James Joyce 126, 128
James Malcolm 80
Jean de La Haey 17, 23
Jean Guérard 166
Jean-Jacques Rousseau 19, 24
Jean Leckie 42
Jeff Beck 140
Jefferson Hendrix 141
Jenö Lányi 47
Jim Rogers 60, 67
Jimi Hendrix 140, 143
Joachim 43, 44
Joan Baez 139
Joao Micas Mendes 75
Johann Sebastian Bach 138
John Balfour 28
John Cargill Thompson 35
John Coltrane 139
John F. Kennedy 59, 114
John Keats 139
John Lennon 89, 139, 140

John Steinbeck 139
John Taylor 137
Jon Bowerman 105, 107, 111
Jonathan Swift 135
Jonina 118
Joseph Bell 38
Joseph-Dominique d'Inguimbert 14
Joseph-Siffred Duplessis 14, 22
Jules Rimet 102
Jules Verne 149
Julia Slater 141
Juno 130
Jüstinyen 15, 22, 23
Jül Sezar 70
Jüpiter 107, 127, 130
Kanunî Sultan Süleyman 10, 76, 77, 78, 79, 165, 180, 182
Kaptan Briggs 37
Kaptan Cleveland 27, 33
Kassandra 68
Kassandros 110
Kathy Etchingham 143
Katia Mann 46, 48, 49
Katie Smith 8
Kavalalı Mehmet Ali Paşa 31
Keith Richards 142
Kızıl Erik 122
Kinks 139
Klaus Mann 46
Klaus Schwab 50
Komnenos 13
Konstantin 107, 176
Kontes de Ligniville d'Autricourt 19, 20
Köprülü Mehmed Paşa 17, 23
Kösem Sultan 77
Kral Kalakua 31, 32
Kral Kir Fard 146
Kral Latinus 126
Kral Numitor 127, 128
Kraliçe Anne 137
Kraliçe Anula 92
Kraliçe Catherine Cornaro 148
Kraliçe Elizabeth 81, 83
Kraliçe Victoria 35, 38, 102
Kristof Kolomb 123, 148
Krişna 106
Kurt Vonnegut 139
L. E. Peloso 41
La Fontaine 19, 24
Ladany 108
Lady Rowena 26
Lao Tzu 187
Larramendi 130
Laurence Olivier 168
Lavinia 126
Leonardo da Vinci 71, 148, 161
Levi Strauss 150
Lewis Noe 40
Linda Keith 142
Lionel Richie 56
Liza Minelli 88
Lodowick 80, 81
Lord Arthur Balfour 79
Lord Byron 139
Lord Peel 80
Lord Rothschild 79
Louisa Hawkins 41
Lucille Jeter 142
Ludovico Sforza 71
Ludwig Maximilian 45
Ludwig van Beethoven 110
Luisa Doyle 42
Lupa 127, 128, 129
Luther Sheeligh Cressman 104
Madame Brillon 19
Mahatma Gandhi 113, 153
Malcolm X 145
Marat 19, 24
Marc Faber 60
Marcel Duchamp 139
Margaret Balfour Stevenson 28
Margaret Mead 104
Maria Cristina Mena 148
Maria Elena 99
Marie Antoinette 20, 23
Marie Theresia 20, 23
Mark Mobius 60
Mark Rothko 139
Mark Spitz 108
Mark Twain 113
Marlon Brando 151
Mars 127, 129, 130
Martin del Bosco 80
Martin Luther King 139, 193

Mason Cooley 187
Mathias 80, 81
Max Planck 45
Medici 70, 72, 87, 137
Mehmet Tevfik Paşa 31, 32
Mehmet Uluğ 143
Melesigenes 125
Melissa Bowerman 103, 104, 105, 111
Mercadorus 74, 78, 82, 83
Meredith Whitney 60
Merkel 65
Meryem Ana 127, 147, 159
Michael Chrichton 36
Michael Mann 46
Mick Jagger 140
Miles Davis 116
Mimar Sinan 149
Mitch Mitchell 140
Mohammed Ali 101
Monica Mann 47
Moody Blues 139
Muhteşem Robert 90, 91
Mustafa Kemal Atatürk 22, 23, 28, 176
Muzio Attendolo 69
Nakaeia 34
Naphta 43
Napolyon 19, 23, 101, 102
Nareau 34
Nassim Taleb 60, 67
Neil Aspinall 98
Nero 23
Neville Chamberlain 22, 23
Nicesipolis 110
Nikolas Kopernik 148,163
Nicolo Venier 76
Nike 106, 107, 109, 110, 111, 112
Noel Redding 140
Nostradamus 60, 61, 67
Nouriel Roubini 60, 67
Nuh 106
Nûr-Banû Sultan 76, 77
Odin 121
Odo 90
Offenbach 43
Og Mandino 193
Oliver Cromwell 32
Olivia 76
Onitsuka 108, 109, 110
Orson F. Whitney 125
Oscar Wilde 19, 24
Pablo Picasso 193
Pascal 15, 23
Paul Cézanne 149
Paul Ehrenberg 46
Paul Krugman 60
Paul Simon 139
Peggy Sue 96
Pele 139
Peruzzi 87
Pete Townshend 140
Peter Armstrong 92
Peter Schiff 60
Phil Knight 108
Philip Norman 95
Piç William 91
Pink Floyd 139
Pliny 127
Portia 73, 74
Poseidon 108
Prenses Destina 146
Preston Jeter 142
Priamos 68
Procopius 15, 22, 23
Profesör Challenger 37, 38
Puccini 43
Ra 107
Rahel 76
Rahibe Teresa 92
Ralph Ellison 54
Ray Charles 142
Remus 127, 128
Reyna 76
Rhea Silvia 127, 129, 130
Ricardo Lopez 117
Richard Dawkins 193
Richard Nixon 59
Rick Davies 59
Ringo Starr 140
Robert Burns 139
Robert Louis Stevenson 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 44, 45, 46, 48, 95, 155
Robert Moore 141
Robert Rauschenberg 139

Robert Stevenson 27, 28
Robert Wilson 74, 82
Roberto 87
Robespierre 19, 24
Robin Hood 10, 25, 26, 36
Rodrigo Lopez 82
Roger Hodgson 58
Rolling Stones 139, 142
Rollo 90
Romulus 127, 128, 129, 130, 131
Romulus Augustus 131
Ronald Reagan 11
Roy Lichtenstein 139
Rudyard Kipling 139
Sait Faik Abasıyanık 149
Sam Hose 58
Sarah Briggs 37
Sasha Azevedo 7
Scott Reames 105
Sebastiano Venier 76
Settembrini 43, 44
Shakespeare 10, 73, 74, 75, 80, 82, 83, 86, 87, 88, 93, 126, 128, 139, 153
Sherlock Holmes 36, 37, 38, 39, 42, 48
Shylock 73, 74, 83, 86, 87
Sigfred 89, 90
Sigurthur Hjartarson 120
Sir Walter Scott 26
Socrates 113
Sokollu Mehmet Paşa 77, 78
Sol 107, 159
Somuncu Baba 146
Sophia Briggs 37
Stanley Milgram 7
Stefan Alfsson 121, 123, 124
Stefano Gabbana 143
Stein 30, 42, 43, 48, 142, 159
Steven Spielberg 36
Sultan İbrahim 16, 17, 23
Supremes 139
Susannah Cibber 134, 135, 136
Sümbül Ağa 16, 23
Şanslı Leif 123, 124
Şarlman 51
Şeytan Robert 90
Şişman Karl 89, 90
Teodora 15, 23
Terri Guillemets 113
Therese Giehse 46
Thessalonica 110, 192
Thomas Edison 32
Thomas G. Tucker 130
Thomas Gilbert 33
Thomas Huxley 193
Thomas Jefferson 19, 24
Thomas Mann 25, 44, 45, 46, 47, 48, 49
Tigranes 125
Timothy Leary 139
Tippit 114
Tir 121
Tito 34
Tolkien 120
Tolstoy 43
Tom Bowerman 105, 108, 111
Tong 34
Tor 121
Tremeloes 97, 98
Truman Capote 139
Turhan Sultan 16, 23
Ümmü Gülsüm 111
Vali Ferneze 80, 81, 83
Vantalet Denis de La Haey 17
Venüs 126
Verdi 43
Victor Emmanuel 102
Victor Hugo 19, 24, 43
Victoria Kaiulani 31, 32
Vigdis Finnbogadóttir 118
Vin Scully 54, 56
Virjil 126, 128
Vişnu 106
Vivaldi 10, 135
Voltaire 11, 19, 23
von Krusenstern 33
Waylon Jennings 96
Wiilem de Kooning 139
Wilhelm Röntgen 45
William Blake 139
William Chaucer 139
William Cheselden 138
William Edward Burghardt Du Bois 57
William H. Auden 46, 139
William Sloper 134
William Wordsworth 139

Willy Brandt 47
Wilt Chamberlain 139
Winckelmann 127
Wolfgang Amadeus Mozart 137
Wolfgang Von Kempelen 20, 23
Yasef Ben Ardut 79
Yasef Nassi 75, 76, 77, 78, 79
Yavuz Selim 149
Yorgi (George) Kazancıoğlu 150
Yunus Dede 148
Zafire 16, 23
Zenora "Nora" Rose Moore 141
Zeus 106, 107, 127, 164

Küçüklüğümüzde radyoda
"Kırk Ambar" diye bir program vardı.
Malumatfüruş meşhedi bilgilerini paylaşır,
bizi bilmediğimiz dünyalara götürür, bilgimizi artırırdı.
Ali Perşembe de aklımıza gelmeyecek kişileri, olayları,
tarihleri ve mekanları birbirine bağlayarak bizi zamanın ve
ülkelerin/şehirlerin üzerinden aşırarak insanlık tarihiyle
buluşturuyor. Üstelik de bunu çok keyifli bir dille yapıyor.
"Dünya Küçük"birbirimizle büyük bir buluşmayı gerçekleştiriyor.

Soli Özel

İÖ 2'nci Yüzyıl'da Beytelhaym'da çocuğunu tokatlayan bir fırıncının,
rahmetli babamın 1927 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelmesinde
ne etkisi olduğunu bu kitap sayesinde öğrendim.

Ertuğrul Özkök

İnsanlar ikiye ayrılır: Bilgiyi sevenler ve sevmeyenler...
Eğer sevenlerdenseniz, Ali Perşembe'nin kitabında
yeni başucu kitabınızı buldunuz. Tek okumalık değil,
dönüp dönüp yeniden bakmalık.

İsmet Berkan

ISBN-13: 978-605-9248-03-7
9 786059 248037
SCALA YAYINCILIK